

UNIVERZITA PARDUBICE

Filozofická fakulta

Ústav historických věd

Bakalářská práce

**Obtížné soužití a jeho meze:
Rozvod Apolonie Rozálie Vratislavové z Mitrovic
a Ferdinanda Leopolda Šporka (1696–1706)**

Natálie Eberlová

Pardubice 2022

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Natálie Eberlová**
Osobní číslo: **H19135**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obory: **Ochrana hmotných památek (dvouoborové)**
Historie (dvouoborové)
Téma práce: **Obtížné soužití a jeho meze. Rozvod Apolonie Rozálie Vratislavové z Mitrovic a Ferdinanda Leopolda Šporka (1687-1698)**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Jádrem bakalářské práce je představit krizi manželství Apolonie Rozálie Vratislavové z Mitrovic s Františkem Leopoldem Šporkem, jež po letech vyvrcholila zánikem manželského svazku. Apolonie se o rozchod s manželem snažila dlouhodobě, což bylo dáno především velmi hrubým a surovým chováním jejího manžela, který od dětství vykazoval známky sadismu a psychické labilitu. Jedním z hlavních vytyčených cílů textu je rozvod těchto manželů zasadit do kontextu historického a kontextu manželského práva v českých zemích druhé poloviny 17. století. Dále se práce bude snažit porovnat tento vztah mezi dalšími neklidnými soužitími, manželskými konflikty a rozvodovými řízeními v jiných aristokratických domácnostech. Stěžejní část práce, totiž manželství a rozvod obou šlechticů, bude zpracováno na základě archivních dokumentů a listin Staré Manipulace uložených v Národním archivu, které budou doplněny o archiválie ze šporkovské i vratislavské strany. Využity budou dokumenty úřední proveniencí a osobní korespondence.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk. Věk urozených: Šlechta v českých zemích na prahu novověku. Praha-Litomyšl 2002.

HRDINA, Ignác Antonín. Dokumenty tridentského koncilu: latinský text a překlad do češtiny. Praha 2015.

KLABOUCH, Jiří. Manželství a rodina v minulosti. Praha 1962.

LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Praha 2009.

MALÝ, Karel. České právo v minulosti. Praha 1995.

MAŤA, Petr. Svět české aristokracie (1500-1700), s. 559. Praha 2004.

NOVOTNÝ, David. Zbožnost a rodová reprezentace na šporkovském panství Heřmanův Městec v 1. polovině 18. století. In: Studia theologica 17, č. 2, s. 10-39. 2015.

POSPÍŠILOVÁ, Pavla: Násilí ve šlechtických manželstvích v období baroka: Causa Karla Adama z Mansfeldu. In: Theatrum historiae 8, s. 63-97. Pardubice 2011.

PREISS, Pavel. Boje s dvouhlavou saní. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách. Praha 1981.

PREISS, Pavel. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách. Praha-Litomyšl 2003.

SCHELLE, Karel (ed.). Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada: Právo. Praha 2017.

SCHREINER, Klaus – SCHWERHOFF, Gerd (Hgg.): Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaft des Mittelalters und der frühen Neuzeit. Köln-Weimar-Wien 1995.

VALENTA, Aleš. Lesk a bída barokní aristokracie. Hradec Králové 2011.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Vítězslav Prchal, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. března 2021

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. března 2022

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.

děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2021

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem *Obtížné soužití a jeho meze: Rozvod Apolonie Rozálie Vratislavové z Mitrovic a Ferdinanda Leopolda Šporka (1696–1706)* vypracovala samostatně a že jsem pracovala pouze s uvedenou sekundární literaturou a citovanými archivními dokumenty.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

Na tomto místě bych chtěla poděkovat všem, kteří napomohli vzniku této práce. Nemalé díky patří pracovníkům Národního archivu, především PhDr. Heleně Klímové, která mě odkázala na množství velmi zajímavých a přínosných archivních pramenů, které by jinak mé práci zůstaly skryty. Dále jsem vděčná Marii Novákové, která mi umožnila bádát v rodovém archivu Vratislavů z Mitrovic na zámku v Dírné. Za pomoc s překladem latinských pramenů mnohokrát děkuji Mgr. Haně Stoklasové, PhD. a za poskytnutí několika hůře dostupných studií doc. Mgr. Pavlu Markovi, PhD. V neposlední řadě děkuji rodině a přátelům, kteří mě po celou dobu podporovali a neostýchali se podat pomocnou ruku vždy, když jsem ji potřebovala. Jmenovitě bych chtěla vyzdvihnout pomoc Bc. Kateřiny Sommerové, již mnohokrát děkuji nejen za vyčytání pravopisných a stylistických chyb, ale i za to, že mě svými podnětnými otázkami navedla na spoustu zajímavých myšlenek, které jsem v bakalářské práci mohla rozvinout. Mé největší díky ovšem patří vedoucímu práce PhDr. Vítězslavu Prchalovi, PhD., který pro mě obětoval veliké množství času a obrněný trpělivostí se mnou konzultoval všechny problematické momenty, jež se během uplynulých měsíců objevovaly. Především díky jeho laskavosti a neutichající ochotě pomoci mohla tato práce vzniknout.

Anotace

Bakalářská práce představuje krizi manželství Apolonie Rozálie Vratislavové z Mitrovic s Ferdinandem Leopoldem Šporkem, jež vyvrcholila hraběčinou žádostí o rozvod od stolu a lože. Za jejím jednáním stál strach o vlastní život, což bylo dáno násilnickou povahou hraběte Šporka, jeho hrubým chováním a opilstvím. Hlavními vytyčenými cíli textu je rekonstrukce příčin, průběhu a vyvrcholení krize manželů a zasazení tohoto případu do kontextu manželského práva v českých zemích druhé poloviny 17. století. Dále se práce snaží o porovnání tohoto vztahu s dalšími manželskými konflikty a rozvodovými řízeními v jiných aristokratických domácnostech.

Klíčová slova

Přelom 17. a 18. století | dějiny raně novověké šlechty | české země | Ferdinand Leopold Špork | Apolonie Rozálie Vratislavová z Mitrovic | manželství | násilí | rozvod od stolu a lože

Title

Difficult marriage and its limits: Divorce of Apolonia Rosalia Vratislav of Mitrovice and Ferdinand Leopold von Sporck (1696–1706)

Annotation

This bachelor's thesis presents the crisis of the marriage of Apolonia Rosalia Vratislav of Mitrovice to Ferdinand Leopold von Sporck, which culminated in a countess' request for divorce from the table and bed. Behind her actions was a fear for her own life, which was due to the violent nature of count Sporck, his rude behaviour and drunkenness. The main objectives of the text are the reconstruction of the causes, the course and culmination of the crisis of spouses and the placement of this case in the context of matrimonial law in the Czech lands of the second half of the 17th century. Furthermore, the work tries to compare this relationship with other marital conflicts and divorce proceedings in other aristocratic households.

Key words

Turn of the 17th and 18th centuries | history of early-modern-period nobility | Czech lands | Ferdinand Leopold von Sporck | Apolonia Rosalia Vratislav of Mitrovice | marriage | violence | divorce

Obsah

Úvod	9
Manželství v raném novověku.....	13
Manželské krize u českých aristokratů	14
Možnosti zániku manželství	18
Postavení raně novověké ženy v manželství	19
Příklady manželských krizí, konfliktů a skandálů a jejich příčiny	22
Násilí mezi manželi	26
Rozvod Ferdinanda Leopolda Šporka a Apolonie Rozálie Vratislavové z Mitrovic	29
Ferdinand Leopold hrabě Špork	29
Úspěšný otec a slavnější bratr	29
Dětství, studia a dědictví Ferdinanda Leopolda Šporka.....	33
Problematická povaha a násilné trestné činy hraběte.....	35
Apolonie Rozálie hraběnka Šporková, rozená Vratislavová z Mitrovic	37
Útěk od manžela	39
Zahájení procesu a dvě linie vyšetřování	42
Výpověď hraběnky o manželském soužití s Ferdinandem Leopoldem Šporkem	44
Postoj hraběte Šporka k celé události	49
Synové Antonín, Michal, Josef a Rudolf ve válce svých rodičů.....	52
Nárok na roční alimentaci	54
Dokazování a předvolání svědci.....	59
Jak vše dopadlo?.....	61
Závěr.....	66
Summary.....	70
Seznam pramenů a literatury	71
Archivní prameny	71
Sekundární literatura.....	72

Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá sporem mezi Apolonií Rozálií Vratislavovou z Mitrovic a Ferdinandem Leopoldem Šporkem. Urození manželé žili převážně na zámku v Heřmanově Městci, nicméně jejich společné soužití bylo dle všeho velmi konfliktní a po devíti letech vygradovalo natolik, že Apolonie Rozálie od manžela uprchla. Předložený text řeší, co hraběncině útěku předcházelo a snaží se podrobněji zachytit průběh soudní bitvy, jež se spustila poté, co Apolonie požádala patřičná místa o rozvod jejího manželství od stolu a lože.

Rozvodová řízení českých šlechticů jsou tématem, které v pramenech nenacházíme příliš často. O to více mě zaujalo, když jsem narazila na případ Šporka a Vratislavové a zjistila jsem, že se tomuto tématu doposud nikdo podrobněji nevěnoval, ačkoliv se k němu v Národním archivu ukrývá vcelku dobrá pramenná základna. Jak brzy zjistíme, šlo o poměrně vážnou kauzu se závažnými obviněními a nařčeními, která již tehdy musela rezonovat mezi zasvěcenými jedinci tím více, přihlédneme-li k tomu, z jakých rodin oba hlavní aktéři pocházeli.

Šporkové patřili do vyšších vrstev společnosti jen velmi krátce, jelikož své místo mezi ostatními hraběcími rody v českých zemích zaujali až v 60. letech 17. století. Neměli tedy vlastně žádnou rodovou tradici, na kterou by mohli navazovat a čerpat z ní prestiž. Veškerá vznešenost a sláva rodu se odvíjela od úspěchů jeho zakladatele, císařského generála Jana Šporka, a vrcholila za života jeho prvorozeného syna Františka Antonína, významného barokního mecenáše, v první polovině 18. století. Ferdinand Leopold Špork se celý život pohyboval ve stínu obou těchto velkých mužů, tedy svého otce a staršího bratra. Jeho nespoutaný životní příběh však dosud nepochopitelně unikal pozornosti historiků.

Informace o Ferdinandu Leopoldovi se objevují nejčastěji v monografiích, v nichž je však středem pozornosti jeho starší bratr František. Nejčastěji se jedná o práce Ignáce Antonína Hrdiny (psané často ve spolupráci z Hedvikou Kuchařovou), kde je mladší ze synů Jana Šporka zmiňován vždy jen pro úplnost k dokreslení rodinných vztahů Františka Antonína.¹ Nejvíce – a přesto jen okrajově – se s Ferdinandem Leopoldem v česky psané historiografii setkáme v díle

¹ Viz mj. HRDINA, Ignác Antonín – KUČAŘOVÁ, Hedvika. *Kacířský proces s hrabětem F. A. Šporkem v právně-historickém a teologickém kontextu*. Brno 2011; HRDINA, Ignác Antonín. *O hraběti Šporkovi, jeho Kuksu a Královédvorsku*. Červený Kostelec 2020; HRDINA, Ignác Antonín. *Proč hrabě Špork seděl ve vězení pro dlužníky? Právně historická analýza jednoho sporu hraběte Šporka s advokátem Neumannem. (K 350. výročí narození hraběte Františka Antonína Šporka.)* Ostrava 2013.

Pavla Preisse, konkrétně v jeho známé biografii Františka Antonína Šporka,² kde je převážná část informací o Ferdinandu Leopoldovi převzata ze starší německy psané práce z pera Heinricha Benedikta, kde je Ferdinandovi věnována jedna krátká kapitola.³ Jinak se literatura zmůže jen na velmi stručné poznámky, které však čerpají téměř výlučně z některých výše jmenovaných prací.⁴

Apolonie Rozálie se na rozdíl od svého manžela narodila do starobylého českého panského rodu Vratislavů z Mitrovic s dlouhou rodovou tradicí, sahající až do pozdního středověku. O ní ovšem nevíme téměř nic. Literatura se o ní zmiňuje – pokud vůbec – jen jako o manželce Ferdinanda Leopolda Šporka a matce jeho čtyř dětí a stroze konstatuje, že se pro těžké soužití se svým mužem rozhodla podat žádost o rozvod nebo že se později soudila se svým švagrem Františkem Antonínem.⁵ Tuto situaci by mohl napravit výzkum pramenných dokumentů, vztahující se k hraběnce Šporkové, kterých však bohužel najdeme také jen pomálu.⁶

Než se dostanu ke stěžejní části práce, totiž ke sporu mezi Apolonií a Ferdinandem, chtěla bych text uvést několika kapitolami o manželské instituci v raném novověku, možnostech rozloučení manželského svazku a možných konfliktech, jež mezi manželi vznikaly. To proto, abych získala přehledný dobový kontext, do něhož následně zasadím své vyprávění.

² PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 1981. O 22 let později vyšlo druhé vydání díla od stejného autora doplněné o bohatou obrazovou přílohu. TENTÝŽ. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha – Litomyšl 2003.

³ BENEDIKT, Heinrich. *Franz Anton Graf von Sporck (1662–1738). Zur Kultur der Barockzeit in Böhmen*. Wien 1923. Kapitola o Ferdinandu Leopoldovi zde na s. 53–60.

⁴ Například Petr Maťa se o Ferdinandu Leopoldu Šporkovi zmiňuje v kapitole o manželství a aristokratické rodině v jednom odstavci, který čerpá z výše uvedené biografie Heinricha Benedikta, viz MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004, s. 559. Výjimkou potvrzující pravidlo je například studie Davida Novotného, která naše vědění o méně známém hraběti Šporkovi obohacuje o informace získané výzkumem archivních dokumentů ze Státního okresního archivu v Chrudimi, viz NOVOTNÝ, David. Zbožnost a rodová reprezentace na šporkovském panství Heřmanův Městec v 1. polovině 18. století. In: *Studia theologica* 17, č. 2, 2015, s. 10–39.

⁵ Tyto soudní tahanice se týkaly vyúčtování kuratelského hospodaření, jímž byl František Antonín pověřen jako opatrovník svého mladšího bratra, když na něj byla poprvé uvalena kuratela, ale které stále oddaloval, což bylo trnem v oku jeho švagrové, kurátorky Ferdinanda Leopolda během jeho druhé kurately. PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 100.

⁶ Archivní dokumenty by pro výzkum o Apolonii Rozálii Šporkové mohly poskytnout například fondy Nová a Stará manipulace či Staré české místodržitelství, jež jsou všechny uloženy v Národním archivu a na které v práci opakovaně odkazuji.

V této úvodní části, která bude vycházet ze studia odborné literatury, se rovněž pokusím najít případy podobné tomu mému.

Všechna tvrzení o rozvodovém řízení Apolonie Rozálie Vratislavové a Ferdinanda Leopolda Šporcka uvedená v této práci nachází oporu v korespondenci obou představitelů s patřičnými správními a církevními orgány, jimiž se rozumí v první řadě královský místodržitelství úřad, úřad desek zemských a hejtmanství Chrudimského kraje a pražská arcibiskupská konzistoř. Na základě pečlivé analýzy této poměrně široké pramenné základny se v následujících kapitolách pokusím alespoň částečně rekonstruovat okolnosti procesu i soudní při samotnou.

Archivní dokumenty, s nimiž jsem pracovala a z nichž má práce čerpá, jsou uloženy v Národním archivu v Praze v dejvické badatelně v ulici Milady Horákové. Naprostá většina archiválií, jež mi prošla pod rukama, pochází ze Staré a Nové manipulace, další významné prameny jsem objevila ve fondu Archiv pražského arcibiskupství. Dále jsem – již ale v mnohem menším měřítku – využila listy genealogických sbírek šlechtice Gottfrieda Wunschwitze či hraběte Jana Václava Dobřenského z Dobřenic a nahlédla jsem rovněž do fondu Starého českého místodržitelství. Své poznatky týkající se zejména Apolonie Rozálie Šporckové jsem doplnila o listiny z rodového archivu Vratislavů z Mitrovic, který se nachází na jihočeském zámku v Dírné a o matriční záznamy ze Státního oblastního archivu v Praze.

Jak jsem již uvedla výše, klíčovou část mé pramenné základny tvoří dopisy Staré a Nové manipulace,⁷ kde jsem sledovala komunikaci mezi hlavními aktéry sporu a jejich advokáty na jedné straně a patřičnými úřady na straně druhé, případně byla komunikace vedena mezi úřady navzájem. Pročetla jsem více než sto takových dopisů a jejich příloh, přičemž v textu práce cituji jen tu část z nich, v níž zaznívaly ty nejdůležitější informace, na nichž celý příběh stojí. Texty těchto dokumentů byly psány téměř výhradně německým jazykem až na vzácné výjimky psané latinsky nebo česky, avšak to se týkalo řádově jen jednotek exemplářů. Jejich časový rozptyl se pohyboval v intervalu od 31. ledna 1696 do 20. května 1706,⁸ přičemž nejintenzivnější komunikace je dochována pro první léta sporu, a sice roky 1696 a 1697.

Předložená bakalářská práce si klade za cíl představit podrobněji oba aktéry, a především přiblížit okolnosti a průběh jejich rozvodového řízení u pražské arcibiskupské

⁷ Ačkoliv byly tyto dopisy rozděleny do dvou různých fondů, jsou formálně i obsahově propojené, vzájemně na sebe odkazují, doplňují se a dohromady tvoří ucelený soubor dokumentů.

⁸ Jediným starším dokumentem, s nímž jsem pracovala, byl testament Apolonie Rozálie Vratislavové, jenž pocházel z konce 80. let. 17. století.

konzistoře, kolem něhož se bude koncentrovat nejvíce pozornosti. Co vedlo Apolonii Rozálii Šporkovou k tak radikálnímu kroku, jako byla žádost o rozvod? Jak vypadalo soudní rozvodové řízení? Jak se k rozvodu stavěli oba aktéři? Co se dělo s jejich dětmi během trvající pře? Jak vše dopadlo? Věřím, že na tyto a mnohé další otázky dokážu v bakalářské práci najít odpověď.

Manželství v raném novověku

Manželství v raném novověku bylo vnímáno jako křesťanský ideál, ke kterému by měly směřovat životy všech lidí. Vstup do manželství představoval jeden z nejdůležitějších přechodových rituálů a zlom v životě každého raně novověkého člověka,⁹ jelikož sňatkem se jednotlivec oficiálně odpoutal od dětského světa a plynule přešel do světa dospělých.¹⁰ Především v životě ženy představovalo uzavření manželství zásadní životní mezník. Teprve po něm se ve společnosti totiž stávala váženou osobou a nabyla statusu svého muže.¹¹

Manželství a všechny záležitosti kolem něj byly v raném novověku plně v moci katolické církve.¹² Snaha církve získat pod svou svrchovanost celou sféru společenských vztahů – včetně manželských a rodinných záležitostí – přetrvávala již od středověku. Oficiálně toho církve dosáhla až na koncilu, jenž byl svolán v polovině 16. století do italského Tridentu jako odpověď na tehdejší reformační snahy. Na 24. zasedání tridentského koncilu (1545–1563) 11. listopadu 1563 se katolíkům podařilo prosadit hlavní zásady tradičního křesťanského učení o rodině a manželství a zavést nová pravidla k uzavírání i ukončení manželských svazků.¹³ Dekrety tridentského koncilu rovněž pevně definovaly průběh svatebního rituálu.¹⁴ Koncil dále ustanovil monogamii, svátost, posvátný charakter a nerozlučitelnost manželského svazku,

⁹ O přechodových rituálech van GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. Praha 2018. O manželství, namluvách a zasnubách, svatebních obřadech i rozvodech v různých kulturách zde na s. 99–122. O manželství raného novověku více BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk. *Věk urozených: Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl 2002, s. 316–330. Srov. LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 96–154; ze zahraničních autorů například LESEMANN, Silke. *Liebe und Strategie. Adelige Ehen im 18. Jahrhundert*. In: *Historische Anthropologie* 8, Heft 2, 2000, s. 189–207.

¹⁰ LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, s. 96; POSPÍŠILOVÁ, Pavla: *Násilí ve šlechtických manželstvích v období baroka: Causa Karla Adama z Mansfeldu*. In: *Theatrum historiae* 8, 2011, s. 66.

¹¹ LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích*, s. 97.

¹² Srov. NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve*. Praha 2006.

¹³ HRDINA, Ignác Antonín. *Dokumenty tridentského koncilu: latinský text a překlad do češtiny*. Praha 2015, s. 203; KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha 1962, s. 58, 79.

¹⁴ O svatebních rituálech více BOLOGNE, Jean-Claude. *Svatby: Dějiny svatebních obřadů na Západě*. Praha 1997; HALÍŘOVÁ, Martina (ed.). *Oznamuje se láskám našim... aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Sborník z konference konané 13.–14. září 2007 ve Východočeském muzeu v Pardubicích. Pardubice 2007.

možnost rozvodu od stolu a lože či výlučnou kompetenci církevních soudů v manželských záležitostech.¹⁵

Aby však mohl být sňatek řádně uzavřen, musela být zajištěna jedna světská záležitost. Řeč je o sepsání svatební smlouvy, jež pojednávala ryze o finančních a majetkových záležitostech, jakými byly mj. věno či obvěnění.¹⁶

Manželské krize u českých aristokratů

Jak můžeme tušit, zdaleka ne všechna manželství v raném novověku byla šťastná. Naopak. Jelikož se na výběr partnera hledělo primárně ekonomickými měřítky a manželství bylo ve většině případů smlouvané rodiči snoubenců,¹⁷ lze předpokládat, že harmonické a ve všech směrech spokojené manželství bylo poměrně málo vídaným jevem.¹⁸ Zákonitě se tak muselo stávat, že se manželství, v němž byli oba jeho protagonisté nešťastní, muselo dostat do krize, jež mohla vygradovat ve vážnou soudní při či společenský skandál.

¹⁵ FRANCEK, Jindřich. *Zločin a sex v českých dějinách: Manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*. Praha 2000, s. 15. LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích*, s. 107.

¹⁶ KNOLL, Vilém – SCHELLE, Karel – VOJÁČEK, Ladislav. *České právní dějiny*. Plzeň 2010, s. 457. Svatební smlouvu uzavírali budoucí manželé, případně jejich rodiče, a musela obsahovat podpisy minimálně tří nebo čtyř urozených svědků. VALENTA, Aleš. *Lesk a bída barokní aristokracie*. Hradec Králové 2011, s. 93.

¹⁷ Rodiče ve většině případů rozhodovali o budoucích partnerech svých dětí, a to i přes to, že to bylo vlastně nelegální. V *Obnoveném zřízení zemském*, které v pobělohorském období položilo základy práva v Čechách a na Moravě, bylo v souvislosti s výběrem partnera právně zakotveno, že „rodičové, poručníci anebo přátelé [tj. příbuzní] dětí svých mocí anebo pohrůžkami bezděčně k manželství nutiti nemají, pod uvarování skutečného našeho trestání.“ Viz JIREČEK, Hermenegild (ed.). *Obnovené právo a Zřízení zemského dědičného Království českého (1627)*. Praha 1888, s. 384. Praxe však byla naprosto odlišná a ani k „trestání“, o němž se v *Obnoveném zřízení zemském* hovoří, nedocházelo.

¹⁸ BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk. *Věk urozených*. Praha, s. 315; KLABOUC, J. *Manželství a rodina v minulosti*, s. 107; VALENTA, A. *Lesk a bída barokní aristokracie*, s. 93, 98. Přes to známe příklady harmonických a láskyplných manželských svazků. Jedním z nejznámějších bylo manželství Polyxeny z Lobkovic, rozené z Pernštejna, dále pak můžeme jmenovat kupříkladu Zuzanu z Harasova a její vztah s manželem Janem Černínem z Chudenic. O těchto více mj. MAREK, Pavel. Poselství lásky a osamění. Manželské soužití Zdeňka a Polyxeny z Lobkovic. In: *Historický obzor 12*, č. 5–6, 2001, s. 114–119; MAREK, Pavel. *Svědectví o ztrátě starého světa: Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovicové z Pernštejna*. České Budějovice 2005; srov. RYANTOVÁ, Marie. *Polyxena z Lobkovic: obdivovaná i nenáviděná první dáma království*. Praha 2016; DVORSKÝ, František (ed.). *Zuzana Černínová z Harasova. Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století*. Praha 1886.

Problematika manželských sporů v aristokratické společnosti českých zemí v pobělohorském období zůstává dodnes badatelským polem takřka netknutým. Je známo hned několik případů manželství, jež se dostaly do vážné krize, kterou (ne)ustály, ovšem jejich soustavný výzkum v české historiografii chybí.¹⁹ Detailnější analýze bylo podrobeno jen několik málo příkladů manželských konfliktů.²⁰

Ne vždy se spory manželů-aristokratů dostaly na veřejnost. Vznikl-li ve šlechtické domácnosti mezi manželi jakýkoli více či méně závažný konflikt, příslušníci dotčených rodů vyvinuli maximální úsilí pro to, aby jej co nejdéle a v co největším rozsahu udrželi v tajnosti. To vše proto, aby bylo uchráněno jejich dobré jméno a aby zůstala neporušena rodová čest.²¹ Dostala-li by se totiž jakákoli „pikantnější“ informace na veřejnost, mohla by celou situaci proměnit ve skandál, což ohrožovalo čest jednotlivce i celého rodu, kterého by se spor týkal. Čest pro každého raně novověkého člověka představovala to nejcennější, co měl a její ztráta byla vnímána jako horší než ztráta života.²² Pokud tedy šlechtici dokázali tyto soukromé

¹⁹ Okrajově o některých konfliktech mezi manželi ze šlechtických kruhů pojednává například několik příspěvků ve sborníku BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr, 1526–1740* (= Opera historica 10). České Budějovice 2003. Dále FRANCEK, Jindřich. *Zločin a sex v českých dějinách*. Praha 2000. Nicméně zde se autor u analýzy konkrétních sporů se zaměřuje spíše na příklady z městského prostředí nebo rozebírá konflikty renesanční předbělohorské šlechty.

²⁰ Podrobnější analýzou konfliktů mezi manželi-aristokraty se zabývali například: KRÁL, Pavel. Konec manželství Adama Pavla Slavaty z Chlumu a Košumberka a Marie Markéty z Eggenberku. In: *Opera historica* 16, č. 2. České Budějovice 2015, s. 185–206; SWIDEROVÁ, Kristina. Adam František a Eleonora Amálie ze Schwarzenberku. Příčiny a průběh jejich manželské krize v letech 1710–1722. In: *Theatrum historiae* 9, Pardubice 2011; s. 357–374; POSPÍŠILOVÁ, Pavla: *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka: Konflikt u Martiniců (1675–1676) a causa Mansfeld (1658–1666)*. Diplomová práce: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Pardubice 2010. Svou diplomovou práci pak publikovala v odborném časopise vydávaném Ústavem historických věd Univerzity Pardubice, viz POSPÍŠILOVÁ, Pavla: *Násilí ve šlechtických manželstvích v období baroka: Causa Karla Adama z Mansfeldu*. In: *Theatrum historiae* 8, s. 63–97. Pardubice 2011; MATYÁŠ, Jaroslav. *Aféra Adama Havla Popela z Lobkovic. Nevěra a sebevražda v rudolfínské Praze*. Diplomová práce: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Fakulta filozofická. České Budějovice 2004.

²¹ KRÁL, Pavel. *Konec manželství Adama Pavla Slavaty*, s. 185; POSPÍŠILOVÁ, Pavla: *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 27.

²² Čest hrála v životě každého raně novověkého člověka naprosto zásadní roli. Byla společná všem společenským vrstvám, od rolníků po panovníky. Lidé beze cti patřili na okraj společnosti, a proto se každý jedinec svou čest snažil bránit, jak nejlépe dovedl, aby o ni nepřišel a společnost jej nezavrhl. Ke cti více SCHREINER, Klaus – SCHWERHOFF, Gerd (Hgg.): *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaft des Mittelalters und der frühen Neuzeit*. Köln – Weimar – Wien 1995; van DÜLMEN, Richard. *Bezectní lidé: O katech, děvkách a mlynářích*.

záležitosti držet v tajnosti, bylo to dobré pro ně, ale o to větší škoda je to dnes pro historiky. V takovém případě totiž prameny mlčí.

Když ale konflikt vygradoval až do soudní pře, nevyhnutelně se dostal i do povědomí společnosti, a při troše štěstí se tak dnešním badatelům dochovaly podrobnější informace o samotném konfliktu i o způsobu jeho řešení.²³ Lze však vytušit, že soudní cestou se šlechtici v případě problémů rozhodli vydat jen minimálně. Soud byl přeci jen krajním řešením a jen málokdo by soukromý konflikt nechal zajít takhle daleko, pokud by ho k tomu nevedly závažné okolnosti.

Dodnes neexistuje žádný systematický historicko-sociologický výzkum, který by se zabýval manželskými krizemi v českých zemích raného novověku. Výzkum věnovaný problematice znesvářených manželů se v českém dějepisectví zaměřuje zejména na několik málo případů z 15. až 17. století.²⁴

První pramenně doloženou nešťastnou manželku z českého šlechtického prostředí zachycujeme v 15. století. Byla jí týraná Perchta z Rožmberka (1429–1476), která se v roce 1449 provdala za Jana z Lichtenštejna (1405–1473).²⁵ Šťastné nebylo například ani manželství Kateřiny z Ludanic (1565–1601) s Petrem Vokem z Rožmberka (1539–1611).²⁶ Do 17. století v českých zemích zaregistrujeme manželských krizí v aristokratickém světě obecně jen

Praha 2003; BOROVSKEÝ, Tomáš – JANIŠ, Dalibor – MALANÍKOVÁ, Michaela a kol. *Spory o čest ve středověku a raném novověku*. Brno 2010.

²³ POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 28.

²⁴ BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*, s. 333; SWIDEROVÁ, Kristina. Adam František a Eleonora Amálie ze Schwarzenberku. Příčiny a průběh jejich manželské krize v letech 1710–1722. In: *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 358.

²⁵ LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích*, s. 103–104, 285. K Perchtě z Rožmberka více: SKÝBOVÁ, Anna (ed.). *Listy Bílé paní rožmberské*. Praha 1985; srov. KUBÍKOVÁ, Anna. Dcery Oldřicha II. z Rožmberka. In: *Archivum Trebonense: sborník studií pracovníků Státního oblastního archivu v Třeboni*, s. 11–27. Praha 2007.

²⁶ Navzdory idylickému vztahu tohoto slavného renesančního páru v prvních několika letech manželství se harmonie jejich soužití začala hroutit. Největší podíl na krizi manželství měla pravděpodobně Kateřinina rozvíjející se choroba, která jí bránila v reálném uvažování. BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*, s. 333.

pomálu.²⁷ Neznamená to však, že by k problémům vůbec nedocházelo; s největší pravděpodobností se jednoduše pouze nedochovaly prameny o nich svědčící.²⁸

Po roce 1600 skandálů a vyhrocených konfliktů mezi manželi výrazně přibýlo – resp. přibýlo těch, které můžeme sledovat – a nejvíce znatelné je to v době pobělohorské. Na přelomu 17. a 18. století byly již relativně běžnou záležitostí aristokratických domácností. Od předešlého století se právě století sedmnácté odlišovalo vzestupem počtu anulací sňatků či rozvodů od stolu a lože.²⁹

Petr Maťa zastává názor, že silným argumentem k tomu, proč došlo k navýšení počtu manželských problémů v aristokratických rodinách, je – kromě častého velkého věkového rozdílu manželů či absence vzájemné lásky a úcty – uzavírání manželství českých šlechticů s cizinkami. Česká aristokratická společnost se v této době stávala stále více kosmopolitní: čeští šlechtici si za své životní partnerky pro větší prestiž vybírali příslušnice zahraničních šlechtických rodů, často z románského jihoevropského prostoru. Prostřednictvím několika konkrétních příkladů Maťa poukazuje na fakt, že k problémům docházelo hlavně tehdy, byla-li jeho součástí manželka z jiného kulturního, sociálního i jazykového prostředí.³⁰ Rozbuškou vážnějšího konfliktu se v těchto smíšených manželstvích mohlo stát například jen prosté nedorozumění plynoucí z kulturních nebo jazykových bariér. V potaz je brána i skutečnost, že ženy-cizinky byly obecně zvyklé na větší svobodu a více životního prostoru než manželky-Česky, od nichž se očekávala naprostá oddanost muži. Sňatkem s českým aristokratem si tedy

²⁷ Skutečnost, že prameny o manželských krizích v 16. století mlčí, můžeme chápat možná i tak, že ideál manželky tak, jak byl vykreslen v předchozí kapitole, byl v patriarchální společnosti 16. století brán za bernou minci, byl všeobecně uznáván a dodržován. MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 555.

²⁸ POSPÍŠILOVÁ, Pavla: „...daß er sie also tractiret, wie es auf eine adelige Dama sich gehört...“ Spor mezi Jaroslavem Bernardem z Martinic a jeho ženou Klárou Rozálií v letech 1675–1676. In: KUBEŠ, Jiří – PAVLÍČKOVÁ, Radmila (eds.): *Šlechtic mezi realitou a normou. Miscelanea ze studentských prací k dějinám raného novověku*, s. 97. O manželství a rodinném životě v době předbělohorské například: BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef. Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence. In: BŮŽEK, Václav (ed.). *Poslední páni z Hradce* (= Opera historica 6), s. 145–273. České Budějovice 1998; JANÁČEK, Josef. *Ženy české renesance*. Praha 1976; KUBEŠ, Jiří. Rodinné vztahy pánů z Hradce a Rožmberků v předbělohorském období. In: BŮŽEK, Václav (ed.). *Poslední páni z Hradce* (= Opera historica 6), s. 273–318.

²⁹ MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 555, 559. POSPÍŠILOVÁ, Pavla: „...daß er sie also tractiret, wie es auf eine adelige Dama sich gehört...“, s. 97.

³⁰ MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 560–562. Tyto své hypotézy dokazoval na manželských svazcích Marie Markéty z Eggenberka a Adama Pavla Slavaty, Giovanni di Gonzagy a Jiřího Adama Martinice či Diany Marie Ippoliti di Gazoldo a Humprechta Jana Černína a dalších.

Jihoevropany tuto relativní volnost rozhodně nemínily nechat vzít.³¹ V návaznosti na to Maťa nastiňuje další aspekt, který ve své diplomové práci dále rozvádí Pavla Pospíšilová, a tím jsou dle něj projevující se počátky ženské emancipace ve šlechtickém prostředí v českém prostoru pobělohorského období, který do něj vnášely právě manželky nečeského původu. Ženy se snažily více prosazovat nároky na svobodnější život a vlastní úlohu ve společnosti, a hlavně chtěly mít moc o sobě rozhodovat dle vlastní vůle, tudíž se již tolik nebály vystupovat proti svým mužům.³² Nicméně konzervativní muži naladění na dobovou mentalitu tuto skutečnost odmítali akceptovat. A tak se pomalu připravovala půda pro vyhocené spory.³³

Možnosti zániku manželství

Na manželství bylo církví nahlíženo jako na nerozlučitelný svazek, jelikož bylo uzavíráno v duchu známého „*co bůh spojil, člověk nerozlučuj*“. A jak už víme, všechny aspekty manželského soužití – včetně ukončení manželství – spadaly pod její pravomoc. I přes to však existovalo několik způsobů – přijatých i tridentským koncilem –, jak zániku manželství dosáhnout.³⁴ Kromě úmrtí jednoho z manželů, kdy manželství zanikalo automaticky, šlo manželství *anulovat*, tzn. prohlásit manželství od jeho začátku za neplatné, jako by nikdy neexistovalo.³⁵

Duchovní soud mohl manžele v případě vyloučení možnosti usmíření *rozloučit*. Rozluka znamenala zánik zákonně nabitého manželství; rozvedení manželé tudíž měli právo

³¹ MAŘA, P. *Svět české aristokracie*, s. 561.

³² Je pravda, že již v období před Bílou horou se ve vysokých vrstvách společnosti českých zemí pomalu začínaly formovat podmínky pro ženskou emancipaci. O myšlenkách, idejích a projevech ženské emancipace a feminismu v dnešním slova smyslu lze však plnohodnotně hovořit až od dob evropského osvícenství. LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích*, s. 34, 450.

³³ LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích*, s. 34; MAŘA, P. *Svět české aristokracie*, s. 555, 559, 563; POSPÍŠILOVÁ, Pavla: *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 25–27.

³⁴ FRANCEK, J. *Zločin a sex v českých dějinách*, s. 19; LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích*, s. 101; MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*. Praha 1995, s. 76.

³⁵ FRANCEK, J. *Zločin a sex v českých dějinách*, s. 19. Manželství mohlo být anulováno jen z několika daných důvodů. Například když se zjistilo, že snoubenci jsou v příbuzenském či kmotrovském vztahu, nebo v případě impotence či sterility jednoho z manželů. Ve druhém případě bylo podmínkou uznání důvodu bezdětné manželství. KRÁL, P. *Konec manželství Adama Pavla Slavaty*, s. 189, 190, 196.

uzavřít další sňatek.³⁶ K tomuto řešení však docházelo jen opravdu velmi zřídka za výjimečných okolností. Šlo o velice složitý a zdoluhavý proces, na jehož konci musel své stanovisko podat papež, nebo osoba papežem pověřená.³⁷ Navíc z rozluky vždy plynuly závažné společenské důsledky jak pro rodinu manžela, tak pro rodinu manželky, takže o ni zpravidla mnoho jedinců nestálo.³⁸

Pro katolíky byl nejčastějším řešením bezvýchodné situace *rozvod od stolu a lože*. V takovém případě manželství nezaniklo úplně. Manželé sice směli žít odděleně, ale stále museli zachovávat manželskou věrnost, takže nemohli vstupovat do jiných manželství, dokud byl odloučený partner stále naživu. Jinými slovy nedošlo k zániku manželského svazku, ale jen k oddělení domácností manželů.³⁹

Manželské spory v českých zemích 17. a 18. století, jejichž aktéři požadovali zrušení manželství, řešila primárně arcibiskupská konzistoř.⁴⁰ O výsledku sporů pak rozhodovaly církevní soudy. Tak tomu bylo až do vlády císaře Josefa II. (1780–1790).⁴¹

Postavení raně novověké ženy v manželství

Manželská instituce raného novověku byla typická – stejně jako celá raně novověká společnost – svým patriarchálním charakterem. Ženy byly v manželství plně podřízené svým mužům, což vycházelo z pojetí kanonického práva, a muži disponovali plnou mocí nad svými ženami. Mužská autorita vyplývala především z majetkové závislosti žen, případně z vyššího věku manžela.⁴²

³⁶ FRANCEK, J. *Zločin a sex v českých dějinách*, s. 19; KRÁL, P. *Konec manželství Adama Pavla Slavaty*, s. 189.

³⁷ Mnohem jednodušší situace pro znesvářené manžele panovaly například v anglikánské církvi. Srov. STONE, Lawrence. *Broken Lives. Separation and Divorce in England 1660–1857*. Oxford 1993.

³⁸ BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*, s. 334; KRÁL, P. *Konec manželství Adama Pavla Slavaty*, s. 185, 190; POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 28.

³⁹ FRANCEK, J. *Zločin a sex v českých dějinách*, s. 20; KRÁL, P. *Konec manželství Adama Pavla Slavaty*, s. 189.

⁴⁰ FRANCEK, J. *Zločin a sex v českých dějinách*, s. 71.

⁴¹ MALÝ, K. *České právo v minulosti*, s. 75–76.

⁴² KLABOUC, J. *Manželství a rodina v minulosti*, s. 108; LOJEK, Antonín. Právní úprava deliktu cizoložství v českých zemích od 16. do 19. století. In: SCHELLE, Karel – TUACHEN, Jaromír a kol. *Sexuální trestné činy včera a dnes*. Ostrava 2014, s. 146; MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 542, 552, 554. O postavení ženy v manželství a domácnosti POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 14–24.

Podle dobových příruček,⁴³ argumentujících ve starozákonním duchu, že žena byla stvořena mužem pro muže, měla být ideální manželka v první řadě poslušná, oddaná a plně podřízena svému manželi, kterého by měla poslouchat na slovo, neodmlouvat mu a nehádat se s ním. Poslušnost a oddanost byly zároveň chápány jako prostředky, jimiž žena vyjadřovala lásku.⁴⁴

Dobrá žena měla být věrná, stydlivá, pobožná, trpělivá a pracovitá. To jsou vlastnosti ideální ženy, které však dle dobových představ odporovaly její přirozené povaze. Ženy byly považovány za přirozeně hloupé, marnivé, parádivé a upovídané, což byly vlastnosti od své podstaty špatné.⁴⁵ Muži tu tak byli k tomu, aby své ženy usměrňovali a přivedli vždy zpět na správnou cestu.⁴⁶

Nejhorší a nejnebezpečnější byly ženy panovačné, které chtěly získat moc nad mužem. V takovém případě bylo muži doporučováno proti panovačné manželce zasáhnout, aby předešel posměchu, jelikož jakýkoli ústupek ženě byl vnímán jako projev slabosti. Tento umravňovací proces byl nazýván „čištěním manželky“ a nezřídka se při něm muž uchýloval k násilí a fyzickým trestům, k čemuž byl zcela oprávněn. Jakékoli zpochybňování mužovy autority bylo bráno velmi vážně a vzpurná manželka byla vnímána jako zlá a bezbožná, protože se provinila božímú řádu.⁴⁷

⁴³ Namátkou například *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně* Jana Kocína z Kocínětu či *Zrcadlo poctivé a šlechtěné ženy a hospodyně* Jiříka Strejce Zábřežského. Oboje v edici RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (eds.). *Žena není přišera, ale nejmilejší stvoření boží. Diskurzy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha 2009.

⁴⁴ POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 31–32.

⁴⁵ BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*, s. 307; LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích*, s. 33; MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 553.

⁴⁶ LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích*, s. 33.

⁴⁷ BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*, s. 307; MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 553–554; POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 32; POSPÍŠILOVÁ, P. *Násilí ve šlechtických manželstvích v období baroka*, s. 69.

Vše, co raně novověká žena dělala, činila se souhlasem svého muže.⁴⁸ Žádná svoboda pro ni de facto neexistovala.⁴⁹ Mezi její hlavní úkoly patřily výchova dětí a vedení domácnosti. Vedení domácnosti byla ovšem funkce pouze formální, jelikož to byl opět muž, jenž jako hlava rodiny za domácnost zodpovídal.⁵⁰

Shrneme-li výše uvedené skutečnosti, žena byla stavěna do silně nerovnoprávného postavení nejen v manželství, ale i v celé společnosti.⁵¹ Po celá staletí zůstávala zpravidla nesamostatnou a nesvéprávnou bytostí.⁵² Po celý svůj život byly ženy v poručnictví muže (otce, manžela, případně bratra či jiného příbuzného) a vždy jednaly tak, jak rozhodl muž. Pejorativně řečeno ženy sloužily v domácnosti vlastně jen jako dekorace a nástroj pro zplození dědiců k zachování rodu. Společnosti jinak nebyly nikterak ku prospěchu.⁵³

⁴⁸ Jedno staročeské právní přísloví zní: „Žena vězněm muže svého.“ Jedná se ale spíše o právní fikci, praxe byla mírnější. MALÝ, K. *České právo v minulosti*, s. 75.

⁴⁹ Žena musela následovat svého muže, kam určil on. Mohla se pohybovat tam, kde určil její manžel, respektive tam, kde jí to její manžel povolil. Kamkoli požadovala odjet, musela mít manželovo svolení. MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 554.

⁵⁰ BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*, s. 307; KLABOUCH, J. *Manželství a rodina v minulosti*, s. 107; LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích*, s. 284.

⁵¹ O postavení ženy v raně novověké společnosti více KOZÁKOVÁ, Anděla. *Postavení ženy v českém právu zemském*. Praha 1926; LENGYELOVÁ, Tünde (ed.). *Žena a právo: právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava 2004. O postavení žen z vysokých aristokratických kruhů více BASTL, Beatrix. Mezi mocí a bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechtičen v raném novověku. In: *Dějiny a současnost* 3, č. 3, 1994, s. 24–26; BASTL, Beatrix. *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*. Wien – Köln – Weimar 2000; RYANTOVÁ, Marie. Život raně novověké šlechtičny v Českém království: Právní limity a skutečné možnosti. In: LENGYELOVÁ, Tünde (ed.). *Žena a právo: právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava 2004, s. 106–117; WUNDER, Heide. „Er ist die Sonn, sie ist der Mond.“ *Frauen in der Frühen Neuzeit*. München 1992. O dobovém pohledu na manželství a postavení ženy v něm RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. *Žena není přišera*.

⁵² Tuto dlouhodobě utvrzovanou normu společenského postavení ženy definitivně vyvrátila až první světová válka. LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích*, s. 69. Samozřejmě v průběhu desetiletí nalezneme i silné ženské osobnosti, jakými byly například Polyxena z Lobkovic či Sylvie Černínová, které měly na starost správu panství, když jejich muže indisponovala úřednická služba u dvora.

⁵³ KLABOUCH, J. *Manželství a rodina v minulosti*, s. 108; POSPÍŠILOVÁ, P. *Násilí ve šlechtických manželstvích v období baroka*, s. 67.

Příklady manželských krizí, konfliktů a skandálů a jejich příčiny

Důvodů k tomu, proč k hádkám či dlouhotrvajícím konfliktům mezi manželi v českém šlechtickém prostředí 17. století docházelo, najdeme hned několik. Nejčastějšími příčinami dlouhotrvajících pří či dokonce zániků manželství jsou přirozeně peníze, nevěra či prosté sňatky z rozumu, kde si manželé pro své rozdílné povahy a zájmy jednoduše nerozuměli.

Jedním z nejlépe zmapovaných příkladů rozpadu manželství je případ Adama Pavla Slavaty z Chlumu a Košumberka (1603–1657) s Marií Markétou z Eggenbergu (1617–1657).⁵⁴ Jednalo se o typický příklad sňatku z rozumu uzavřeného v rámci strategie sňatkové politiky vlivných aristokratů, kteří za ním sledovali své osobní zájmy. Důležitou roli hráli v tomto příběhu jednoznačně velmi vlivní otcové manželů, kteří tento prestižní sňatek celý iniciovali. Na straně jedné stál nejvyšší kancléř Království českého Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka (1572–1652) a na straně druhé říšský dvorský rada a císařský komorník kníže Jan Oldřich z Eggenbergu (1568–1634). Prostřednictvím sňatků svých dětí chtěli Slavata a Eggenberg dosáhnout vzájemného upevnění postavení na vídeňském dvoře císaře Ferdinanda II. Štýrského (1617–1637). Pražská i vídeňská strana tudíž měla od sňatku velká očekávání.⁵⁵

V manželství se však objevovaly problémy už od jeho uzavření. Novomanželé si k sobě hledali cestu jen velmi těžko, a to zejména kvůli svým diametrálně odlišným povahám. Oba měli naprosto jiné zájmy a jiné životní preference. Adam Pavel nejraději trávil čas na svých venkovských statcích,⁵⁶ kdežto Marie Markéta upřednostňovala přepychový život u vídeňského dvora, a naopak život na venkově nesnášela, nudil ji.⁵⁷ Většinu času tak žili odděleně, což dříve nebo později muselo vést ke krizi.

⁵⁴ Tímto nezdařeným manželstvím se ve své studii nejpodrobněji zabýval Pavel Král: KRÁL, Pavel. *Konec manželství Adama Pavla Slavaty*, s. 185–206. O Adamu Pavlu Slavatovi i jeho manželství více také HRDLIČKA, Josef. Synové „velkých“ otců. Vídeňský dvůr očima Adama Pavla Slavaty. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr, 1526–1740* (= Opera historica 10), s. 249–273. České Budějovice 2003; dále UHLÍKOVÁ, Patricie. *Adam Pavel Slavata*. Bakalářská práce: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta. České Budějovice 2017.

⁵⁵ BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*, s. 334; KRÁL, P. *Konec manželství Adama Pavla Slavaty*, s. 186; MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 614, 620–621; POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 26.

⁵⁶ Nejvíce času trávil zejména na svém panství Nová Bystřice či v Jindřichově Hradci.

⁵⁷ KRÁL, P. *Konec manželství Adama Pavla Slavaty*, s. 187.

Definitivní rozkol mezi manželi potvrdila v roce 1629 Marie Markéta útekem ke svému otci. Celá událost se z iniciativy mladé šlechtičny dostala až před vídeňský duchovní soud.⁵⁸ Nakonec bylo jejich manželství v lednu roku 1632 anulováno.⁵⁹ Nejsilnějším argumentem pro tento výsledek byla, jak uvedla eggenberská strana, skutečnost, že Marie Markéta byla do sňatku nucena proti své vůli otcem Janem Oldřichem, který v něm viděl svůj osobní zisk.⁶⁰ Podle pravidel, která stanovil tridentský koncil, se jednalo o zcela legitimní důvod k zániku manželství,⁶¹ stejně jako to, že manželství Slavaty a Eggenbergové bylo stále bezdětné a za tři roky svého trvání tedy nestihlo splnit svou hlavní funkci.⁶²

Peníze byly hlavním spouštěčem krize manželského páru, který tvořili Jaroslav Bernard z Martinic (1646/1649–1685) a Klára Rozálie, rozená z Kounic († 1693).⁶³ Nákladný životní styl Kláry Rozálie a důraz na vysokou životní úroveň, které se jí dostávalo od dětství u Kouniců, vedl k tomu, že se mladá šlechtična začala bouřit proti určené výši výživného, jež jí vyplácel její manžel.⁶⁴

Martinic byl znepokojen vzpurným chováním své ženy, která se nebála dávat otevřeně najevo svůj nesouhlas, čímž chtěla hájit své právo na přiměřený životní standard příslušící

⁵⁸ Soud se však neobešel bez skandálu: Marie Markéta se o největší pozdvižení postarala tím, že Slavatu obvinila z impotence. V reakci na to Adam Pavel přiznal, že k intimnímu styku mezi manželi docházelo jen velmi sporadicky, ovšem nařčení z impotence razantně odmítal (v několika dopisech musel potupně dopodrobna popisovat svou sexuální aktivitu, aby tvrzení o impotenci co nejpřesvědčivěji vyvrátil). Jednalo se o silné obvinění, na jehož základě sice bylo možné domoci se anulace manželství, ale pro obtížnost toto tvrzení dokázat – i když se to jevílo jako vcelku pravděpodobné, vzhledem k tomu, že manželé po několika letech ještě neměli žádné potomky – se Eggenbergové nakonec rozhodli toto zostuzující obvinění stáhnout. BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*, s. 334–335; KRÁL, P. *Konec manželství Adama Pavla Slavaty*, s. 187–196, 198; MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 556.

⁵⁹ KRÁL, P. *Konec manželství Adama Pavla Slavaty*, s. 191; MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 557, 614.

⁶⁰ S tímto argumentem souhlasila i Slavatova strana, jelikož nijak nepoškozoval dobré jméno rodu. KRÁL, P. *Konec manželství Adama Pavla Slavaty*, s. 198, 200. Jan Oldřich měl dokonce své dceři vyhrožovat životem v klášteře, pokud by sňatek odmítla; BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*, s. 335.

⁶¹ HRDINA, Ignác Antonín. *Prameny ke studiu kanonického práva*. Prah 2007, s. 78–79.

⁶² KRÁL, P. *Konec manželství Adama Pavla Slavaty*, s. 187.

⁶³ Klára Rozálie z Kounic byla v přímém příbuzenském vztahu s utýranou Marií Terezií z Ditrichštejna. Klára Rozálie byla Mariinou neteří.

⁶⁴ Tomuto případu se Pavla Pospíšilová věnovala v práci: POSPÍŠILOVÁ, Pavla. *Šlechtická manželství a jejich problémy v druhé půli 17. století*. Bakalářská práce: Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta. Pardubice 2007. Krizi pak shrnula ještě ve své diplomové práci na s. 43–51.

jejímu společenskému postavení, což opakovaně vedlo k hádkám. Jedna z hádek se ale vyostřila natolik, že vyústila ve fyzický útok,⁶⁵ po němž Martinice hraběnka opustila, což byl v této době velmi odvážný krok a projev vzdoru.⁶⁶ Situace se v tomto případě nedostala k soudu, nýbrž byla intenzivně řešena rodinnými příslušníky, kteří se snažili ze situace najít takové východisko, aby čest obou rodů zůstala nepošpiněna. Jejich krátká manželská krize (1675–1676) nakonec skončila usmířením.⁶⁷

Častým nešvarem a častým důvodem k manželským sporům byla – ostatně stejně jako dnes – nevěra.⁶⁸ Asi nejznámějším případem nevěry v aristokratickém prostředí byla aféra Adama Havla Popela z Lobkovic (1557–1605), která se odehrála v rudolfinské Praze na počátku 17. století.⁶⁹ Jeho manželka Markéta z Mollartu (1560–1632) se několik měsíců v malostranském Lobkovickém paláci intimně scházela s důstojníkem Hannibalem ze Schönbergu, hrabětem de Nanteuil (1579–1604).⁷⁰ Jejich poměr se neutajil, nýbrž vyvolal aféru známou po celé Evropě.

Dne 23. července 1604 se Hannibal opět vydal na návštěvu do lobkovického domu na Malostranském náměstí, ovšem tam na něj tentokrát již čekal Adam Havel, který již nějakou

⁶⁵ Martinic měl popadnout židli, kterou hraběnku srazil k zemi.

⁶⁶ PILÁTOVÁ, Jana. *Kounicové a sňatková politika v raném novověku*. Diplomová práce: Masarykova univerzita, Fakulta filozofická. Brno 2016, s. 58–60; POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 88.

⁶⁷ POSPÍŠILOVÁ, P. „...*daß er sie also tractiret, wie es auf eine adelige Dama sich gehört...*“, s. 121.

⁶⁸ Důsledky za porušování manželské věrnosti se však v raném novověku vyvozovaly genderově odlišně. Velmi přísně byla trestána nevěrná žena, zatímco nevěra muže byla tolerována (a v některých případech dokonce okolím vyžadována); za nevěru byli muži trestáni jen výjimečně. Muž směl trestat svou ženu jak z prokázané, tak dokonce z jen domnělé nevěry, protože hrozilo ohrožení jeho cti. Ještě v 17. století přežívalo zvykové právo, které manželi (případně otcí) nevěrné ženy povolovalo zcela legálně zabít ji i jejího milence, nachytil-li je manžel (případně otec) in flagranti. BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*, s. 336; FRANCEK, J. *Zločin a sex v českých dějinách*, s. 35; KLABOUCH, J. *Manželství a rodina v minulosti*, s. 109; LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích*, s. 122, 553; POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 29.

⁶⁹ O této aféře více MATYÁŠ, Jaroslav. *Aféra Adama Havla Popela z Lobkovic. Nevěra a sebevražda v rudolfinské Praze*. Diplomová práce: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Fakulta filozofická. České Budějovice 2004; nebo ze starších prací lze uvést: SVÁTEK, Josef. Smrt hraběte Schönburga v Praze roku 1604. In: *Obrazy z kulturních dějin českých II*. Praha 1891, s. 217–240.

⁷⁰ BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*, s. 337; FRANCEK, Jindřich. *Velké dějiny zemí Koruny české: Zločinnost a bezprávi*. Praha – Litomyšl 2011, s. 226; MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 560; POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 30.

dobu svou ženu z nevěry podezřívá. Na příkaz Lobkovice ubilo jeho služebnictvo Hannibala k smrti.⁷¹ Pozůstalí zavražděného důstojníka na Lobkovice podali žalobu a celý případ se tak dostal k soudu. Vyšetřování trvalo deset měsíců, ale svého soudu se nakonec Adam Havel nedožil. Zemřel roku 1605, čímž byl celý případ u konce. Podle nejpravděpodobnějšího scénáře celou situaci kolem vraždy milence své ženy psychicky neunesl a spáchal sebevraždu,⁷² jeho smrt však dodnes zůstává z velké části neobjasněna.⁷³

Nevěře se nevyhnulo ani manželství Jiřího Adama Bořity z Martinic (1602–1651),⁷⁴ jenž byl od roku 1626 ženatý s italskou princeznou Giovannou di Gonzaga di Castiglione (1612–1688).⁷⁵ Tato Italka se několik týdnů v roce 1636 opakovaně scházela s italským důstojníkem Fabiem Diodatim, a to přímo v Martinickém paláci ve Vídni.⁷⁶ Nakonec je odhalil samotný Martinic. Večer 24. února 1636 vtrhl Jiří Adam do ložnice své ženy, kde oba milence překvapil přímo při činu.⁷⁷ Diodati ve snaze zachránit se na Martinice vystřelil a poranil mu paži. Služebnictvo hraběte se v reakci na střelbu na italského důstojníka vrhlo, zavraždilo jej a v záchvatu vzteku mu navíc znetvořilo obličej.⁷⁸ Giovanně se z Martinicova domu podařilo uprchnout, psychicky se zhroutila a nějakou dobu pobývala v jednom z vídeňských klášterů. Celý příběh však pro tentokrát končí šťastně. Po několika letech si k sobě Giovanna i Jiří Adam

⁷¹ BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*, s. 337; FRANCEK, J. *Zločin a sex v českých dějinách*, s. 101; POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 30.

⁷² Lobkovicové však toto tvrzení odmítli, jelikož nečistá smrt jejich příbuzného ohrožovala rodovou čest. POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 30.

⁷³ BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. – VYBÍRAL, Z. *Věk urozených*, s. 337; FRANCEK, J. *Velké dějiny zemí Koruny české: Zločinnost a bezprávi*, s. 226; FRANCEK, J. *Zločin a sex v českých dějinách*, s. 101; POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 30.

⁷⁴ Jiří Adam byl nejstarším synem hraběte Jaroslava Bořity (1582–1649), který byl spolu s Vilémem Slavatou během povstání roku 1618 vyhozen z okna Pražského hradu.

⁷⁵ O jejich manželství podrobněji ČEČRDLE, Jan. Jiří Adam z Martinic a Giovanna Gonzaga. K 400. výročí počátku kavalírské cesty Jiřího Adama z Martinic. In: *Slánský obzor: ročenka společnosti Patria Vlastivědného muzea ve Slaném a Města Slaný 27*. Slaný 2020, s. 17–42.

⁷⁶ Ital se v ložnici princezny Gonzagy v Martinickém paláci – i přes to, že ložnice manželů od sebe dělila jen jedna malá místnost – zdržoval i přes noc. Služebnictvo navíc o celém poměru vědělo, avšak nikdo neměl tu odvahu oznámit to hraběti Martinicovi. MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 557.

⁷⁷ BECKER, Rotraut. *Aus dem Alltag des Nuntius Malatesta Baglioni: Nichtdiplomatische Aufgaben der Wiener Nuntiatuur um 1635*. In: *Qu FIAB 65*, 1985, s. 338; MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 557, 615; POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 29.

⁷⁸ BECKER, R. *Aus dem Alltag des Nuntius Malatesta Baglioni*, s. 338.

začali znovu hledat cestu. V roce 1641 spolu začali opět žít a od té doby udržovali láskyplný a korektní vztah až do Martinicovy smrti.⁷⁹

Posledním případem nevěry, který bych chtěla zmínit, je případ Marie Sidonie Šlikové († 1691), která se stala manželkou říšského hraběte Otty Truchsesse von Waldburga (1615–1663). Jejich manželská krize se začala rodit ve druhé polovině 50. let 17. století, když si na zámku v Ploskovicích Marie začala mimomanželský poměr s habsburským důstojníkem Gustavem Adolfem z Farensbachu († 1689), a vyvrcholila rokem 1660, kdy její manžel sestavil proti oběma milencům rozsáhlou žalobu.⁸⁰ Případem se začala zabývat pražská arcibiskupská konzistoř, která o dva roky později rozhodla o rozvodu manželů od stolu a lože. Pro Marii Sidonii však nakonec vše dobře dopadlo: zbytek života totiž strávila po boku Gustava Adolfa, jenž si ji po smrti Otty Truchsesse vzal za ženu.⁸¹

Násilí mezi manželi

Bylo považováno minimálně za nevhodné, aby se muži ke svým manželkám chovali zle. Takovým mužům se hanlivě říkalo „zlí tyraní“. Jenže na základě dobového vnímání ideálu správné manželky musely být ženy poslušné i těm mužům, kteří k nim byli hrubí. Jedině poslušné a podřízené chování ženy bylo totiž v souladu s Božím řádem. Častější fyzické konfrontace mezi manželkou a manželem se odehrávaly především v nižších společenských vrstvách raně novověké společnosti. Sem a tam se ale nevyhýbaly ani urozené společnosti.⁸²

O násilí ve šlechtických rodinách je dochováno jen málo informací. Šlo o závažný čin, který se rodina, pokud s tím byla konfrontována, snažila před veřejností utajit. Tyto záležitosti se tedy k soudu zpravidla nedostávaly, proto o nich prameny mlčí a my toho o násilí ve šlechtických domácnostech mnoho nevíme.⁸³

⁷⁹ BECKER, R. *Aus dem Alltag des Nuntius Malatesta Baglioni*, s. 339; MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 557–558; POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 30.

⁸⁰ Její manžel Otto Trochsess o jejím poměru věděl, dlouho jej trpěl, ale pohár jeho trpělivosti nakonec přetekl. V žalobě, kterou proti milencům podal, oba obvinil z množství vážných prohřešků vůči manželskému svazku a křesťanské morálce, ze zplození nemanželského potomka (což bylo pravděpodobně pravdivé nařčení), a nakonec je nařkl i z plánování vraždy své osoby.

⁸¹ MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 558.

⁸² POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 32, 36.

⁸³ POSPÍŠILOVÁ, P. „...daß er sie also tractiret, wie es auf eine adelige Dama sich gehört...“, s. 99.

Ve většině případů se násilí v raně novověké společnosti dopouštěli muži na ženách.⁸⁴ Žena, která měla tu smůlu a byla provdána za násilníka nebo alkoholika, byla na obtížnou situaci v manželství sama. Jediným prostředkem ženy, jímž se mohla bránit, byly modlitby k Bohu za lepší chování svého muže. Bylo považováno za naprosto nevhodné, aby se žena postavila proti svému muži, ať už verbálně či nonverbálně, protože taková žena by se tak dopustila těžkého hříchu.⁸⁵ Některé ženy se od nadměrně přísného či násilnického manžela snažily utéct. Útěk od muže byl ale zpravidla jen dočasným řešením, které většinou končilo ženiným potupným návratem a prozatímním smírem manželů.⁸⁶

Jeden z nejbrutálnějších zmapovaných případů se odehrál v 50. letech 17. století ve vysokých aristokratických kruzích v severočeském Šluknově v rodině Mansfeldů. V tomto případě se obětí stala devatenáctiletá Marie Terezie rozená z Ditrichštejna (1639–1658), manželka Karla Adama z Mansfeldu (1629–1662).⁸⁷ Dnešním slovníkem bychom řekli, že se Marie Terezie stala obětí stále se stupňujícího domácího násilí. Tomu definitivně podlehla 5. února 1658, tj. tři roky a tři měsíce od uzavření sňatku.⁸⁸

Od počátku podezřelou smrt vyšetřoval pražský zemský soud. Karel Adam si stál za tím, že jeho žena zemřela na následky nemoci, čemuž však Ditrichštejnové odmítali uvěřit.⁸⁹ Děni

⁸⁴ To však bylo často vnímáno tak, že si o to žena „koledovala“, že se nechovala správně, a tudíž musela být mužem potrestána. Trestání ženy za její prohřešky bylo dle dobové literatury zcela na místě, protože zodpovědnou osobou za domácnost je muž. Pokud by muž proti své neposlušné ženě nezasáhl, byl by svému okolí pro smích. Od muže se jednoduše očekávalo, že se bude chovat jako pán domu se vším všudy a pokud nebyl schopen neposlušnou ženu potrestat, byl vnímán jako „zženstilý“. Jinými slovy, dopustil-li se násilí muž, bylo to vnímáno jako vina ženy, nikoli jako agrese ze strany muže. Pokud ale násilí překračovalo únosnou hranici, jednalo se o závažný zločin. POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 35–36. Autorka se násilím v raně novověkých manželstvích více zabývá na s. 31–38, 40–42.

⁸⁵ POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 32.

⁸⁶ LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích*, s. 122.

⁸⁷ Celou kauzu podrobně vypracovala Pavla Pospíšilová ve své diplomové práci: POSPÍŠILOVÁ, P. *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 52–86.

⁸⁸ POSPÍŠILOVÁ, P. *Násilí ve šlechtických manželstvích v období baroka*, s. 76.

⁸⁹ Tamtéž, s. 76–77. Příbuzní Marie Terezie byli přesvědčeni o Mansfeldově nemalé vině na její předčasné smrti. V jednom z dopisů z roku 1658 odeslaných z Mikulova se píše o Mansfeldově mimořádně krutém chování: „... hrabě přinutil svou ženu vysvléct si šaty, potom ji ostrým prutem zbil, než měla tělo žalostně zřízené, lazebník jí musel rány obvázat a hraběti slíbit, že vše udrží v tajnosti. Poté se hrabě na svou ženu ještě více rozzlobil a zuřivě jí všechny obvazy z těla strhal. Byla tak zřízená, nakonec byla pohřbena se zkrvavenou hlavou a úplně oteklýma očima a obličejem.“ Citováno z POSPÍŠILOVÁ, Pavla: *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka*, s. 58.

v Mansfeldově domácnosti pomohli rekonstruovat dochované výpovědi svědků. Například jedna z poddaných, Alžběta Sachsová, vypověděla, že Mansfeld svou ženu bil téměř denně, otevřenou dlaní i pěstmi a nezdědky k tomu používal karabáč či pažbu pušky. Dodala, že jednou dokonce musela hraběnce ošetřit hluboké rány na zádech. Výpovědi všech šesti svědků se shodovaly v tom, že vyslyšení byli opakovaně svědky toho, když se hrabě ke své o 10 let mladší ženě choval hrubě, a že často slýchávali hraběncin nárek a křik. Několik týdnů před svou smrtí prý Marie Terezie již kvůli četným zraněním na těle nemohla ani vstát z postele. Svou výpověď podala i Anna ze Šluknova, poddaná, která oblékala zesnulou Marii Terezii do pohřebního oděvu. Uvedla, že si během převlékání všimla nemalého množství modřin na hraběncině těle a obzvláště „širokých otevřených ran, v nichž chyběly kusy masa“.⁹⁰

Vše nasvědčovalo tomu, že Mansfeld svou ženu zavraždil, nebo se minimálně podílel na její smrti obzvláště krutým zacházením. Viník však nakonec vyvázl nepotrestán. Před soudem totiž obviněný trýznitel uprchl za hranice Českého království, kde se vyhýbal spravedlnosti až do své smrti roku 1662.⁹¹

Neobjasněno na případu stále zůstává to, zda Mansfeldovým spouštěčem k týrání a páčání násilí byla síla alkoholu, jímž byl velmi často posilněn při bití své ženy, nebo zda trpěl sadistickými sklony a oblibou v násilí obecně.⁹²

⁹⁰ POSPÍŠILOVÁ, P. *Násilí ve šlechtických manželstvích v období baroka*, s. 80–83.

⁹¹ Tamtéž, s. 76–77, 88–91.

⁹² Sama Pavla Pospíšilová by se osobně přikláníla spíše ke druhé verzi. Viz Tamtéž, s. 81, 83.

Rozvod Ferdinanda Leopolda Šporka a Apolonie Rozálie Vratislavové z Mitrovic

Ferdinand Leopold hrabě Špork

Ferdinand Leopold Špork (1664–1711) byl společně s bratrem Františkem Antonínem (1662–1738) představitelem druhé generace mladého aristokratického rodu. Byl dokonce prvním členem rodu, který na svět přišel již s hraběcím titulem, jelikož jeho otec byl povýšen do stavu říšských hrabat jen krátce před jeho narozením. Ferdinandova temná, krutá a násilnická osobnost ovšem nakonec zastínila veškerou prestiž jeho společenského postavení, s níž přišel na svět.

Pro celkový kontext toho, do jakého prostředí se malý Ferdinand Leopold narodil, v čem vyrůstal a kde a jak později žil, bude pár slovy pojednáno o jeho otci a následně i o jeho starším bratrovi.

Úspěšný otec a slavnější bratr

Jan Špork (asi 1597–1679)⁹³ a jeho unikátní životní příběh je příkladem neuvěřitelného společenského a profesního vzestupu. S dalšími takovými příběhy, kdy se ze sedláckého, negramotného chlapce stane říšský hrabě a přední generál císařských vojsk, se setkáváme jen zřídka.

⁹³ S rokem narození generála Šporka je to komplikované. Uvedený rok Šporkova narození zmiňuje *Ottův slovník naučný* v 23. svazku v hesle *Špork (Sporck)*, který pravděpodobně čerpal z údajů v Dobřenského genealogické sbírce (Národní archiv, fond Genealogická sbírka Dobřenského, sign. 1011, nefol., rodokmen Šporků). V novodobé literatuře ovšem nalezneme v souvislosti se Šporkovým narozením i rok 1600, jako například v monografii KUBEŠ, Jirí a kol. *V zastoupení císaře*, s. 622. Tento letopočet je přejímán z německé práce HONSELMANN, Wilhelm. *Johann Graf von Sporck (1600–1679) und seine Verwandten im Delbrücker Land*. In: *Westfälische Zeitschrift* 136, 1986, s. 319–334. Dále se objevuje rok 1595, který ve svých studiích uvádí Ignác Antonín Hrdina. A v neposlední řadě Ivo Cerman uvádí, že již ve 13 letech se Jan Špork účastnil bitvy na Bílé hoře, což znamená, že by se musel narodit v roce 1607. CERMAN, Ivo. *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*. Praha 2011, s. 81.

Jan se narodil na vestfálském statku Sporekhof do rodiny sedláka, tedy jako obyčejný poddaný.⁹⁴ Během dospívání vstoupil jako prostý voják do armády Maxmiliána Bavorského, s nímž slavil vítězství v bitvě na Bílé hoře. Zde začala jeho dlouhá vojenská kariéra, během níž působil především ve službách císařů Ferdinanda III. (1637–1657) a Leopolda I. (1657–1705). Za své úspěchy byl v roce 1647 nobilitován na říšského svobodného pána,⁹⁵ ovšem vrcholu vojenské i osobní kariéry Jan dosáhl v roce 1664, kdy se jako důstojník a velitel jízdy podílel na slavném vítězství křesťanské armády v bitvě u Svatého Gotthardu proti osmanským Turkům, které dočasně zastavilo turecký postup směrem k Vídni.⁹⁶ Za tento mimořádný úspěch a věrné služby habsburské dynastii byl císařem Leopoldem I. ještě téhož roku jmenován generálem kavalerie a byl mu udělen titul dědičného říšského hraběte.⁹⁷ Tak byl završen příběh prostého a chudého hochy, který se svou pílí a odvahou – a značnou dávkou štěstí – dokázal vypracovat na slavného a úspěšného turkobijce a který pronikl do nejvyšších pater společnosti své doby. Zemřel ve vysokém věku 6. srpna 1679 na zámku v Heřmanově Městci.⁹⁸

Matkou Ferdinanda Leopolda Šporka byla generálova druhá manželka, pomořanská šlechtična Eleonora Marie Kateřina z Finecku (1640–1674).⁹⁹ Jan Špork byl ženatý dvakrát,¹⁰⁰ ale až druhé manželství mu umožnilo stát se – byť již v pokročilém věku – otcem dvou synů

⁹⁴ HRDINA, I. A. – KUCHAROVÁ, H. *Kacířský proces s hrabětem F. A. Šporkem*, s. 14; *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, 23. díl. Praha 1905, s. 901; PRCHAL, Vítězslav. *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie 1550–1750*. Praha 2015, s. 253.

⁹⁵ CERMAN, I. *Šlechtická kultura v 18. století*, s. 81; HRDINA, I. A. – KUCHAROVÁ, H. *Kacířský proces s hrabětem F. A. Šporkem*, s. 15.

⁹⁶ O tomto slavném vítězství křesťanů více například ŽITNÝ, Miroslav. Bitva u Mogersdorfu – Svatého Gottharda očima soudobých pozorovatelů. In: BŮŽEK, Václav – SMÍŠEK, Rostislav (eds.). *Habsburkové 1526–1740. Země Koruny české ve středoevropské monarchii*. Praha 2017, s. 158–161.

⁹⁷ Kromě toho, že velmi zbohatl, přibylo na jeho erbů vyobrazení Turka. PRCHAL, V. *Společenstvo hrdinů*, s. 248–253.

⁹⁸ CERMAN, I. *Šlechtická kultura v 18. století*, s. 81; MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 463; SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého I: Chrudimsko*. Praha 1993, s. 182. Pohřben byl v Lysé nad Labem, hlavní šporkovské rezidenci, přičemž v roce 1712 byly jeho ostatky převezeny do nové šporkovské rodové hrobky v Kuksu (která byla vybudována roku 1710 Františkem Antonínem Šporkem). KOLDA, Jindřich. *Náměty k budoucímu šporkovskému bádání*. In: *Theatrum historiae* 9, Pardubice 2011, s. 178.

⁹⁹ HRDINA, Ignác Antonín – KUCHAROVÁ, Hedvika. *Záhady kolem sňatku Anny Kateřiny Šporkové. Historicko-právní studie manželského práva*. Praha 2017, s. 20. Sňatek uzavřeli v roce 1660. VÝBORNÝ, Josef. Šporkové v Heřmanově Městci. Generál Jan Karel Špork. In: *Chrudimské vlastivědné listy*, roč. 10, č. 5, 2000, s. 6.

¹⁰⁰ Jeho první ženou se stala Markéta z Lisingenu (1610–1657), z tohoto svazku vzešla jediná dcera Anna Marie (1640–1657). HRDINA, I. A. *Proč hrabě Špork seděl ve vězení pro dlužníky*, s. 18.

a dvou dcer.¹⁰¹ Kromě staršího bratra měl Ferdinand tedy ještě dvě sestry: Marii Sabinu († 1717) a Annu Kateřinu (1669–1712).¹⁰²

Do kontrastu s tím, jak česká historiografie o Ferdinandovi Leopoldovi buď mlčí, nebo o něm prozrazuje jen minimum informací, je stavěna míra pozornosti, jež je v dějepisectví věnovaná jeho staršímu bratrovi.¹⁰³ Zájem u badatelů vzbuzuje František Antonín svou všestrannou, zajímavou, ale zároveň tolik komplikovanou osobností.¹⁰⁴ Známe je především jeho kulturní, umělecké a dobročinné mecenášství¹⁰⁵ či specifický a možná lehce kontroverzní pohled na víru a náboženství.¹⁰⁶ Jeho životní cesta je protkána mnoha zajímavostmi, jimiž se

¹⁰¹ HRDINA, I. A. – KUCHAROVÁ, H. *Kacířský proces s hrabětem F. A. Šporkem*, s. 15. Kromě svých čtyř manželských potomků měl ještě levobočka Jana Jiřího, kterého císař posléze legitimoval a povýšil na rytíře. HRDINA, I. A. *Proč hrabě Špork seděl ve vězení pro dlužníky*, s. 18.

¹⁰² HRDINA, I. A. – KUCHAROVÁ, H. *Kacířský proces s hrabětem F. A. Šporkem*, s. 15; *Ottův slovník naučný*, 23. díl, s. 901; NA, fond Genealogická sbírka Dobřenského, sign. 1011, nefol., rodokmen Šporků.

¹⁰³ Stručný přehled historiografické produkce pojednávající o nejslavnějším Šporkovi podává v úvodní části své studie KOLDA, Jindřich. Náměty k budoucímu šporkovskému bádání. In: *Theatrum historiae* 9, s. 175–177. Ke šporkovské historiografii rovněž: ŠÍL, Jiří. Šporkovský badatel a sběratel JUDr. Ernst Back (1876–1943): Příspěvek ke šporkovské historiografii. In: *Východočeský sborník historický* 11, 2002, s. 209–246.

¹⁰⁴ Nejčastěji citovanou prací popisující život slavného hraběte v celé jeho celistvosti je PREISS, P. *Boje s dvouhlavou saní*; či spíše druhé vydání této dosud nepřekonané biografie: PREISS, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Ze starších monografií můžeme uvést práce BACK, Arnošt (ed.). *Krátké vypravování o životě Jeho Excelence pana Františka Antonína hraběte ze Sporcků, sepsané jeho pázetem Ferdinandem Rakovským v Kuksu 1. září 1778*. Kuks 1938; BENEDIKT, H. *Franz Anton Graf von Sporck*; PAZAUREK, Gustav Eduard. *Franz Anton Reichsgraf von Sporck und seine Lieblings-schöpfung Kukus*. Leipzig 1901; TRÍSKA, Karel. *František Antonín hrabě Špork*. Praha 1940.

¹⁰⁵ BAŠTA, Petr. *Sochaři hraběte Františka Antonína Šporka*. Praha 2011; SVATOŠ, Ladislav. Počátky hospitální nadace Františka Antonína Šporka v Kuksu. In: *Theatrum historiae* 9, s. 97–122. V kontextu Františka Antonína a jeho vztahu k umění a jeho podpory je samozřejmě nejčastěji zmiňován hospital Kuks a činnost Matyáše Bernarda Brauna. K tomu BLAŽÍČEK, Oldřich J. – ROKYTA, Hugo. *Kuks: Hospital a Betlém*. Praha 1963; HALÍK, Tomáš. *Hospital v Kuksu. Kuks za doby Fr. Ant. Šporka*. Dvůr Králové nad Labem 1934; KAŠE, Jiří – KOTLÍK, Petr. *Braunův Betlém. Drama krajiny a umění v proměnách času*. Praha – Litomyšl 1999; LÍČENÍKOVÁ, Michaela. Kaple Nanebevzetí Panny Marie v Kuksu a prvotní záměr Františka Antonína Šporka. In: *Zprávy památkové péče. Časopis státní památkové péče* 68, č. 4, Praha 2008, s. 309–312; PAVLÍČEK, Martin. POPVLVM RELIGIONE TVETVR. Několik poznámek k dílu Matyáše Bernarda Brauna v Kuksu. In: *Theatrum historiae* 9, s. 419–434. Pardubice 2011; VAŇURA, Oldřich. Šporkův Kuks 1. poloviny 18. století. In: *Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Pardubicích za rok 2007*. Pardubice 2008, s. 54–58.

¹⁰⁶ Otázkami víry ve Šporkově životě a jeho pohledem na jansenismus se zabýval především český právník a teolog Ignác Antonín Hrdina: HRDINA, Ignác Antonín. Byl hrabě Špork skutečně kacířem? In: *Časopis Společnosti*

hrabě vymyká ostatním osobnostem své doby. Tak například byl jediným českým šlechticem, proti němuž bylo vedeno protikacířské řízení,¹⁰⁷ a nechvalně se proslavil neutuchající potřebou neustále se soudit, a to v podstatě s kýmkoliv, jak dokázal tím, že se pustil do soudní pře se špičkovým advokátem Václavem Xaverem Neumannem.¹⁰⁸ Na jedné straně je popisován jako velmi inteligentní,¹⁰⁹ společenský se silným sociálním cítěním, na straně druhé vynikal prudkou cholerickou povahou: v situacích, kdy propadl afektu, se nebál uchýlit se i k násilí.¹¹⁰

Na jaře 1687 se hrabě oženil s Františkou Alžbětou Apolonií z rodu Swéertsů z Reistu (1667–1726). Ze společného soužití vzešli dvě dcery a chlapeček, který však po dvou měsících svého života zemřel.¹¹¹ Protože prvorozená dcera Marie Eleonora Františka (1687–1717) odešla do kláštera anunciátek, aby se zde stala abatyší, dědičkou slavného otce se stala mladší z dcer, Anna Kateřina (1689–1754).¹¹² Mužského dědice se tedy František Antonín nedočkal.¹¹³ Pokračování rodu však dostatečně čtyřmi syny zajistil jeho mladší bratr, o němž budou pojednávat následující odstavce.¹¹⁴

přátel starožitností 121. Praha, 2013. s. 112–124; HRDINA, I. A. – KUCHAROVÁ, Hedvika. *Kacířský proces s hrabětem F. A. Šporkem*. Dále například BUBÍK, Tomáš. Reformní snahy jansenismu a jejich vliv na osobnost hraběte Františka Antonína Šporka. In: *Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. = Scientific Papers of the University of Pardubice. Series C*. Pardubice 2001, s. 175–181.

¹⁰⁷ KOLDA, J. *Náměty k budoucímu šporkovskému bádání*, s. 177.

¹⁰⁸ O (soudních) sporech s brilantním barokním právníkem Neumannem publikoval sérii studií opět I. A. Hrdina: HRDINA, Ignác Antonín. Hrabě Špork vězněm v Daliborce: (k 350. výročí jeho narození). In: *Časopis Společnosti přátel starožitností 121*, č. 1, 2013, s. 45–54; HRDINA, Ignác Antonín. Jak byl hrabě Špork obžalován z pokusu o vraždu na advokátu Neumannovi. Studie z českých právních dějin. In: *Časopis Společnosti přátel starožitností 126*, č. 1, 2018, s. 25–38; HRDINA, Ignác Antonín. *Proč hrabě Špork seděl ve vězení pro dlužníky?*

¹⁰⁹ O charakteru přemýšlení, názorech o náboženství a inklinaci k jansenismu či o vydavatelské činnosti Františka Antonína Šporka stručně a přehledně CERMAN, Ivo. *Šlechtická kultura v 18. století*, s. 81–89.

¹¹⁰ Hrdina hraběte popisuje doslova jako „prudší, výbušné až zlostné povahy (...), typický cholerik se zřetelným sklonem k autoritářství“. Cit. z HRDINA, I. A. – KUCHAROVÁ, H. *Kacířský proces s hrabětem F. A. Šporkem*, s. 19.

¹¹¹ HRDINA, I. A. *Proč hrabě Špork seděl ve vězení pro dlužníky*, s. 19; PREISS, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha – Litomyšl 2003, s. 35.

¹¹² Anna Kateřina byla od roku 1712 provdána za Františka Karla Rudolfa Swéertse, později Swéerts-Sporcka (1688–1757). HRDINA, I. A. – KUCHAROVÁ, H. *Kacířský proces s hrabětem F. A. Šporkem*, s. 17.

¹¹³ Anna Kateřina, mladší z dcer Františka Antonína, zajistila se svým mužem pokračování rodu v linii Sweérts-Špork. O uzavření jejich sňatku více HRDINA, Ignác Antonín – KUCHAROVÁ, Hedvika. *Záhady kolem sňatku Anny Kateřiny Šporkové. Historicko-právní studie manželského práva*. Praha 2017.

¹¹⁴ O dalších generacích Šporků částečně KOLDA, J. *Náměty k budoucímu šporkovskému bádání*, s. 179–182.

Dětství, studia a dědictví Ferdinanda Leopolda Šporka

Ferdinand Leopold Fridrich hrabě Špork, pán na Heřmanově Městci a Hořiněvsi, nejvyšší císařský lovcí ve Slezsku (*Obrister Jägermeister in Schlesien*) a podlovčí v Království českém (*Vice-Jägermeister in Königreich Böhme*)¹¹⁵ se narodil 13. listopadu 1664,¹¹⁶ tzn. v době, kdy byl jeho otec na vrcholu své profesní slávy.¹¹⁷ Jako první z rodiny Šporků s hraběcím titulem již přišel na svět, a navíc získal prestižní jméno, které odkazuje na dva habsburské císaře – Ferdinanda III. a Leopolda I. –, v jejichž službách tolik let věrně působil jeho otec.¹¹⁸

Celé dětství se budoucí pán Heřmanova Městce a Hořiněvsi pohyboval po boku svého staršího bratra, ovšem již od raných let mezi nimi nepanovaly zrovna přátelské vztahy. Oba sourozenci spolu trávili dětství v Heřmanově Městci, kde navštěvovali místní městskou školu. Pak pokračovali ve studiu na latinském gymnáziu u jezuitů v Kutné Hoře. Ačkoliv byl o dva roky starší František Antonín otcovým oblíbencem, otcově přísné – až vojenské – výchově podléhali oba stejnou měrou a byli vedeni ke striktní kázni a šetrnosti, a to i pomocí tělesných trestů.¹¹⁹ Generál Jan Špork nad nimi držel pevnou ruku i při jejich studiích na univerzitě. V roce 1678 proběhla imatrikulace šestnáctiletého Františka a čtrnáctiletého Ferdinanda na právnické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze, čímž bratři zahájili svá univerzitní studia,¹²⁰ během nichž navštěvovali právnické a filozofické přednášky.¹²¹

¹¹⁵ Tímto jeho plným titulem je uvozen v jednom z dopisů, viz Národní archiv v Praze (dále jen NA), Stará manipulace (dále jen SM), inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., kopie prohlášení F. L. Šporka přiložena k dopisu V. X. Neumanna z Puchholzu místodržícím z 3. června 1701.

¹¹⁶ Právník a historik Ignác Antonín Hrdina ale ve všech svých publikacích týkajících se Šporků uvádí jako rok narození Ferdinanda Leopolda rok 1665. V ostatní literatuře, z níž jsem čerpala, se však objevuje vždy výše uvedené datum Šporkova narození.

¹¹⁷ Třetí jméno Fridrich uvádí opis svatební smlouvy, viz NA, Nová manipulace (dále jen NM), sign. S 58/14, nefol., opis svatební smlouvy A. R. Vratislavové z Mitrovic a F. L. Šporka z 5. listopadu 1697.

¹¹⁸ VÝBORNÝ, Josef. Šporkové v Heřmanově Městci. Hrabě Ferdinand Leopold Špork. In: *Chrudimské vlastivědné listy*, roč. 10, č. 2, 2001, s. 5.

¹¹⁹ HRDINA, I. A. – KUCHAROVÁ, H. *Kacířský proces s hrabětem F. A. Šporkem*, s. 15, 18–19; PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 28; VÝBORNÝ, J. *Šporkové v Heřmanově Městci. Hrabě Ferdinand Leopold Špork*, s. 5–6.

¹²⁰ BAKEŠ, Martin. *Aristokratičtí studenti na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze v letech 1650–1750*. Bakalářská práce: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Pardubice 2012, s.12, 35, 75.

¹²¹ Tyto jimi navštěvované přednášky pořádali členové jezuitského řádu, realizovaly se v Klementinu. PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 30.

Generál Jan Špork zanechal svým synům nemalé dědictví, avšak zemřel, když byli oba chlapci ještě nezletilí.¹²² Bylo jasné, že Františku Antonínovi jako prvorozenému synovi připadne hlavní rodová rezidence v Lysé nad Labem,¹²³ a spolu s ní zdědil další panství a statky na Litoměřicku, Královéhradecku a Kutnohorsku.¹²⁴ K dělení generálových panství a statků mezi oběma bratry došlo ale až roku 1683.¹²⁵ Tehdy jednadvacetiletý Ferdinand Leopold získal do svého vlastnictví panství Heřmanův Městec (*Hermanstadt* či *Herzman Miestecz*)¹²⁶ se statkem Morašice (*Morascsitz*),¹²⁷ jež se nacházely v tehdejší Chrudimském kraji, a panství Hořiněves (*Horzienowes*) se statkem Vřešťov (*Bürgelitz*) v kraji Královéhradeckém.¹²⁸ Kromě

¹²² Františkovi Antonínovi bylo 17 let a mladšímu Ferdinandovi necelých 15. Otec v závěti oběma určil poručníky, kterými stanovil své synovce, bratry Jana († 1706) a Jana Dětřicha († 1703) Šporky. HRDINA, I. A. *Proč hrabě Špork seděl ve vězení pro dlužníky*, s. 64, 82; VÝBORNÝ, J. *Šporkové v Heřmanově Městci. Hrabě Ferdinand Leopold Špork*, s. 5.

¹²³ Více o hlavní šporkovské rezidenci třeba HANZAL, Josef. Šporkova Lysá. In: *Středočeský sborník historický* 9, Praha 1974, s. 105–117. O dalších sídlech hraběte Františka Antonína: VOREL, Petr. Sídelní síť Františka Antonína Šporka ve světle vývoje raně novověkých šlechtických rezidencí v Čechách 16.–18. století. In: *Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. = Scientific Papers of the University of Pardubice. Series C.* Pardubice 2001, s. 7–16.

¹²⁴ Jednalo se o panství Choustníkovo Hradiště (*Gradlitz*), Malešov (*Malleschau*) a Konojedy (*Konoged*) a statek Ostrov (*Wostrow*). NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., výpis ze zemských desek o bratrském dělení dědictví po otci Janu Šporkovi z 31. října 1696. Správy všech uvedených panství se hrabě osobně ujal po návratu z kavalírské cesty v roce 1684. PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 34.

¹²⁵ V letech 1679–1683 bylo dědictví generála Šporka společným majetkem obou bratrů. KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, s. 66; SEDLÁČEK, A. *Hrady, zámky a tvrze Království českého I*, s. 182.

¹²⁶ Panství Heřmanův Městec (spolu se statkem Stolany) koupil generál Špork v roce 1662 od hraběnky Anny Marie Khyslové, rozené hraběnky Berkové, za 117 000 zlatých rýnských. Ve stejném roce zakoupil i Morašice. NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., opis ze zemských desek o dědictví bratrů Františka a Ferdinanda Šporkových pořízeného příslušnými úředníky 20. ledna 1699.

¹²⁷ V majetku Šporků od roku 1661. VÝBORNÝ, J. *Šporkové v Heřmanově Městci. Generál Jan Karel Špork*, s. 5.

¹²⁸ Panství Hořiněves bylo nejcennější panství v majetku Ferdinanda Leopolda Šporka. Jan Špork jej pořídil v roce 1675 od hraběte Františka Ferdinanda Ignáce Gallase za 207 000 zlatých. Vřešťov byl mezi generálovými statky zařazen o rok později a stál 32 000 zlatých. NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., opis kupní smlouvy mezi Janem Šporkem a Františkem Ferdinandem Gallasem z desek zemských pořízen 23. listopadu 1696; NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., opis ze zemských desek o dědictví bratrů Františka a Ferdinanda Šporkových pořízeného příslušnými úředníky 20. ledna 1699.

tohoto nemovitého majetku mu byla navrch vyplacena částka 15 000 zlatých.¹²⁹ Za své hlavní sídlo si mladý hrabě zvolil zámek v Heřmanově Městci.¹³⁰

Problematická povaha a násilné trestné činy hraběte

Dosud by nám na hraběti Ferdinandu Leopoldovi nemuselo připadat nic zvláštního. Výše uvedené aspekty jeho života se vlastně svou povahou nijak nelišily od většiny ostatních šlechticů. Jeho osobnost a další životní osudy však byly násobně komplikovanější než u většiny ostatních. Ne každý šlechtic se totiž dopustil vraždy a minimálně dvou dalších pokusů o ni.

Mladší syn slavného generála a turkobijce proslul již ve své době svou surovostí a nekontrolovatelnou agresivitou¹³¹ a již od útlého věku vykazoval psychopatické sklony a sklony k sadismu.¹³² Jestli za činy hraběte Šporka skutečně stála jakákoli duševní porucha, nebude však možné z archivního materiálu, který máme k dispozici, jednoznačně určit. Leckteré zmínky by tomu však nasvědčovaly.

Podle Heinricha Benedikta, autora německé biografie Františka Antonína Šporka z roku 1923, si generál Jan Špork o svého mladšího syna dělal veliké starosti, když na svém smrtelném loži apeloval na o dva roky staršího Františka, ať na tehdy čtrnáctiletého Ferdinanda Leopolda dohlédne. Benedikt popisuje, že již tehdy měl mladý hrabě velmi krutě zacházet se svým služebnictvem a poddanými. Některým vlastními prsty zamačkával oči do lebky a následně se vysmíval tomu, že přišli o zrak, jiným zase uřezával prsty.¹³³

¹²⁹ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., výpis ze zemských desek o bratrském dělení dědictví po otci Janu Šporkovi z 31. října 1696.

¹³⁰ NOVOTNÝ, D. *Zbožnost a rodová reprezentace*, s. 10. Šporkové vlastnili Heřmanův Městec nepřetržitě v letech 1661–1794; KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 2. díl*. Praha 1997, s. 66.

¹³¹ Jeho manželka, Apolonie Rozálie Vratislavová z Mitrovic, jej v jednom ze svých listů zaslaných arcibiskupské konzistoři popsala jako člověka, o němž je v Čechách všeobecně známo, že vede zle zvrácený a neslušný život a že často ubližuje a škodí lidem. NA, NM, sign. S 58/14, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové místodržícím z 9. února 1696.

¹³² PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 95. Ignác Antonín Hrdina hovoří o problematickém hraběti jako o „šlechtickém chuligánovi hrubého zrna“, viz HRDINA, I. A. *O hraběti Šporkovi, jeho Kuksu a Královédvorskou*, s. 299.

¹³³ BENEDIKT, Heinrich. *Franz Anton Graf von Sporck*, s. 53. Tvrzení o vydloubávání očí a uřezávání prstů služebnictvu by mohlo být při podrobnějším výzkumu pramenů zpochybněno, jelikož autor k těmto tvrzením nepřikládá žádné odkazy, odkud čerpal.

V roce 1693, tedy ve svých devětadvaceti letech, se Ferdinand Leopold dopustil své první vraždy, když s několika dalšími kumpány utloukl k smrti svého štolbu Matyáše Wagnera.¹³⁴ Za vraždu byl hrabě dokonce odsouzen, ovšem trestem se mu stala pouhá pokuta ve výši 1500 zlatých, které měl zaplatit vdově po Wagnerovi a jeho šesti sirotkům.¹³⁵

Šporkovo násilnické chování se dle všeho neustále stupňovalo. Po polovině 90. let se kompletní správy heřmanoměstského panství ujalo tamní úřednictvo,¹³⁶ a v této době od něj ze strachu o život uprchla i jeho manželka se třemi dětmi.

Heinrich Benedikt ve své knize popisuje incident, kdy měl hrabě Špork podle protokolu pražské arcibiskupské konzistoře z roku 1698 nabádat kuchaře k tomu, aby přimíchal jeho ženě do ranní polévky jed.¹³⁷ Tuto informaci od něj následně přebírají do svých publikací Pavel Preiss i Petr Maťa.¹³⁸ Já jsem však během svého výzkumu v pramenech nenarazila na žádnou zmínku, která by odkazovala na tento či jiný podobný čin, a tak bych tuto informaci označila spíše za nepravděpodobnou.¹³⁹

Hrabě se dopustil během svého života dalších závažných činů. V zimě roku 1701 napadl a dýkou těžce poranil svého písaře Jana Václava Vavrušku¹⁴⁰ a v květnu o tři roky později poranil sedleckého opata Jindřicha Snopka.¹⁴¹ Za oba tyto činy, jež bychom mohli klasifikovat jako pokus o vraždu, byl hrabě potrestán zabavením majetku.

Tímto výčet násilných trestných činů Ferdinanda Leopolda Šporka nekončí. V Národním archivu se ukrývají další dokumenty, jež by do výčtu zločinů hraběte mohly

¹³⁴ V jednom z dopisů Apolonie Rozálie arcibiskupské konzistoři z roku 1696 poukázala žena Ferdinanda Leopolda na fakt, že ačkoliv je případ o zlém zacházení se štolbou a podkoním Matyášem Wagnerem, měšťanem Starého Města pražského, veřejně známý, stále chybí rozhodnutí zemské rady o tom, kolik tisíc má vyplatit jako odškodné pozůstalým. NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové arcibiskupské konzistoři přiložená k dopisu z 18. června 1696.

¹³⁵ BENEDIKT, H. *Franz Anton Graf von Sporck*, s. 53; PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 95. Více informací o vraždě Matyáše Wagnera poskytně NA, NM, sign. S 58/16, nefol.

¹³⁶ NOVOTNÝ, D. *Zbožnost a rodová reprezentace*, s. 17.

¹³⁷ BENEDIKT, H. *Franz Anton Graf von Sporck*, s. 53.

¹³⁸ MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 559; PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 95.

¹³⁹ Jde totiž o poměrně závažné obvinění, se kterým by hraběnka Šporková před konzistoriálním soudem jistě operovala, pokud by tomu tak bylo. Ona však ve svých dopisech popisovala zcela jiné události, z nichž některé byly rozhodně méně závažné než nabádání kuchaře k vraždě.

¹⁴⁰ BENEDIKT, H. *Franz Anton Graf von Sporck*, s. 53; NOVOTNÝ, D. *Zbožnost a rodová reprezentace*, s. 17; PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 96. K incidentu s písařem Vavruškou více NA, NM, sign. S 58/23, nefol.

¹⁴¹ NOVOTNÝ, D. *Zbožnost a rodová reprezentace*, s. 18; PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 98.

příspěť několika dalšími incidenty, ale tyto prameny zatím zůstávají neprozkoumány.¹⁴² Ani já se jimi nebudu více zabývat, jelikož tato problematika již přesahuje rámec této práce.

Apolonie Rozálie hraběnka Šporková, rozená Vratislavová z Mitrovic

Apolonie Rozálie (1666 – před 1736)¹⁴³ dosud unikala pozornosti badatelů, v literatuře o ní najdeme jen opravdu strohé zmínky, ale na druhou stranu pramenná základna toho k této ženě také mnoho nenabízí. Já jsem pracovala s částí její korespondence uložené ve Staré a Nové manipulaci, která je adresována nejčastěji královským místodržícím či úředníkům úřadu u desek zemských a která se vztahuje ke konfliktu mezi ní a jejím mužem, o němž bude pojednáno na dalších stranách.

V rodovém archivu na zámku Vratislavů z Mitrovic v jihočeské Dírné jsem narazila na částí testamentu Apolonie Rozálie, na jehož základě se mi podařilo podchytit její rodinné

¹⁴² Jedná se zejména o archivní dokumenty uložené v Nové manipulaci v pražském Národním archivu.

¹⁴³ Ihned tady vyvstává velké množství otázek. Nejasnosti panují kolem data hraběnčina úmrtí a vlastně i narození. Podle šporkovského rodokmenu, který se nachází v genealogické sbírce Jana Václava hraběte Dobřenského z Dobřenic uložené v Národním archivu, měla Apolonie Rozálie zemřít 30. září 1747. Tento rok hraběnčina úmrtí uvádí rovněž veškerá literatura, která se o hraběnce zmiňuje a do níž jsem nahlédla. Jenže v Národním archivu je uložena ještě Wunschwitzova genealogicko-heraldická sbírka, v níž jsem narazila na opis náhrobku z rodové hrobky Vratislavů z Mitrovic uložené v kostele sv. Jakuba Většího v Praze na Starém Městě pořízený 18. dubna 1736, kde již figuruje její jméno. Měla by tudíž zemřít ještě před rokem 1736, kdy byl opis náhrobku pořízen. Navíc ani po pročtení matričních záznamů příslušné farnosti kostela z let 1714–1736 a 1746–1748 není situace jednoznačnější. Hraběnčino jméno jsem zde v uvedeném časovém rozmezí nezahlédla. Co se týká jejího data narození, ve zmiňovaném rodokmenu ve sbírce Jana Václava Dobřenského se uvádí datum 9. února 1666. Nemám žádné konkrétní údaje, kterými bych toto datum mohla přímo vyvrátit, nicméně většina dat pojící se se jménem hraběnky Šporkové je uvedena chybně; kromě data úmrtí se jedná i o chybně uvedené datum uzavření sňatku, které nekoreluje s informacemi, jež zcela evidentně vyplývají z listin Staré a Nové manipulace (rodokmen hovoří o roku 1684, jenže v dopisech jak Apolonie Rozálie, tak Ferdinanda Leopolda Šporka z roku 1696 adresovaných mj. královským místodržícím či pražské arcibiskupské konzistoři vypovídají oba manželé nezávisle na sobě o tom, že tou dobou – tedy v roce 1696 – jsou manželi již devátým rokem; tudíž jejich svatba musela proběhnout o čtyři roky později, než tvrdí Dobřenský). Je na místě tedy rozporovat i uvedené datum narození. NA, Genealogická sbírka Dobřenského, sign. 1011, nefol., rodokmen Šporků; NA, NM, sign. S 58/14, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové místodržícím z 9. února 1696; NA, Sbírká genealogicko-heraldická Wunschwitzova, sign. 1324, fol. 58, opis náhrobku ze staroměstského kostela sv. Jakuba Většího z 18. dubna 1736; Státní oblastní archiv v Praze, Sbírká matrik, FÚ kostel sv. Jakuba, matrika Z 1713–1754, sign. JAK Z2, s. 69–134.

vazby.¹⁴⁴ Jejími rodiči tedy byli Petr Ladislav Arnošt Vratislav svobodný pán z Mitrovic a Anežka Alžběta Vratislavová, rozená Bechyňová z Lažan. Dále Apolonie zmiňuje ve své závěti bratra Františka Ignáce,¹⁴⁵ sestry Annu Ludmilu,¹⁴⁶ Alžbětu Rozálii a Marii a strýce Václava Ignáce Vratislava svobodného pána z Mitrovic, císařského komorníka a radu.¹⁴⁷

Naprostý zlom v jejím životě představoval sňatek s hrabětem ze slavné rodiny. Svatba se Ferdinandem Leopoldem Šporkem se konala v Táboře v první půli roku 1688.¹⁴⁸ Do manželství se Šporkem, do něhož vstoupila snad jako dvaadvacetiletá a díky němuž obdržela hraběcí titul,¹⁴⁹ přinesla věno v celkové výši 101 000 zlatých rýnských.¹⁵⁰ Její manželství dle všeho nebylo zrovna procházkou růžovou zahradou, jak se můžeme dočíst v následujících odstavcích. Na druhou stranu něco dobrého z něj přeci jenom vzešlo: Apolonie porodila královskému podlovčímu hned čtyři syny. Jako prvorozený přišel na svět Jan Antonín (1689–1714), za ním následovali s pravidelnou periodicitou každé dva roky Jan Michal (1691–1738),

¹⁴⁴ Kšaft mladé šlechtičny je sice nedatovaný, ale musel vzniknout někdy na konci 80. let 17. století (s největší pravděpodobností v roce 1689), protože vznikl v době, kdy už byla provdána a zároveň byla v očekávání svého prvního potomka, jelikož v závěti na několika místech zmiňuje, že žádného dědice zatím nemá, ale že pod svým srdcem nyní jednoho nosí.

¹⁴⁵ Tito tři členové mitrovického rodu – bratr, otec a matka – jsou zmíněni i ve 26. svazku *Ottově slovníku naučném*, s. 1007.

¹⁴⁶ Vedle své sestry Anny Ludmily, která dle matrik zemřela patrně na konci roku 1714, leží dnes Apolonie Rozálie pohřbena v rodové hrobce Vratislavů z Mitrovic. NA, Sběrka genealogicko-heraldická Wunschwitzova, sign. 1324, fol. 58, opis náhrobku.

¹⁴⁷ Zámek Dírná, fond Rodinný archiv Vratislavů z Mitrovic, inv. č. 251, sign. III B2, kart. 74, fol. 188–200.

¹⁴⁸ Uvedený rok sňatku jsem odvodila z dopisu, kde Apolonie zmiňuje, že za svého muže je provdaná již devátým rokem („*Es ist beraithts das neunte jahr, so ich mit ernanten meinen herr ehgemahl vermählet bin.*“), což znamená, že ke svatbě muselo dojít před osmi lety, tedy v roce 1688, viz NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 18. června 1696. Její slova potvrzuje v lednu 1697 hrabě Špork, jenž hovoří manželství trvajícím devět let, viz NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka hejtmanům Chrudimského kraje z 13. ledna 1697. Navíc v opisu svatební smlouvy je uvedeno datum 16. července 1688, což nejspíš poukazuje na datum zaknihování svatební smlouvy do zemských desek., nicméně by to opět napovídalo tomu, kdy byl jejich sňatek opravdu uzavřen, viz NA, NM, sign. S 58/14, nefol., opis svatební smlouvy A. R. Vratislavové z Mitrovic a F. L. Šporka z 5. listopadu 1697.

¹⁴⁹ Samotný rod Vratislavů z Mitrovic byl nobilitován do hraběcího stavu až v roce 1701. HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty*. Praha 1992, s. 177.

¹⁵⁰ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., výpis z desek zemských přiložený k dopisu fiskálního úřadu místodržícím z 15. ledna 1699.

Jan Josef (1693–1749), a nakonec Jan Rudolf (1695–1759), budoucí světící biskup u svatovítské kapituly v Praze.¹⁵¹

Útěk od manžela

Manželství Apolonie Rozálie Vratislavové z Mitrovic s Ferdinandem Leopoldem Šporkem bylo dle hraběčniných zpráv nešťastné už od jeho počátku.¹⁵² Hrabě, který patrně již od dětství trpěl sklony k agresivitě a sadismu, měl kromě svých poddaných tyranizovat i svou ženu. Apolonie svého manžela bude později v dopisech adresovaných královským místodržícím, k nimž se obrátila s prosbou o pomoc po svém útěku do Prahy, popisovat jako krutého, vznětlivého a bezcítěného agresora, s nímž se člověk nemůže cítit v bezpečí. V celé zemi se o něm údajně všeobecně vědělo, že vede zvláštní způsob života plný násilí, nemravnosti a alkoholu.¹⁵³

Dlouhá léta prý snášela Ferdinandovo ponižování a bití, po devíti letech trvajících manželství však situace nakonec vygradovala natolik, že se hraběnka rozhodla vzít svůj osud do vlastních rukou. Počátkem roku 1696 se Apolonie Rozálie rozhodla utéct od svého manžela, přičemž s sebou vzala i tři své starší syny: Jana Antonína, Jana Michala a Jana Josefa.¹⁵⁴ Poháněná strachem o život a život svých dětí se uchýlila do Prahy. V korespondenci zmiňuje, že utekla „do vlastního domu“ (*in eigenthümbliches haus*) na Starém Městě pražském,¹⁵⁵ a tudíž lze předpokládat, že přebývala v nějakém vratislavském paláci. Vratislavům z Mitrovic v té době patřily na Starém Městě paláce hned dva, přičemž oba se nacházely vedle sebe v Celetné ulici. Jednalo se o domy čp. 597 – později Caretto-Millesimovský palác – a čp. 598, jež byly

¹⁵¹ HRDINA, I. A. *O hraběti Šporkovi, jeho Kuksu a Královédvorsku*, s. 144; PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 95.

¹⁵² „Allein habe ich baldt von anfang ein gar schlechte lieb und neigung von ihme [mein ehgemahl] verspühret.“ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 18. června 1696.

¹⁵³ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis A. R. Šporkové královským místodržícím z 6. dubna 1696.

¹⁵⁴ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 9. února 1696; NA, NM, sign. S 58/14, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové místodržícím z 9. února 1696.

¹⁵⁵ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 9. února 1696.

odděleny soutkou.¹⁵⁶ Je tedy na místě se domnívat, že Apolonie spolu se svými dětmi tedy mohla přebývat v jednom z těchto dvou uvedených domů. Zda se hraběnka po svém útěku ze Šporkova domu obracela s prosbou o pomoc na některého svého mužského příbuzného – například otce, bratra či strýce – z pramenů nevyplývá.¹⁵⁷

Svůj útěk Apolonie obecně ospravedlňovala tím, že jednala pod tlakem okolností, že k tomu byla nevyhnutelně donucena „*pro závažné a nejvýše naléhavé příčiny*“.¹⁵⁸ Jednou se vyjádřila velice naléhavou formulací, když napsala, že tak činila „*k odvrácení většího zla*“,¹⁵⁹ tudíž svým útekem chtěla předejít horším následkům, jež by mohly potkat jak ji samotnou, tak její děti v případě, kdyby v jedné domácnosti se svým nevypočitatelným a násilnickým mužem setrvala i nadále.

Ihned po svém útěku se rozhodla požádat pražskou arcibiskupskou konzistoř o rozvod od stolu a lože (*separationem quo ad mensam, thorum et cohabitationem*). Učinila tak dopisem z 31. ledna 1696. Hraběnka duchovním líčí, jak s ní Ferdinand Leopold celé devět let trvající manželství zachází velmi zle a situace je rok od roku, ba dokonce den ode dne horší a horší. Dává v rychlosti nahlédnout do svého manželského soužití s hrabětem, který s ní již nejedl u jednoho stolu,¹⁶⁰ bil ji kromě jiného i do obličeje,¹⁶¹ pomlouval ji,¹⁶² vyhrožoval smrtí,

¹⁵⁶ LEDVINKA, Václav – MRÁZ, Bohumír – VLNAS, Vít. *Pražské paláce: Encyklopedický ilustrovaný přehled*. Praha 1995, s. 79; VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Staré Město, Josefov*. Praha 1996, s. 398–400.

¹⁵⁷ Jen hrabě Špork několikrát v dopisech zmiňuje jméno jejího otce, když adresáta informuje o tom, že hovořil o nastalé situaci se svým tchánem, kterého prosil o pomoc (viz NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis hejtmána Nového Města pražského místodržicím ze 14. února 1696), nebo že mu předal určitý finanční obnos pro Apolonii (viz NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis hejtmána Nového Města pražského místodržicím z 29. července 1697). Jaký postoj k celému případu zachovával Petr Ladislav Arnošt Vratislav z Mitrovic, nelze ale jednoznačně určit.

¹⁵⁸ „*Gnädige herren herren, aus was für erhöblichen und höchst nothtringlichen ursachen ich mich von meinem herrn ehegemahl [...] endtlichen hinwegk und anhero in mein in der königl. Alten Stadt Prag habendes aigenthümbliches haus mit meinem kindern reteriret habe.*“ Cit. z dopisu z 9. února 1696, který napsala Apolonie Rozálie královským místodržicím, když je poprvé informovala o své situaci. NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržicím z 9. února 1696.

¹⁵⁹ Doslova uvedla: „*zu abwendung grösseres übels*“, viz NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržicím z 6. dubna 1696.

¹⁶⁰ „*Er schon mehr als zwei jahr mit mir nicht speiset, sondern ich besonders allein essen müssen.*“ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 18. června 1696.

¹⁶¹ „*... mich etlich mahl mit stossen so gar ins angesicht.*“ Tamtéž.

¹⁶² „*Sehr übel von mir geredet.*“ Tamtéž.

a uvedla také to, že občas, když k ní na noc ulehl, nechával si u postele vždy tasenou šavli či palaš.¹⁶³ Zdůrazňuje také, že se k ní stejně špatně choval dokonce i tehdy, když byla v očekávání jejich společného potomka. Dále popisuje situaci, jež se udála těsně před jejím útekem, a tedy jen pár dnů před vznikem tohoto dopisu. Měli se s Ferdinandem Leopoldem pohádat, on se s ní zamkl v její ložnici, a když jí držel ruce tak, že se nemohla hýbat, vyhrožoval, že ji zastrelí. Možná právě to byla poslední kapka do příslovečného poháru trpělivosti, a právě tehdy se tedy Apolonie rozhodla pro útek, nicméně více se k situaci v dopise nevyjadřuje. V závěru dopisu Apolonie naléhá, že už nechce nadále setrvat v tak násilném prostředí, že už si s ním kvůli strachu o život netroufá žít, a žádá tedy patřičný církevní orgán o povolení k odloučení.¹⁶⁴

V dalším dopise konzistoři hraběnka popisuje, že po jejím útěku po ní Ferdinand Leopold tvrdě pátral. Čtyři dny měl nechat mrskat její pradelnu a její strážce Jakub Vrabc musel vytrpět vyslýchání bitím. Od obou sloužících požadoval hrabě Špork jedině: dozvědět se, jak se Apolonii podařilo utéct.¹⁶⁵

Zdálo by se tedy, že si Apolonie Rozálie v bezpečí Prahy může alespoň na krátko oddychnout od věčného pocitu strachu, který v ní bezesporu její muž vyvolával. Háček byl v tom, že s sebou nestihla vzít svého čtvrtého a nejmladšího syna, kojence Jana Rudolfa, který tak zůstal ve Šporkově domě. Hraběnka se ihned začala dožadovat jeho získání do své péče a argumentovala tím, že u matky je dítěti nejlépe a že v domě jeho otce není bezpečné prostředí k výchově dítěte.¹⁶⁶ Trvalo ale několik let, než se malý Rudolf skutečně dostal do Prahy.

O tom, že se zpočátku Apolonie bála hraběte Šporka i v Praze, svědčí to, že se prostřednictvím místodržících obrátila na hejtmana Nového Města, hraběte Ferdinanda Františka z Vrtby, kterého požádala, aby na Ferdinanda Leopolda Šporka dohlížel. Na Novém Městě totiž stál hostinec Modrá hvězda (*würthshaus Blauern Stern*), kde měl podlovcí

¹⁶³ „Wann er mir in der nacht beiwohnet, einen entblösten säbel oder pallasch bei dem bet legen lassen.“ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 18. června 1696.

¹⁶⁴ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu Apolonie Rozálie Šporkové místodržícím z 9. února 1696. Tento dopis konzistoři je sice nedatovaný, ale z jiných dopisů, které na něj odkazují, víme, že byl poslán 31. ledna 1696.

¹⁶⁵ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 18. června 1696.

¹⁶⁶ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 6. dubna 1696.

Království českého trávit spoustu času, opíjet se a chovat se nevhodně.¹⁶⁷ Místodržící hejtmanovi tedy nařídili, aby situaci prošetřil. Hrabě z Vrtby si k sobě ihned nechal Ferdinanda Leopolda předvolat, přednesl mu uvedenou stížnost, ale Špork popřel vše, co zaznělo. Hejtman jej dokonce shledal velmi zdvořilým a poctivým.¹⁶⁸ Když však o několik dní později sepsoval výpověď s hostinským Modré hvězdy, musel být překvapen, když hostinský potvrdil, že hrabě Špork během masopustu v jeho hostinci pil i tančil se saskými vojáky a důstojníky.¹⁶⁹

Zahájení procesu a dvě linie vyšetřování

Ihned po svém útěku od manžela Apolonie Rozálie informovala o situaci arcibiskupskou konzistoř v Praze. O tomto dokumentu z 31. ledna 1696 již byla řeč. O pár dní později, 9. února, se obrátila úředním psaním na královské místodržící na Pražském hradě, v němž je nejprve seznámila se skutečností, že podala řádnou žádost o rozvedení jejího manželství od stolu a lože (*ordentliche klage zue schaidung von tisch undt beth*), a zároveň je žádala o ochranu a pomoc.¹⁷⁰ To, že Apolonie kontaktovala dva různé orgány, bylo dané tím, že každý měl pravomoci k jiné sféře, jež se oddělení manželů týkaly. Spor se tedy začal prošetřovat ve dvou liniích: konzistoriální a místodržitelské.

Pražská arcibiskupská konzistoř oplývala pravomocemi týkajícími se rozvodového řízení jako takového. Jen ona mohla rozhodnout o tom, zda se postaví kladně k hraběncině žádosti a manžele od stolu a lože rozvede.

Úřad královských místodržících měl na starost – zjednodušeně řešeno – vše ostatní. Řešil především finanční záležitosti a zabýval se i dalšími hraběncinými požadavky, jako bylo například svěření nejmladšího syna do její péče. Nejvíce zaneprázdněn byl ovšem stanovením a vymáháním ročního výživného pro Apolonii a její syny. Právě korespondence s místodržícími tvoří největší část pramenné základny, s níž jsem pracovala. Kromě obou aktérů sporu místodržící udržovali kontakt i s dalšími úřady. Nejčastěji žádali o vyjádření, doporučení či odborné posudky úřad desek zemských. Dále museli komunikovat s hejtmany Chrudimského a Královéhradeckého kraje, jelikož Šporkova panství Heřmanův Městec a Hořiněves spadala

¹⁶⁷ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 9. února 1696.

¹⁶⁸ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis hejtmana Nového Města pražského místodržícím ze 14. února 1696.

¹⁶⁹ „*Er hat diesen fasching einmahl, wie die saxischen soldaten seindt dagewesen, mit denen officieren getrunken und getanzt in der schenck stueben.*“ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., část nedatované výpovědi hostinského přiložené k dopisu hejtmana Nového Města pražského místodržícím z 27. března 1696.

¹⁷⁰ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 9. února 1696.

pod jejich jurisdikci, a jelikož se podlovcí Království českého pohyboval i po Praze, byli do případu zahrnuti rovněž hejtmani Starého, Nového i Menšího Města pražského.

Pro úplnost je třeba zmínit, že si oba manželé najali své právní zástupce, jimiž byli advokáti Sebald Schellhorn za stranu žalující Apolonie Rozálie Šporkové a Ondřej Frischmann za stranu žalovaného hraběte.¹⁷¹ Po roce 1701 Ferdinanda Leopolda Šporka již zastupoval Václav Xaver Neumann z Puchholtzu,¹⁷² velmi schopný a uznávaný právník a budoucí rektor pražské univerzity.¹⁷³

Úloha právních zástupců byla v soudním procesu nezastupitelná. Jelikož oba aktéři sporu pozbývali právního vzdělání,¹⁷⁴ museli mít k ruce někoho, kdo se v tomto oboru vyzná a v právním prostředí se pohybuje téměř neustále, aby jejich šance na úspěch v soudní při byla co největší. Každý advokát musel mít v Českém království od roku 1652 odpovídající vysokoškolské vzdělání,¹⁷⁵ musel umět pružně reagovat na argumenty protistrany a musel být schopen vést právní strategii tak, aby obstála před soudem a zajistila vítězství právníkova klienta.¹⁷⁶ V případě Ferdinanda a Apolonie vedli jejich právní zástupci právní argumentaci,

¹⁷¹ Právník Ondřej Frischmann zastupoval také Františka Antonína Šporka v soudním sporu, který vedl proti svým bývalým poručníkům, viz HRDINA, I. A. *Proč hrabě Šporck seděl ve vězení pro dlužníky*, s. 64. Schellhornové působili ve službách Vratislavů z Mitrovic i nadále. Například ve 30. letech 18. století byl František Schellhorn osobním sekretářem vyslance Františka Karla Vratislava – jejich korespondence viz zámek Dírná, fond Rodinný archiv Vratislavů z Mitrovic, inv. č. 282, kart. 135, sign. IIIB1g2.

¹⁷² NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis V. X. Neumanna z Puchholtzu místodržícím z 3. června 1701.

¹⁷³ Václav Xaver Neumann z Puchholtzu (1670–1743) patřil mezi nejúspěšnější, nejvyhledávanější a nejschopnější advokáty předreformního období. Toto právnícké eso bylo mezi místními kruhy známé jako právník, který neprohrává. Vrcholu kariéry dosáhl Neumann ve 20. a 30. letech 18. století, kdy si jej právě pro jeho nadměrnou ceněnou kvalitu do svých služeb najímali ti nejbohatší čeští aristokraté. Během své dlouhé právnícké kariéry zastával velmi významné funkce, jimiž byli například přisedící apelačního soudu, císařský rada či děkan právnícké fakulty a později rektor pražské univerzity. VALENTA, A. *Lesk a bída barokní aristokracie*, s. 138–140.

¹⁷⁴ Ferdinand Leopold Šporck v mládí s bratrem navštěvoval přednášky na právnícké fakultě a možná tedy věděl, jak to v tomto prostředí chodí. Chtěl-li ale spor se svou ženou vyhrát, potřeboval někoho zkušeného.

¹⁷⁵ SCHELLE, Karel (ed.). *Velké dějiny země Koruny české: Právo*. Praha 2017, s. 185.

¹⁷⁶ Úlohou právních zástupců, advokátů, prokurátorů a právních agentů a poradců ve šlechtických soudních sporech se podrobněji ve své diplomové práci zabývala BURIÁNKOVÁ, Michaela. *Systémy právních poradců hraběte Ferdinanda Johanna Verduga (1653–1672) a hraběte Františka Karla Swéerts-Sporcka (1739–1742)*. Diplomová práce: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Pardubice 2013.

oba byli spoluautory jejich dopisů adresovaných královským místodržícím i úřadu desek zemských na Pražském hradě i dalším orgánům, jež byly do sporu zapojeny.

Výpověď hraběnky o manželském soužití s Ferdinandem Leopoldem Šporkem

Již jsme se seznámili s dopisem Apolonie Rozálie určeným pražské arcibiskupské konzistoři z 31. ledna 1696, jímž hraběnka podala žádost o rozvod od stolu a lože a kde stručně shrnuje důvody svého útěku od hraběte Šporka. V závěru tohoto psaní Apolonie Rozálie dodává, že v následujících dvou měsících vyličí duchovním celou situaci podrobněji a seznámí je se všemi příčinami a důvody svého útěku.¹⁷⁷ A tak se také stalo. O několik týdnů později byl na adresu konzistoře doručen další dopis, tentokrát mnohem delšího rozsahu a s mnohem podrobnějším popisem krutého zacházení Ferdinanda Leopolda Šporka s jeho vlastní ženou.¹⁷⁸ Ačkoliv není datován, z jeho charakteru a celkového kontextu vyplývá, že byl snad odeslán v průběhu března 1696.¹⁷⁹ Jedná se o jeden z nejzásadnějších dochovaných dokumentů k celému sporu.¹⁸⁰

V úvodu tohoto dopisu zmiňuje, že rozloučení od manžela bylo kvůli jeho násilnému chování, jež ji ohrožovalo na životě, nevyhnutelné a že by nyní ráda přednesla všechny příčiny svého jednání a důvody, proč by je měla církev rozvést od stolu a lože.¹⁸¹ Následně krok za

¹⁷⁷ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové místodržícím z 9. února 1696.

¹⁷⁸ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 18. června 1696.

¹⁷⁹ S jistotou musel vzniknout mezi 31. lednem a 2. květnem 1696. Odkazuje totiž na ono starší psaní z 31. ledna a 2. května 1696 reagoval na tento dokument Ferdinand Leopold Špork vlastním psaním konzistoři. Pravděpodobně vznikl v březnu t. r., protože se zde uvádí, že autorka předkládá příčiny svého jednání „*ještě před koncem těch dvou měsíců*“ (*noch vor ausgang der zwei monathen*), což je lhůta stanovená v předcházejícím dopisu z 31. ledna.

¹⁸⁰ V žádném jiném psaní totiž Apolonie Rozálie Šporková nijak blíže nekonkretizuje své zkušenosti s Ferdinandem Leopoldem, nikde jinde již nepodává tak podrobnou a konkrétní výpověď jeho chování vůči ní, nýbrž jen zobecňuje jeho chování slovy, že byl krutý a bezcitný apod. Proto jsem se rozhodla věnovat tomuto dokumentu v práci tolik pozornosti.

¹⁸¹ „*[Ich] lege hiemit [...] in folgendten die motiva, und ursachen vor, worumben mir bei ihme meinem herr ehgemahl mehr zubleiben, und selbigen beizuwohnen schon unmöglich seie, und daher die gerichtliche separation zubegehren gezwungen werde.*“ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 18. června 1696.

krokem, skutek za skutkem vyjmenovává vše, čím si během dlouhých devíti let manželství musela projít.

To, že její manželství nebude soužitím dvou lidí založeným na vzájemné úctě a respektu, poznala dle svých slov již v den svatby. Namísto toho, aby s ní hrabě strávil jejich první manželskou noc, odebral se do hostince, kam s sebou vzal všechny přítomné pány i služebnictvo, aby se zde s nimi oddával pití a zábavě.¹⁸² V noci potom stál přede dveřmi ložnice, kde spala jeho osamocená novomanželka, a bavil se tím, že na tyto dveře házel stovky kusů (asi svatebního) skla, jež se nárazem na dveře roztránilo. Tato historka může působit poněkud úsměvně, ovšem v samotné Apolonii musela vzbuzovat negativní emoce, když se rozhodla ji vložit do dopisu jako příklad k podpoření své argumentace o nefunkčním a špatně probíhajícím manželství.

Hraběnka v dopise dává nahlédnout do života v Heřmanově Městci i do jejich společného manželského soužití. Uvedla, že se její muž už tři roky stranil společného stolování a ona tak postupně musela jíst sama,¹⁸³ nebo například že pokaždé, když spolu trávili noc, měl hrabě u postele tasenou šavli, což ji děsilo. Jeho služebnictvo mělo dokonce striktně zakázáno hraběnce jakkoli posloužit, nemohlo jí prokázat ani tu nejmenší službu.¹⁸⁴ Apolonie k tomu zmiňuje situaci, kdy se do jejího poháru dostal velký pavouk, a když se z poháru napila, pavouk jí vlezl do pusy. Začala si tedy okamžitě stěžovat stolníkovi, jenž jí pohár přinesl, ten ji ale ignoroval.

Ferdinand Leopold podle Apolonie vedl podivný, až absurdní životní styl, který spočíval v tom, že spoustu času – často celé dny i noci – vysedával v hostincích, kde pil a oddával se zábavě s vesničany a „rozličnými darebáky“.¹⁸⁵ Zatímco si tedy užíval s prostými lidmi, k ní se

¹⁸² „Allda mit diesen leuthen bruderschaft getruncken.“ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 18. června 1696.

¹⁸³ „Schon gegen 3. jahr sich von mir a mensa abgesöndert mit mir nicht speissen thuet, sondern ich muss allein essen.“ Tamtéž. Je evidentní, že se jedná o skutečnost, která Apolonii Rozálii trápila. Snad poukazovala na fakt, že je její manželství nefunkční ve všech směrech společného soužití. Mohla to ale vnímat i tak, že šlo o prokazování velké neúcty hraběte k její osobě, že s ní odmítá sedět u společného stolu. Nebo se také mohlo jednat o poměrně vážný přestupek proti slušnému chování či aristokratické etiketě, nicméně se mi k tomu nepodařilo dohledat žádné zmínky v odborné literatuře, jež by mé úvahy potvrzovaly.

¹⁸⁴ „Seinen bedienten scharff vebotten mir keinen= so gar den geringsten dienst nicht zu tun, noch mich zuachten.“ Tamtéž.

¹⁸⁵ „Auch ferner, da er mich auf seine herrschaft gebracht, ein solches ungemeines leben mit unterschiedlichen canaglien in seinen aigenen wüthshaußern bei tag und nacht gar oft inzwischen geführt.“ Tamtéž.

naopak choval velmi hrubě. Kromě toho ji ponižoval kupříkladu také tím, že si k provozování mimomanželského sexu vybíral své souložnice z řad měšťanek, ba dokonce sedláckých žen; toto chování je pro urozenou manželku – jak sama Apolonie v dokumentu zdůrazňuje – samo o sobě velmi ponižující.

Podle hraběnky si Špork málo vážil i svých požehnaných synů. Uvádí, že několikrát, když šel do hostince, bral služebnictvo – včetně kuchaře a kuchmistra – a některé ze synů s sebou, ostatní děti a ona pak musely jít hladové spát. O tom, že si svých dětí nevážil, může svědčit i skutečnost, že Apolonii bil i v průběhu těhotenství. Nikde jsem ovšem nenarazila na jedinou zmínku o tom, že by Špork bil i své děti nebo jim ubližoval jinak.

Kromě své rodiny zanedbával Ferdinand Leopold také službu Bohu. Apolonie si stěžuje, že téměř nechodil do kostela a neúčastnil se mší, a to ani o svátcích, nýbrž mnohem raději svolal vesničany, s nimiž v době mší popíjel v krčmě. Také prý jednou na Vánoce během mše hrabě vyrazil na lov nedaleko kostela, takže do kostela přímo během bohoslužby pronikal silný hluk střelby.¹⁸⁶ Jindy, když se konal průvod z Chrudimi, absolvoval jej hrabě Špork s korbelem piva v ruce a několik lidí odtud „odtáhl“ do hostince.¹⁸⁷ Povzdechla si, že tím ustaranější je, protože si nemůže být jistá, zda nad ní Bůh kvůli bezbožnému manželci drží ochrannou ruku či nikoli.

Všechny výše zmíněné skutečnosti byly tím mírnějším utrpením, které hraběnka dle svých slov od roku 1688 prožívala. Činy, které budou popsány v dalších odstavcích, bychom dnes nazvali fyzickým a psychickým týráním. Špork se například nechával slyšet, že svou ženu nikdy neuměl milovat nebo že musí svou ženu zabít,¹⁸⁸ což jí na pocitu bezpečí rozhodně nepřidalo. Musela čelit i bizarním Šporkovým výlevům, které pro ni musely být psychicky náročné: popisuje například, že když pod srdcem nosila jednoho ze svých synů, stolovali oba manželé společně v jídelně, když v tom nechal hrabě zavolat do jídelny dva „*mladé vlky*“. Vlci k Rozáliině nesmírnému zděšení vyskočili na stůl a začali hodovat na všem, co zde zrovna

¹⁸⁶ „*Auch einstens an Weinachten unter wehrendten gotts dienst nich weit von der kirchen jagen lassen, daß das geschrei in die kirchen zuhören gewessen.*“ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 18. června 1696.

¹⁸⁷ „*Auch einmahl der procehtion von Chrudim mit einem korbel bier entgegen gangen, und etlich mencher davon ins wirthshaus gezogen.*“ Tamtéž.

¹⁸⁸ „*Mein Eheherr sich hin und her verlautten lassen, er müsse mich umbringen und könnte mich nicht lieben.*“ Tamtéž.

leželo. Špork situaci se smíchem okomentoval slovy, že jeho žena „*stejně nic lepšího na svět nepřivede*“.¹⁸⁹

Apolonie Rozálie Šporková v dopisu kromě již zmíněného explicitně popisuje domácí násilí, jehož se na ní manžel dopouštěl. Svěřuje se s tím, že ji Špork bil tak surovým způsobem, že jí tekla krev nebo že měla tělo poseté modřinami. Jednou ji dokonce měl udeřit nějakým tupým předmětem tak nešťastně, že se strefil do oka, které potom musela dlouho léčit u lazebníka,¹⁹⁰ a ještě déle trpěla velkými bolestmi v zasažené oblasti. Své absolutně zvrácené chování hrabě Špork prokázal například u společného jídla, když z ničeho nic s nepřítomným výrazem uchopil nůž a zabodl jej hraběnce zezadu do šíje. Jeho vyděšená manželka v šoku utekla do zahrady. Ferdinand za ní do zahrady poslal svého hajného Franze, který dostal rozkazem hraběnce nafackovat a přivést ji zpět s dovětkem, že pokud by se nechtěla podvolit a odmítala by se vrátit dovnitř, měl ji jednoduše zastřelit.¹⁹¹ Poté co se Apolonie vrátila, zbil ji hrabě v pokoji tak, že jí tekla krev z nosu a úst.

Jen těžce se čte odstavec dopisu věnovaný události, která se odehrála, když byla Apolonie ve vysokém stádiu těhotenství. Dle své výpovědi si měla jít lehnout do ložnice dříve, aby měla klid a vyhnula se neshodám a hádkám se svým mužem. Špork za ní nejprve do ložnice poslal páže, které na základě jeho rozkazu mělo hraběnce svítit světlem zblízka do očí, aby nemohla usnout. Peklo však pro těhotnou Apolonii nastalo poté, co páže odešlo. Po jeho odchodu totiž dveře do ložnice rozrazil Ferdinand, který ji měl vyhodit z postele a tak brutálně ji bít, dokud neupadla do bezvědomí. Pak odešel a bezvládné tělo své ženy nechal ležet na podlaze. Na pomoc hraběnce přispěchalo její služebnictvo, které jí pomohlo do postele, kde hraběnka následně porodila. Z této výpovědi lze tedy odvodit, že to, co jí té noci Špork provedl, u ní vyvolalo předčasný porod. Zde je namístě pochybovat o mentální přičetnosti hraběte, jelikož svým činem ohrozil na životě nejen svou ženu, ale rovněž své vlastní dítě. Dále hraběnka

¹⁸⁹ „*Da ich mit ihme herr ehegemahl gespeiset, hat er eins mahl zu meiner mortification, [.....] unversehens zwei junge wölf auf den tisch setzen, und aus der schüssel essen lassen, sprachendt: ich würde doch nichts bessers auf die welt bringen.*“ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 18. června 1696.

¹⁹⁰ „*Einmahls hat er mich auch mit schlägen dergestalten tractiret, und ins aug getroffen, daß mich der barbierer daran lang heilen müssen.*“ Tamtéž.

¹⁹¹ „*Auch eins mahl hat er bei der taffel [...] das messer ergriffen, mir daselbe im nackhen gesetzt [...]. Worauf ich in höchsten schracken aufgestanden, und weeg in garten geeilet, er aber mir einen jäger namens Franz mit dem rohr nachgeschicket, und befohlen, mir ein baar ohrfaigen zugeben, und wann ich nicht wollte zurück gehen, mich zuerschüssen.*“ Tamtéž.

píše, že po tomto incidentu musela skrývat své rány a modřiny na hlavě čepcem, z čehož můžeme usoudit, že rány jí nepřičetný hrabě zasazoval převážně do hlavy a snad nikoli do oblasti břicha, čemuž by napovídala i následný stav bezvědomí.

Toto psaní je tedy podrobnou otevřenou osobní zpovědí hraběnky Apolonie Rozálie Šporkové, v němž svého muže líčí jako nevypočitatelného surovce, který si ničeho neváží a nic mu není svaté. Zjevně mu to tak vyhovuje: občas se nechal slyšet, že kdyby o vše přišel, měl by alespoň klid. Ačkoliv se výčet zdá již takhle dost dlouhý, hraběnka ke konci dopisu píše, že pokud by toto přeci jen nestačilo, mohla by přidat ještě další barvitě útržky z jejich rodinného života, a dodává, že vzhledem k výše uvedenému by tedy ráda nepokračovala v manželském soužití s tímto tyranem.

Jakkoli silné emoce v nás tento dokument a v něm popsané skutečnosti může vzbuzovat, musíme mít neustále na paměti, že přesně tohle bylo jeho cílem. Měla-li mít hraběnčina žádost o rozvod od stolu a lože úspěch, nezbyvalo jí příliš jiných možností než použít silná slova, šokovat a vykreslit Ferdinanda Leopolda v co možná nejhorším světle. Apolonie si byla dobře vědoma toho, co dělá, a za pomoci advokáta Schellhorna, který byl jednoznačně hlavním stratémem žalující strany, dopis pečlivě připravili,¹⁹² a zajisté tak mohli spoustu věcí přikrášlit. Úkolem takto motivovaných dopisů rozhodně nebylo podat objektivní popis skutečností, a i kdyby se hraběnka o maximální objektivitu pokusila, nikdy by se jí to nepodařilo, protože by psala o událostech, které se děly jí, které byly v mnoha směrech velmi intimní, a tudíž na ně rozhodně nenahlížela pohledem nezaujatého pozorovatele. Účelem těchto sdělení nebylo nic jiného než vyhrát soudní bitvu, čemuž byla náležitě uzpůsobena jejich stylizace a rétorika, která je v tomto případě velmi expresivní a naléhavá.

I kdybychom ale pominuli účel a tendenční charakter psaní a zároveň přihlédlí k informacím o násilných trestných činech hraběte, za něž byl několikrát odsouzen a dokonce vězněn,¹⁹³ nemůžeme pochybovat o tom, že soužití s mužem, jakým byl Ferdinand Leopold Špork, muselo být přinejmenším velmi obtížné a ve vypjatých situacích i nebezpečné.

Klíčová část rozebíraného dokumentu je psána v latině. Apolonie zde předkládá výňatky z blíže nespécifikovaného církevního zákoníku, které využívá jako stěžejní argumenty k přesvědčení konzistoře o tom, že rozvod od stolu a lože je v tomto případě zcela na místě. Ne náhodou v dopise zmiňuje tolik konkrétních okamžiků, kdy byl přímo v ohrožení její život;

¹⁹² Ze sdělení z dopisu plyne, že jeho autoři měli přinejmenším měsíc na to jej napsat.

¹⁹³ PREISS, P. *František Antonín Špork*, s.100. Informace o Šporkově pobytu ve vězení v Chebu v roce 1709 poskytnou archivní dokumenty v NA, Staré české místodržitelství (dále jen SČM), inv. č. 21 999.

později totiž uvádí citace z kanonického práva, které tvrdí, že „uzavření manželství nezavazuje ke společnému živobytí a poslušnosti, v případě ohrožení života“ a že „je dovoleno oddělení manželů nejen kvůli násilí v minulosti, ale také v případě oprávněné obavy z budoucího špatného zacházení s manželkou“. Tyto dvě citace jsou ještě doplněny o poslední výňatek, který obě předešlá tvrzení doplňuje a zároveň odkazuje na nárok na výživné od manžela: „Žena může kvůli přílišnému násilí manžela odejít a být manželem živena mimo domov.“¹⁹⁴

V závěru hraběnka žádá arcibiskupskou konzistoř o posouzení výpovědi, prověření situace a o vyjádření se k jejím požadavkům. Konkrétně požaduje žít odděleně od svého muže, rozvod od stolu a lože, o možnost zůstat nerušeně ve svém pražském domě i se svými dětmi a o uhrazení škod a nákladů v průběhu procesu Ferdinandem Leopoldem Šporkem; od manžela žádá rovněž vyplácení alimentace pro sebe a děti v minimální výši tak, jak je definováno ve smlouvě – tedy minimálně tři tisíce zlatých ročně.¹⁹⁵

Postoj hraběte Šporka k celé události

Dlouhou dobu proti sobě bojovali oba manželé jen řečmi. Bylo to slovo proti slovu. Již známe argumenty, jež předložila strana hraběnky. Pojdme se nyní zaměřit na to, jak se k celé situaci stavěl hrabě Ferdinand Leopold Špork.

Asi nikoho nepřekvapí, že zástupce nejvyššího lovčího Českého království veškerá tvrzení své ženy zásadně odmítl a osočil ji nejen z hrubých lží vůči jeho osobě, ale zejména z očernění jeho cti a pověsti. Podle něj neexistoval jediný relevantní důvod k ukončení manželského soužití a odchod jeho manželky byl rovněž bezdůvodný.¹⁹⁶

Na její obvinění zareagoval tak, že sám sebe začal stavět do role oběti. Útěk dle něj zlomyslně plánovala a ke své obhajobě si vymyslela „povídáčky“ o jeho krutosti a násilí, kterého se na ní měl dopouštět.¹⁹⁷ Navíc bez jeho vědomí vzala pryč dokonce jeho děti, jeho

¹⁹⁴ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 18. června 1696.

¹⁹⁵ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 18. června 1696.

¹⁹⁶ Velmi často opakuje, že jeho žena utekla „*bei ihrer frei willig vorgehomenen absentirung*“. NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka zemskodeskovému úřadu z 17. srpna 1696. Tímto tvrzením bude Špork argumentovat po celou dobu probíhajícího soudního procesu.

¹⁹⁷ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka zemskodeskovému úřadu z 5. června 1696.

budoucí dědice, což je nepřípustné.¹⁹⁸ Proto absolutně nechápal, proč by jí měl posílat peníze, když se vůči němu zachovala takto.

Opakovaně několikrát konstatoval, že jeho manželka nedokázala – a ani nemá jak dokázat –, že by se na ní nebo na komkoliv jiném dopouštěl jakéhokoliv zla.¹⁹⁹ Vyčítal jí, že o něm veřejně píše zlé nepravdy a záměrně tak očerňuje jeho i jeho čest. Často opakoval, že se ničeho nedopustil, že není násilnický a že všechna tvrzení, která o něm Apolonie šíří, jsou smyšlená a nezakládají se na pravdě. Celou situaci se navíc snažil obracet proti své ženě, když uvedl, že odcestovala do Prahy bez jeho vědomí a proti jeho vůli, čímž se vůči obecnému řádu provinila ona.²⁰⁰ Navíc upozorňoval, že návrat Apolonie je její bezpodmínečnou povinností manželky.²⁰¹

Tento odstavec shrnuje všechny zásadní informace, na kterých hrabě Špork stavěl svou obhajobu.²⁰² Jakkoliv se nám z dnešního pohledu může jeho argumentace jevit jako slabá, opírající se jen o několik málo bodů a v některých částech působící spíš jako „bezbřehé tlachání“ než jako obhajoba, stála na pevných základech hodnot tehdejší společnosti – tj. zejména na ochraně cti –, což obhajobě žalované strany jistě dodávalo určitou váhu. Kromě cti, kterou hraběti Šporkovi dle jeho vlastních slov Apolonie Rozálie zásadně pošpinila všemi křivými obviněními, jež vznesla proti svému muži, se hraběnka dopustila rovněž hrubého porušení manželčiny povinností, když od svého manžela utekla a odmítla s ním nadále žít.²⁰³ To byl jistě také relevantní argument, kterým se Ferdinand Leopold mohl bránit.

¹⁹⁸ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka zemskodeskovému úřadu z 17. srpna 1696.

¹⁹⁹ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka zemskodeskovému úřadu z 5. června 1696.

²⁰⁰ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis F. L. Šporka místodržícím z 17. března 1696; NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka zemskodeskovému úřadu z 5. června 1696; NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka zemskodeskovému úřadu z 17. srpna 1696.

²⁰¹ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka zemskodeskovému úřadu z 5. června 1696.

²⁰² Za zmínku také stojí, že někdy jeho výpovědi působily vcelku bizarně, jako například když chtěl svou obhajobu doplnit o argument, že má ve své ložnici po celou dobu trvajícího manželství ke své obraně zbraně – střelné i bodné a sečné. Z toho dle něj logicky vyplývá, že kdyby chtěl svou ženu zabít, tak zbraně použije, ale on je nikdy neměl v úmyslu použít proti své choti, a tudíž se hraběnka strachuje o svůj život zcela zbytečně. NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka zemskodeskovému úřadu z 5. června 1696.

²⁰³ Viz strana 21 této práce.

Šporkovým rovněž oblíbeným a často užívaným tvrzením bylo, že se ženil z lásky, zatímco ona se vdávala jen kvůli penězům.²⁰⁴ V Čechách prý bylo obecně známo, že je Apolonie Rozálie chudá.²⁰⁵ Pak se ale provdala za něj, za bohatého hraběte, který jí z velké lásky, kterou k ní choval, zahrnul penězi. Dával jí dle svých slov tisíce zlatých ročně, jimiž mohla volně disponovat a utrácet, za cokoliv jen chtěla,²⁰⁶ tudíž nikdo nemůže tvrdit, že by nedbal na její potřeby, že by ji zanedbával. Apolonie si tedy nemá na co stěžovat, nemůže říct, že by se neprovdala dobře. Měla by se proto ke svému muži chovat s větší pokorou a prokazovat vděk a úctu za to, co pro ni udělal.²⁰⁷ Poukazoval rovněž na to, že pro ženu je nedůstojné žít mimo dům svého manžela.²⁰⁸

Zajímavá je výpověď Ferdinanda Františka hraběte z Vrtby, již výše zmiňovaného hejtmana Nového Města pražského. Právě on měl Ferdinanda Leopolda poprvé seznámit se stížnostmi a obviněními jeho manželky vůči němu. Stalo se tak 10. února 1696 a hrabě z Vrtby o schůzce s hrabětem Šporkem o čtyři dny později referoval místodržícím. Šporka prý hejtman shledal velmi zdvořilým a poctivým. Pán na Heřmanově Městci byl prý přednesenými skutečnostmi překvapen a tvrdil, že rozhodně nevede život takovým způsobem, jak popisuje jeho žena, a jde tedy o křivé obvinění. Podotkl, že již navštívil svého tchána, Petra Vratislava z Mitrovic, který o jeho nevině prý již dobře ví a kterého žádal o to, aby své dceři domluvil a přiměl ji k návratu k jejímu choti.²⁰⁹ Špork se také svěřil hejtmanovi s tím, že se „*tohle vše*

²⁰⁴ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka zemskodeskovému úřadu z 5. června 1696.

²⁰⁵ Což není úplně pravdivé tvrzení, přeci jen do manželství přinesla věno ve výši 101 000 zlatých rýnských. NA, NM, sign. S 58/14, nefol., opis svatební smlouvy A. R. Vratislavové z Mitrovic a F. L. Šporka z 5. listopadu 1697.

²⁰⁶ To je pravda. Háček je v tom, že jí ony tisíce zlatých ročně vyplácet musel, jelikož to bylo stanoveno v jejich svatební smlouvě. Smlouva ho konkrétně zavazovala k částce tři tisíc zlatých, které své ženě musel každoročně poskytovat. NA, NM, sign. S 58/14, nefol., opis svatební smlouvy A. R. Vratislavové z Mitrovic a F. L. Šporka z 5. listopadu 1697.

²⁰⁷ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka konzistoři z 2. května 1696. Tento dopis zakončil Špork povzdechnutím si nad tím, do jak těžké pozice jej jeho vlastní žena dostala, a doufá, že se konzistoř nakonec postaví za něj.

²⁰⁸ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka zemskodeskovému úřadu z 17. srpna 1696.

²⁰⁹ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis hejtmana Nového Města pražského místodržícím z 14. února 1696.

děje z ponoukání zlých lidí“ a že „se mu tak stala velká křivda“, jelikož všichni jsou na straně jeho ženy.²¹⁰ Celá výpověď působí dojmem, že hejtman Šporkovi věří každé slovo.

Synové Antonín, Michal, Josef a Rudolf ve válce svých rodičů

Již jsme obeznámeni s tím, že spolu s Apolonií Rozálií utekli od svého otce tři starší synové: šestiletý Jan Antonín, čtyřletý Jan Michal a téměř tříletý Jan Josef. Poslední syn Jan Rudolf, tou dobou v kojeneckém věku, zůstal u svého otce. Jelikož nejsou známy bližší okolnosti průběhu útěku ze Šporkova domu, nevíme, proč hraběnka své malé miminko do Prahy nevezla s sebou.²¹¹ Nicméně ihned poté, co se usadila v Praze, se začala snažit o to, aby získala do péče i svého nejmladšího syna. Velmi dlouho však její úsilí nikam nevedlo, a to i přes to, že jí místodržící nakonec vyhověli a na doporučení zemskodeskových úředníků přikázali hraběti Šporkovi nejmladšího syna přivést do Prahy²¹² se slovy, že u matky mu bude nejlépe.²¹³

²¹⁰ [Špork – pozn. autora] *hat mir* [hejtmanovi – pozn. autora] *auch gesagt, dass dieses alles aus übler leute anstieftung geschehe, und er biettete um sich gerecht fertigen zukönnen, dass wan ihme ihre clag communicieren wollte, dan ihme ein großes unrecht beschehete, wan man in audito ipso auf ein einziges memorial seiner frauen den glauben geben sollte.*“ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis hejtmana Nového Města pražského místodržícím z 14. února 1696.

²¹¹ Zde se otevírá možnost pro spekulace, co jejímu útěku bezprostředně předcházelo. Apolonie mohla například dům svého muže opouštět v rychlosti a potají, a tudíž neměla čas na to jít pro syna, který se s největší pravděpodobností v tu dobu nacházel u kojné či jinde. To, co se skutečně stalo, se ale nejspíše nikdy nedozvíme a všechny teorie o bezprostředních okolnostech hraběnčina útěku nadále zůstanou pouhými hypotetickými úvahami, jelikož nemáme k dispozici žádný pramen, který by je – byť nepřímo – potvrdil či vyvrátil.

²¹² NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis přisedících zemskodeskového úřadu místodržícím z 30. srpna 1696.

²¹³ „... als auch zu ehister herein lieferung des vierten und kleinsten kinds, so wie es schon vorhero gnadig resolviret und anbefohlen worden, indeme dasselbe bei ihr als leiblichen mutter die beste versorgung haben wurde.“ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis přisedících úřadu zemských desek místodržícím z 8. listopadu 1696. Dle dobové výchovy bylo navrácení takto malého dítěte matce na místě. Ačkoliv měl rozhodující slovo v rodině vždy muž, jemuž byly jako hlavně rodiny podřízeny jak jeho děti, tak manželka, výchova dítěte byla v jeho prvních letech svěřována výhradě matce, případně obecněji ženské části domácnosti. Ve vysokých aristokratických kruzích byli v prvních letech života vychováni synové a dcery společně v ženském fraucimoru. Zpravidla v sedmi letech života dítěte tato raná životní fáze končila, synové odcházeli z fraucimoru do područí otců, kteří jim zpravidla zajistili soukromého učitele (preceptora), nebo našli odpovídající vzdělávací instituci, případně zařídili obojí. MAŤA, P. *Svět české aristokracie*, s. 543–544; MAUR, Eduard. *Dětství za raného novověku*. In: LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Velké dějiny zemí Koruny české: Dětství*. Praha 2021, s. 136, 146–147.

Ferdinand Leopold Špork se totiž svého syna odmítal vzdát. Trval na tom, že děti musí vyrůstat v otcovské péči. Sám chtěl pryč své děti vychovávat a vést „*k urozené šlechtnosti*“. Ačkoliv několikrát žádal příslušné orgány o to, aby bylo naopak Apolonii nařízeno navrácení všech tří starších synů do Heřmanova Městce, jeho prosby nikdy nebyly vyslyšeny a synové po celou dobu trvajících soudního procesu zůstali u své matky a nařízení o předání malinkého Jana Rudolfa zůstalo v platnosti.²¹⁴

Hrabě Špork dlouhou dobu toto nařízení bojkotoval a svého syna k matce do Prahy odmítal poslat. Musel na něj ale přispívat své ženě pěti sty zlatými v rámci její roční alimentace, o níž je pojednáno níže. Nakonec se malý Jan Rudolf k matce přeci jen dostal. Bohužel ale nevíme, kdy se tak stalo. Z pramenů lze vyčíst maximálně to, že k předání dítěte do rukou matky muselo dojít někdy mezi lety 1698 až 1701.²¹⁵

Co se týče synů, které měla Apolonie Rozálie u sebe v Praze, v létě 1697 zajistila dvěma nejstarším z nich – Antonínovi a Michalovi – soukromého učitele, kterým se stal Johann Mottmann, kontrolor českého královského rentamtu. Bratři od té doby bydleli v pražském domě svého preceptora, jenž ve smlouvě uzavřené mezi ním a hraběnkou Šporkovou slíbil, že se vynasnaží vést oba chlapce k víře a že se jim u něj dostane řádné výchovy, jež náleží šlechticům jejich postavení. Smlouva rovněž uvádí, že po dobu pobytu u svého učitele budou mít oba mladí pánové k ruce páže a chůvu.²¹⁶

²¹⁴ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka zemskodeskovému úřadu z 17. srpna 1696.

²¹⁵ Z dopisu hraběte Šporka ze 17. ledna 1698 se dozvídáme, že má hrabě svého nejmenšího syna stále u sebe a poté až v dopisu Apolonie Rozálie z 28. dubna 1701 čteme, že Jan Rudolf je už u matky v Praze, viz NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis A. P. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 28. dubna 1701; NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka místodržícím ze 17. ledna 1698.

²¹⁶ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., kopie smlouvy uzavřené mezi A. R. Šporkovou a Johannem Mottmannem 17. srpna 1697 přiložena k dopisu F. L. Šporka místodržícím ze 17. ledna 1698. Chlapcům z prostředí vyšší šlechty se elementárního vzdělání dostávalo nejčastěji právě prostřednictvím preceptora, tedy soukromého učitele, který bral na svá bedra vzdělání a výchovu dítěte. Tuto formu vzdělávání pak bylo možné kombinovat i se školní výukou. V bohatých rodinách – ač to nebylo pravidlem – byl dětem preceptor vybírán již v „předškolním“ věku. MAUR, E. *Dětství za raného novověku*, s. 136, 146.

Nárok na roční alimentaci

„Žena může kvůli přílišnému násilí manžela odejít a být manželem živena mimo domov.“²¹⁷ Na tomto v práci již výše citovaném úryvku z kanonického práva Apolonie Rozálie stavěla svůj nárok na výživné, které jí měl pravidelně vyplácet manžel, od něhož se rozhodla utéct.

Kromě toho argumentovala hraběnka svou svatební smlouvou, v níž měla stanovenou výši ročního výživného, která podle ní činila tři tisíce zlatých. Na svůj nárok na výživné odkazovala hned po útěku,²¹⁸ ale domáhat peněz se u místodržících začala až po dvou měsících, tedy v dubnu 1696. Žádala o finanční zajištění pro sebe a své děti v minimální výši tisíc zlatých vyplácených každého čtvrt roku tak dlouho, dokud neskončí započatý konzistoriální proces.²¹⁹ Ferdinand Leopold však od počátku striktně odmítal poskytovat své ženě jakékoli finanční prostředky. V červnu toho roku již hraběnka skutečně naléhala, že její finanční nouze každým dnem roste a že peníze potřebuje.²²⁰ A tak se mezi manželi rozpoutal boj o peníze.²²¹

Apolonie Rozálie nekompromisně trvala na svém. Ačkoliv na peníze skutečně nárok měla, jak se brzy přesvědčíme, hrabě Špork jí dlouhodobě odmítal cokoli financovat.²²² Zprvu se hájil tím, že nerozumí tomu, proč by měl posílat peníze manželce, která se k němu zachovala takovým neomluvitelným způsobem. Často také uváděl, že sám má již velké dluhy, které musí splácet, sotva si poradí s těmito výdaji a sám jen stěží vychází se svými příjmy, natož aby posílal další peníze ženě, která se rozhodla žít mimo jeho dům, což označoval přinejmenším za nedůstojné.²²³

²¹⁷ Cit. z NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 18. června 1696.

²¹⁸ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové místodržícím z 9. února 1696.

²¹⁹ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 6. dubna 1696.

²²⁰ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 18. června 1696.

²²¹ Boj o peníze je nejčastějším předmětem zájmu v pramenech, s nimiž jsem pracovala. Nejdiskutovanějším tématem je roční alimentace pro Apolonii a její děti zejména v dokumentech uložených ve Staré manipulaci, což je fond, který mi k bakalářské práci poskytl nejvíce archivních dokumentů.

²²² Hrabě poslal své ženě peníze až na počátku srpna. Kvitance přiložená k dopisu ze 17. srpna 1696 potvrzuje, že Rozálie od Šporkova advokáta Frischmanna převzala 500 zlatých, viz NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka zemskodeskovému úřadu z 17. srpna 1696.

²²³ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka zemskodeskovému úřadu z 17. srpna 1696; NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka zemskodeskovému úřadu z 5. června 1696.

Místodržícím nezbyvalo než se obrátit na úřad desek zemských. Od tamních úředníků požadovali prozkoumání celé záležitosti a jejich odborné vyjádření, na jehož základě by pak mohli vydat spravedlivé nařízení. Úředníci po pročetění svatební smlouvy uzavřené v roce 1688 a uložené v zemských deskách dospěli k závěru, že je zde skutečně uvedena částka tři tisíce zlatých, které měl Špork povinnost své ženě ročně poskytovat „zur freien disposition“.²²⁴ Tvzení zemskodeskových úředníků potvrzuje opis svatební smlouvy pořízený o rok později, tedy roku 1697.²²⁵ Zde je znovu uvedeno, že Apolonie Rozálie Vratislavová z Mitrovic bude mít po uzavření sňatku nárok na roční finanční příspěvek ve výši tři tisíc zlatých rýnských.²²⁶ Tento nárok samozřejmě nezaniká po hraběčtině separaci od manžela, jelikož jejich manželství trvá i nadále.

Královští místodržící, řídící se znaleckou zprávou zaslou přisedícími u úřadu desek zemských 30. srpna 1696,²²⁷ tedy v plném rozsahu vyhověli požadavkům hraběnky Šporkové. Vydali nařízení, podle něhož musel Ferdinand Leopold Špork platit své manželce roční výživné v celkové výši šesti tisíc zlatých rýnských. Na doporučení úřadu zemských desek tato částka vznikla sloučením tří příspěvků: tři tisíce zlatých mělo být hraběnce vypláceno na základě ustanovení ve svatební smlouvě,²²⁸ tisíc zlatých bylo přidáno navrch jako výživné příslušící jejímu stavu²²⁹ a poslední dva tisíce je částka patřící hraběčtiným dětem; na každého mladého pána tak musí připadnout 500 zlatých. Částka měla být vyplácena čtvrtletně po 1500 zlatých

²²⁴ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis přisedících zemskodeskovému úřadu z 30. srpna 1696.

²²⁵ Tento opis byl zemskými písaři pořízen 5. listopadu 1697 a přiložen byl k jednomu z dalších vyjádření úředníků úřadu zemských desek. Píše se tu: „Alle jahr annoch drei tausend gulden zu ihren beliebigen augaben und disposition unfehlbar und richtig abführen lassen.“ Uložen je v NA, NM, sign. S 58/14, nefol., opis svatební smlouvy A. R. Vratislavové z Mitrovic a F. L. Šporka z 5. listopadu 1697.

²²⁶ Kromě tohoto je v opisu svatební smlouvy obsažen výňatek zabývající se věnem: mladá šlechtična do manželství vnesla věno ve výši 101 000 zlatých. Pokud by došlo k tomu, že by Apolonie zemřela dříve než její muž, připadne hraběti Šporkovi z věnné částky 71 000 zlatých, zatímco zbylých 30 000 zdědí její dědicové, tedy potomci. Dokud bude hraběnka naživu, bude celou částkou disponovat její manžel, který je však povinen své ženě každoročně přispívat částkou tří tisíc zlatých. Tamtéž.

²²⁷ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis přisedících zemskodeskového úřadu z 30. srpna 1696. Toto odborné posouzení nároku na roční alimentaci pak bylo potvrzeno 9. března 1697, takže hrabě Špork i nadále musel svou ženu plně finančně zaopatřovat. NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis přisedícím úřadu zemských desek královským místodržícím z 9. března 1697.

²²⁸ Tyto peníze byly dle znění smlouvy vyčleněny na „ošacení a další drobnější výdaje“ (vor Kleidung und andere kleine Ausgaben). NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis A. R. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 16. září 1697.

²²⁹ „Standmässigen unterhalt mit benötigten gesinde, ross und wagen.“ Tamtéž.

vždy s písemným potvrzením (kvitancí) protistrany po obdržení částky.²³⁰ Povinnost hradit tuto částku vznikla na počátku roku 1696 a měla trvat až do doby, dokud neskončí proces u pražské konzistoře.²³¹ V konečné částce se počítalo i s výživným na nejmladšího syna, přestože zůstal u otce. Zemskodeskový úřad totiž doporučil, aby bylo dítě posláno do Prahy.

Kvůli problematickému hraběti, který opakovaně neodváděl stanovené částky v řádných termínech, místodržící oslovili chrudimské krajské hejtmany Jana Václava Cellerera von Rosenthal²³² a Václava Rudolfa Haugvice z Biskupic,²³³ kteří byli seznámeni se situací a dostali za úkol dohlížet na hraběte Šporka a informovat Pražský hrad o jeho chování.²³⁴

Apolonie si v několika dopisech adresovaných místodržícím stěžovala, že kvůli manželově bojkotu si musela začít půjčovat peníze, aby měla z čeho hradit své náklady.²³⁵ Pravdou bylo, že ačkoliv své ženě Špork odváděl zmiňované tři tisíce poctivě až do roku 1695,²³⁶ za rok 1696 jí namísto nařízených šesti tisíc nechal do Prahy zaslat dohromady jen dva

²³⁰ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis přísedících zemskodeskového úřadu místodržícím z 30. srpna 1696.

²³¹ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis Apolonie Rozálie Šporkové zemskodeskovému úřadu z 16. září 1697; NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 13. října 1696; NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis místodržících hejtmanům Chrudimského kraje ze 7. září 1696.

²³² Chrudimským krajským hejtmanem za panský stav byl v letech 1689–1698. SEDLÁČKOVÁ, Helena. *Krajští hejtmané v Čechách 1537–1848*, s. 76.

²³³ Chrudimským hejtmanem za rytířský stav byl v letech 1690–1701 a znovu v letech 1704–1712. Tamtéž.

²³⁴ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis místodržících hejtmanům Chrudimského kraje ze 7. září 1696.

²³⁵ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 13. října 1696; NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis Sebalda Schellhorna F. L. Šporkovi z 10. listopadu 1696. O svých dlužích se konkrétněji rozepisuje v dopise z 8. února 1697 adresovaného královským místodržícím. NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 8. února 1697.

²³⁶ Uvádí, že od začátku jejich manželského soužití jí pravidelně každý půlrok poskytl patnáct set zlatých. NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka hejtmanům Chrudimského kraje z 13. ledna 1697.

a půl tisíce se slovy, že jí tato částka musí vystačit.²³⁷ Ani v následujících letech se situace s vyplácením alimentace neobracela k lepšímu.²³⁸

Hrabě se opakovaně dožadoval snížení částky výživného.²³⁹ Například v březnu 1697 – to znamená v době, kdy od něj hraběnka od počátku procesu obdržela jen dva a půl tisíce zlatých (tedy ani ne polovinu nařízené alimentační částky) – Špork do dopisu zemskodeskovému úřadu napsal, že nemůže Apolonii Rozálii posílat více peněz, jelikož musí splácet své vlastní dluhy²⁴⁰ a jeho příjmy nejsou tak veliké, aby si mohl dovolit odvádět své ženě do Prahy nařízenou sumu v plné výši. Ve svém psaní tak úředníky požádal o přezkoumání požadavků hraběnky Šporkové, v jehož důsledku by mohlo dojít ke snížení alimentace.²⁴¹ Úřad prosbě hraběte vyhověl, avšak po provedení nového znaleckého posudku byl nakonec

²³⁷ „... sie meine gemahlin von august her 2500 r[heinisch] schon empfangen, und also mit lebens mittel [...] mehr als wohl versehen ist.“ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka místodržícím z 28. ledna 1697.

²³⁸ Apolonie Rozálie si v dopise místodržícím z 21. března 1697 stěžovala na svou nesmírně složitou finanční situaci. Neměla peníze na splácení dluhů a věřitelé už jí odmítali dál půjčovat: „Nun aber meine noth nicht aufhöret, sondern sich immer zue vermehret, massen meine glaubigere auf ihre contentirungen tringen, und kein credit mehr geben wollen.“ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 21. března 1697. V květnu potom dosvědčuje, že jí advokát jejího muže, Ondřej Frischmann, předal další dva tisíce, nicméně jí hrabě Špork ke květnu 1697 zůstává dlužen ještě 3875 zlatých. NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 13. května 1697.

²³⁹ Podivuhodná je například Šporkova snaha osekát částku výživného pro jeho děti, přičemž argumentaci stavěl na tom, že život v přepychu a něžnost je pro výchovu dětí velmi škodlivá. NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka zemskodeskovému úřadu z 28. června 1701.

²⁴⁰ Řádné splácení svých dluhů dokládá hned několika přiloženými kvitancemi svých věřitelů. Tyto kvitance mj. potvrdily, že měl Ferdinand Leopold Špork u několika věřitelů dluhy pohybující se v řádu desítek tisíc zlatých. NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka úřadu zemských desek z 6. března 1697.

²⁴¹ Tamtéž.

ke Šporkově nelibosti potvrzen starý posudek z 30. srpna 1696.²⁴² Nedošlo tak k žádné změně výše roční alimentální částky²⁴³ a vše zůstalo při starém.²⁴⁴

Znovu se nespokojený hrabě dožadoval snížení roční částky svých alimentů na konci ledna 1698. Svou argumentaci tentokrát stavěl na tom, že jeho žena od něj má sice dostávat šest tisíc zlatých ročně pro sebe a děti, ale že tyto peníze utrácí jen za své potřeby, že dětem dává „*sotva polovinu peněz a zbytek utrácí za vlastní zábavu a potěšení*“.²⁴⁵ Dále v dopise poukazoval na skutečnost, že dva starší synové u své matky již nežijí,²⁴⁶ tudíž není třeba posílat jeho ženě peníze určené nejstaršímu Antonínovi a Michalovi, a že zbylí dva synové jsou ještě příliš malí na to, aby potřebovali tolik peněz, které nyní dostávají. Navrhoval tedy roční částku alimentů určených dětem snížit ze dvou tisíc zlatých na sedm až osm set.²⁴⁷ O tom, jak se k této žádosti postavil místodržitelství úřad, nemáme dochovanou korespondenci.

Tyto okolnosti stále nic nezměnily na skutečnosti, že Ferdinand Leopold své ženě neposílal dostatečný finanční obnos. K plnění povinností se hraběte snažili přimět z pokynů místodržících jak hejtmané Chrudimského kraje, kteří Šporka opakovaně osobně navštěvovali

²⁴² NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis přisedícím úřadu zemských desek královským místodržícím z 9. března 1697.

²⁴³ „*so wohl vermög des heirath contracts zu Ihrer freien disposition auf kleidung undt sonsten extra ordinari ausgaben landtafflich verschriebener 3000 r[heinisch] halber, als auch wegen der Zeith wehrenden consistorial procehses, zu ihrer undt dero vier kinder sambt benötigten leuthen nebst roß und wagen, erforderlichen standtmässigen unterhalt, ewer gnaden iterato praevia causae cognitione ausgestzen 3000 r[heinisch]*.“ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis přisedících úřadu zemských desek místodržícím z 18. července 1697.

²⁴⁴ Když přisedící úřadu zemských desek posílali své vyjádření královským místodržícím, konstatovali v dopise zajímavou skutečnost, týkající se výše příjmů ze Šporkových panství. Panství Hořiněves mu dle nich mělo vynášet 18–20 tisíc zlatých ročně a z heřmanoměsteckého panství měl získávat výnosy ve výši 9–10 tisíc zlatých rýnských ročně. Navíc z příložených kvitančí lze vidět, že splátky věřitelům byly odváděny v přijatelných výších zpravidla několik stovek zlatých vyplacených po půl roce. Na základě těchto skutečností nejspíše tedy došli k závěru, že je Ferdinand Leopold schopný odvádět své ženě šest tisíc zlatých ročně. NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis zemskodeskového úřadu místodržícím z 29. března 1697.

²⁴⁵ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis F. L. Šporka místodržícím z 31. ledna 1698.

²⁴⁶ Zde Špork narážel na fakt, že byli již několik měsíců vychováváni u svého soukromého učitele Johanna Mottmanna.

²⁴⁷ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis Ferdinanda Leopolda Šporka místodržícím z 31. ledna 1698.

na jeho zámku v Heřmanově Městci,²⁴⁸ tak i hejtmané pražských měst. Kupříkladu novoměstský hejtman Ferdinand hrabě z Vrtby dostal od místodržitelského úřadu nařízeno, aby dohlédl na hraběte Šporka, který se zrovna zdržoval v Praze, aby hlavní město království neopustil, dokud hraběnce nezaplatí alespoň část alimentace.²⁴⁹ Hejtman o pár dní později 29. července 1697 místodržící informoval, že před svým odjezdem z Prahy předal Ferdinand Leopold Špork částku ve výši dvou tisíc zlatých svému tchánu Petru Vratislavovi z Mitrovic.²⁵⁰ O několik let později, v roce 1701 situace dokonce vygradovala až do bodu, kdy místodržící nařídili hraběti Šporkovi řádně vyplácet Apolonii Rozálii stanovenou částku pod hrozbou sekvestrace, tj. nucené správy financí.²⁵¹

Dokazování a předvolání svědci

Výše v textu již bylo zmíněno, že proces byl dlouho vedený jen hraběčnými slovy proti slovům hraběte Šporka. Pokud se ale mělo vyšetřování někam posunout, bylo třeba přejít k činům. Klíčem k hraběčnině úspěchu bylo dokázat, že Špork je skutečně násilníkem. Společně se svým právním zástupcem Schellhornem tedy navrhli několik svědků, jejichž svědecké výpovědi by podpořily tvrzení Apolonie o tom, že Ferdinand Leopold je násilnickým agresorem. Pokud by se tak stalo, vznikly by stěžejní důkazy proto, aby mohla konzistoř rozhodnout ve prospěch žalující strany.

Ačkoliv je pramenná základna k této části sporu poměrně děravá a podařilo se mi najít jen několik málo zmínek k předvolaným svědkům a jejich výpovědím, můžeme z ní vyčíst určitou strategii Apolonie Rozálie Šporkové a jejího právního zástupce, pomocí které chtěli dosáhnout rozsudku ve svůj prospěch.

Když hraběnka v korespondenci popisovala svého muže, vykreslovala jej jako krutého člověka, jenž vede zvláštní, zvrácený život plný alkoholu a násilí, odporující všem

²⁴⁸ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis hejtmanů Chrudimského kraje místodržícím z 14. dubna 1697; NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis hejtmanů Chrudimského kraje místodržícím z 5. května 1697.

²⁴⁹ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis přisedících úřadu zemských desek místodržícím z 18. července 1697.

²⁵⁰ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis hejtmana Nového Města pražského místodržícím z 29. července 1697.

²⁵¹ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., dopis A. R. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 28. dubna 1701.

společenským normám, a často opakovala, že se jedná o vznětlivého a nebezpečného surovce, který „*své poddané často zle zraňoval bitím, bodáním a strílením a také jinými cestami svou krutost prováděl.*“²⁵² V pramenech jsem narazila na dva svědky, Franze Böhma a Franze Olivu, od nichž si Apolonie slibovala, že její slova potvrdí před konzistoriálním soudem.

V dubnu roku 1700 Apolonie Rozálie dopisem seznamovala místodržící se současným děním konzistoriálního soudního procesu.²⁵³ Oznamovala jim, že k výsledku byl předvolán svědek Franz Böhm, poddaný a lovčí hraběte Šporka.²⁵⁴ Měl být podobné povahy jako jeho pán, často se uchyloval k násilí a mezi krutosti, jichž se dopustil, se řadí také vražda, kterou však hraběnka ve svém psaní blíže nespecifikovala. Co ale uvedla, je, že vražednou zbraň měl lovčímu poskytnout právě Ferdinand Leopold.²⁵⁵ Snad výpovědí tohoto svědka chtěla dosvědčit spoluvinu svého manžela na brutálním trestném činu.

Nejspíše se jednalo o pro ni velmi důležitého svědka, neboť na místodržící naléhala, aby dotyčného dostali do Prahy. Tvrdila, že Ferdinand Leopold měl hajnému Böhmovi v cestě k soudu do Hradčan bránit, ale je velmi pravděpodobné, že Böhm se výsledku sám vyhýbal. Potvrdilo-li by se totiž to, že je za vraždu skutečně zodpovědný, čekala by hajného nejspíše šibenice. Proto také Apolonie trvala na tom, že by měl být lovčí jejího muže umístěn do žaláře, než se uskuteční jeho výslech.²⁵⁶ Místodržící hraběnce vyšli vstříc. Úkoly dopravit lovčího do Prahy a umístit jej do žaláře hradčanské radnice pověřili hejtmana Malé Strany. Franz Böhm se v květnu již nacházel v pražském žaláři a čekal na výslech.²⁵⁷

Druhým předvolaným svědkem byl Šporkův bývalý kuchař Franz Oliva. Ten měl být sám vystavován násilí a tyranii hraběte, což z něj činí dalšího klíčového muže v soudním procesu. Dokonce se v minulosti obracel k hraběnce a žádal ji o ochranu před svým pánem, který jej měl ohrožovat na životě.²⁵⁸ Nakonec Špork kuchaře ze svých služeb propustil. Čeho konkrétně se měl hrabě Špork na svém kuchaři dopouštět, ale prameny neříkají.

²⁵² „*Das er seine leuthe öfters mit hauen, stechen und schüssen übel zuegerichtet, auch in andero weege seine grausambkeith geübet.*“ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 18. června 1696.

²⁵³ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 22. dubna 1700.

²⁵⁴ S největší pravděpodobností se jedná o toho samého lovčího, který byl poslán za hraběnkou do zahrady, aby jí nafačkoval a přivedl ji zpátky ke Šporkovi, který jí pár minut předtím zabodl nůž do šíje, viz strana 47 této práce.

²⁵⁵ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 22. dubna 1700.

²⁵⁶ Tamtéž.

²⁵⁷ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis hejtmana Malého Města pražského místodržícím z 11. května 1700.

²⁵⁸ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 3. června 1700.

Franz Oliva byl k výslechu předvolán ve stejné době jako lovčí Böhm. Svědectví obou mužů měla mezi sebou nejspíše nějakou spojitost. Apolonie totiž požadovala, aby byl Franz Böhm držen pod zámek tak dlouho, dokud nebude vypovídat bývalý kuchař Oliva.²⁵⁹ To by mohlo napovídat tomu, že kuchař byl schopen dosvědčit okolnosti vraždy, jíž se měl Böhm s hrabětem Šporkem dopustit, protože pak by bylo logické Šporkova lovčího držet v žaláři, aby neměl možnost svědka Franze Olivu jakkoli ovlivňovat či uprchnout a před soudem se skrývat.

Svědectvích výpovědí jako jsou tyto muselo být v soudním procesu rozhodně více. Sama Rozálie se totiž v několika dokumentech na různá svědectví odkazuje a dokládá na nich své výroky.²⁶⁰ Více však dění kolem předvolaných svědků a jejich svědectví nejsem schopná upřesnit, jelikož jsem v souborech archiválií Staré ani Nové manipulace na žádná jiná konkrétní svědectví nenarazila.

Jediné dvě další konkrétní zmínky o svědeckých výpovědích, které jednoznačně dokazují, že svědků bylo předvoláno více, jsem objevila v kopiích odchozí korespondence pražské arcibiskupské konzistoře. Zde jsou ve dvou listech zmíněna hned tři jména. Prvním dopisem z 23. března 1699 církevní orgán nařizuje Šporkovi vydání zhostného listu svému písaři Janu Rothovi, aby se mohl dostavit do Prahy podat svědectví, a to pod trestem tří tisíc kop grošů.²⁶¹ Druhé psaní ze 17. února 1700 nařizuje, aby se během následujících čtyř týdnů do Prahy dostavili podat svá svědectví Šporkovi poddaní Pavel Znojemský a Franz N. Jäger. Jako svědky pro tento případ je navrhla hraběnka Šporková.²⁶² Snad jde opět o poddané, kteří museli snášet kruté zacházení svého pána a nebo mu byli alespoň jinak přítomni.

Jak vše dopadlo?

V této kapitole narážíme na trhlinu v příběhu o Apolonii Rozálii a Ferdinandu Leopoldovi. V pramenech se mi totiž bohužel nepodařilo dohledat výsledek jejich sporu. Hledala jsem ve fondu Archivu pražského arcibiskupství I, a to konkrétně v sedmi knihách kopií

²⁵⁹ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 3. června 1700.

²⁶⁰ Například NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/1, kart. 2027, nefol., nedatovaná kopie dopisu A. R. Šporkové konzistoři přiložena k dopisu A. R. Šporkové zemskodeskovému úřadu z 18. června 1696.

²⁶¹ NA, Archiv pražského arcibiskupství I (APA I), inv. č. 24, sign. A 2/10, kopiář odeslaných listů arcibiskupské konzistoře z let 1698–1699, s. 244.

²⁶² NA, APA I, inv. č. 25, sign. A 2/11. Kopiář odeslaných listů arcibiskupské konzistoře z let 1699–1700, s. 309.

odeslaných listů pražské arcibiskupské konzistoře v rozpětí let 1696–1706,²⁶³ v knize různých rozsudků v časovém rozptylu 1693–1710,²⁶⁴ ve čtyřech kartonech matrimoniálních dokumentů pro léta 1696–1700²⁶⁵ a v neposlední řadě rovněž v kartonech týkajících se různých manželských sporů pro léta 1664–1750²⁶⁶ či soudních spisů z různých let,²⁶⁷ jimiž se rozuměla léta 1599–1743. I přes veškerou vynaloženou snahu jsem na žádné konečné konzistoriální soudní rozhodnutí nenarazila, a tudíž s jistotou nevíme, zda k rozvodu od stolu a lože došlo či nikoliv.

V kopiářích jsem objevila pouze dvě zprávy o předvolání svědků, jež jsou zmíněny v předešlé kapitole, ovšem v knize různých rozsudků byla zajímavější zpráva. Jednalo se o latinsky psaný dopis konzistoře z 24. listopadu 1699, v němž duchovní informovali o tom, že *„byly předloženy důkazy od obou stran sporu, jež byly pečlivě zváženy, a aby mohlo být rozhodnuto spravedlivě a nebyla poškozena ani jedna ze stran, bylo dovoleno předložit ještě další nové důkazy, na což mají účastníci sporu čtyři týdny“*.²⁶⁸ Z celkového znění psaní plyne, že pečliví duchovní vždy dávali prostor na vyjádření oběma stranám a snažili se nashromáždit co nejvíce důkazů k tomu, aby na konci vynesli spravedlivý rozsudek.

Nevíme tedy, kdy soudní proces u arcibiskupské konzistoře skončil. Jisté ale je, že se táhl několik let. Kopiáře odeslaných listů konzistoře i jiné dokumenty dosvědčují, že v březnu roku 1699 byl k případu předvolán další svědek, na konci roku soud situaci stále projednával

²⁶³ Konkrétně šlo o kopiáře odeslaných listů arcibiskupské konzistoře, jež jsou všechny uloženy v NA, APA I, inv. č. 22, sign. A2/8, kopiář 1696–1697; inv. č. 23, sign. A 2/9, kopiář 1698; inv. č. 24, sign. A 2/10, kopiář 1698–1699; inv. č. 25, sign. A 2/11, kopiář 1699–1700; inv. č. 28, sign. A 3/1, kopiář 1701–1703; inv. č. 30, sign. A 3/3, kopiář 1704–1706; inv. č. 30, sign. A 3/4, kopiář 1706.

²⁶⁴ NA, APA I., inv. č. 1489, sign. B21/8, kniha různých rozsudků 1693–1710.

²⁶⁵ NA, APA I., inv. č. 4704, sign. E 45/1, kart. 3399, „matrimonialia“ (1696); inv. č. 4705–4706, sign. E 45/2, kart. 3400, „matrimonialia“ (1697, 1698); inv. č. 4707, sign. E 45/3, kart. 3401, „matrimonialia“ (1698, 1699); inv. č. 4708, sign. E 45/4, kart. 3402, „matrimonialia“ (1699, 1700).

²⁶⁶ NA, APA I., inv. č. 4609; sign. E 40/16, kart. 3379, různé manželské spory (1664–1750).

²⁶⁷ NA, APA I., inv. č. 4530; sign. E 35/2, kart. 3298, soudní spisy z různých let (1599–1743).

²⁶⁸ NA, APA I., inv. č. 1489; sign. B21/8. Kniha různých rozsudků 1693–1710, s. 121. V dopise je uvedeno, že v čele soudu, který měl Šporkovu kauzu na starost, stál Václav Bílek z Bílenberku, generální vikář pražského arcibiskupa Jana Josefa Breunera.

a v únoru 1700 – tedy už čtyři roky od podání hraběčiny žádosti o separaci od manžela – probíhaly další výslechy.²⁶⁹

Leckteré události odehrávající se po roce 1700 by tomu, že k rozvodu skutečně došlo, nasvědčovaly. Archivních pramenů k rozvodovému řízení manželů na počátku 18. století rapidně ubylo, avšak je na místě uvést, že v této době se kolem hraběte Šporka děly mnohem závažnější věci, o nichž bych na tomto místě chtěla krátce pojednat.

Zatímco Apolonie Rozálie zůstala žít ve svém domě v Praze a mnoho informací o ní z tohoto období nevíme,²⁷⁰ radikální změna nastala v životě hraběte Šporka, když v zimě roku 1701 s dýkou v ruce napadl a těžce poranil svého písaře Jana Václava Vavrušku.²⁷¹ Hrabě byl v Altenburku, kde k napadení došlo, zatčen a převezen do Kladska. Odtud se mu však podařilo utéct a v následujících letech se ukrýval neznámo kde.²⁷² Během své nepřítomnosti byl Ferdinand Leopold odsouzen a 3. února 1702 došlo k vydání císařského reskriptu, jímž byla pro těžké ublížení na zdraví na provinilého hraběte uvalena kurately.²⁷³ Opatrovnictvím Ferdinanda Leopolda Šporka a jeho majetků byl pověřen známý mecenáš a Ferdinandův starší bratr František Antonín hrabě Špork. Ferdinandu Leopoldovi byla vyměřena roční renta pět tisíc zlatých, což byly veškeré prostředky, jimiž mohl legálně disponovat.²⁷⁴

V Čechách a ve Vídni odsouzeného a *de iure* nesvéprávného hraběte tou dobou zastupoval špičkový advokát Václav Xaver Neumann z Puchholzu, který své obrovské profesní kvality opět potvrdil tehdy, když po dvou letech dosáhl pro svého klienta zrušení kurately, což definitivně potvrdil císařský reskript z 13. ledna 1704.²⁷⁵

²⁶⁹ NA, APA I, inv. č. 24, sign. A 2/10. Kopíř odeslaných listů arcibiskupské konzistoře z let 1698–1699, s. 244; NA, APA I, inv. č. 25, sign. A 2/11. Kopíř odeslaných listů arcibiskupské konzistoře z let 1699–1700, s. 309; NA, APA I., inv. č. 1489; sign. B21/8. Kniha různých rozsudků 1693–1710, s. 121.

²⁷⁰ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 29. dubna 1706.

²⁷¹ Napadený Vavruška byl odškodněn propuštěním z poddanství a nepřilíš vysokým bolestným. PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 96. Na tomto místě Preiss také uvádí, že byl Vavruška Šporkovým komorníkem, ale prameny o něm hovoří jako o bývalém písaři, viz NA, NM, sign. S 58/23, nefol.

²⁷² Nejspíše se ukrýval někde v Sasku. PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 96.

²⁷³ PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 96.

²⁷⁴ NA, SM, inv. č. 3131, sign. S 13/16/2, kart. 2027, nefol., dopis zemskodeskového úřadu místodržícím z 29. května 1702.

²⁷⁵ BENEDIKT, H. *Franz Anton Graf von Sporck*, s. 53–54; NOVOTNÝ, D. *Zbožnost a rodová reprezentace*, s. 17–18; PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 96–98.

Ferdinand Leopold Špork se brzy vrátil na své sídlo v Heřmanově Městci.²⁷⁶ Netrvalo však dlouho a hrabě se znovu vlastním přičiněním dostal do problémů. V květnu 1704, tedy ve čtyřech měsících od zrušení opatrovnictví, „z *bujnosti vypálil ránu za vozem*“,²⁷⁷ v němž v tu chvíli shodou náhod seděl sedlecký opat Jindřich Snopek (opatem 1685–1709). Proti Ferdinandovi, jenž o přítomnosti opata v kočáře neměl ponětí, bylo zahájeno další trestní stíhání, byl zadržen a uvězněn v Chebu.²⁷⁸ Soud nakonec dospěl ke stejnému verdiktu jako po napadení písaře Vavrušky, a tak byla na Ferdinanda Leopolda Šporka „*pro jeho všem pohoršení jsoucí chování*“²⁷⁹ podruhé uvalena kuratela.²⁸⁰ O post kurátora se znovu ucházel bratr František,²⁸¹ ovšem tentokrát císařský reskript z 29. března 1706 opatrovnictví svěřil do rukou samotné Apolonii Rozálii Šporkové, rozené Vratislavové z Mitrovic.²⁸²

Ustanovení hraběnky Šporkové opatrovnicí Ferdinanda Leopolda Šporka můžeme považovat za určité vyvrcholení dlouhotrvajícího sporu, jenž spolu manželé vedli. Konzistoriální proces byl finálním verdiktem ukončen s největší pravděpodobností ještě dříve, než byla na hraběte Šporka uvalena druhá kuratela, což by znamenalo, že konzistoř musela rozhodnout někdy mezi únorem 1702 a březnem 1706. Protože se mi však dokument s konečným rozsudkem sporu manželů nedostal do rukou, rozhodla jsem se konflikt mezi manželi, o němž tato práce pojednává, zakončit touto hypotézou.

Skutečnost, že se Apolonie Rozálie stala v roce 1706 opatrovnicí svého manžela, může poukazovat na to, že k rozvodu od stolu a lože skutečně došlo. Za předpokladu, že rozvod od stolu a lože s sebou nesl podobné právní důsledky pro ženu jako například ovdovění – tím mám na mysli právní a majetkovou nezávislost na muži – nic by nebránilo Apolonii k tomu, aby se mohla stát kurátkou a začít spravovat a administrovat panství svého manžela.²⁸³ Pokud by ale jejich manželství plnohodnotně trvalo dál, což by mimo jiné znamenalo, že by se musela vrátit do Šporkova domu, byla by opět plně podřízena svému muži. V takovém případě by bylo

²⁷⁶ NOVOTNÝ, D. *Zbožnost a rodová reprezentace*, s. 18.

²⁷⁷ Cit. z PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 98.

²⁷⁸ NOVOTNÝ, D. *Zbožnost a rodová reprezentace*, s. 18.

²⁷⁹ SEDLÁČEK, A. *Hrady, zámky a tvrze Království českého I*, s. 182.

²⁸⁰ O uvěznění Ferdinanda Leopolda v Chebu, druhé kuratele a správě šporkovských statků Apolonií Rozálií nalezneme více informací v dokumentech uložených v NA, SČM, inv. č. 21 999, 22 000 a 22 001.

²⁸¹ PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní*, s. 61.

²⁸² NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 13. dubna 1706.

²⁸³ Doposud jsem však v literatuře o raně novověkém manželském právu nenarazila na žádná tvrzení, která by tuto mou domněnku potvrdila.

pravděpodobnější, že by kuratela nad Ferdinandem byla přidělena znovu Františku Antonínu Šporkovi. Více jistý si byl situací Pavel Preiss, který jasně hovoří o „rozvedených manželech“.²⁸⁴ Já mohu jen konstatovat, že v dopisech Apolonie Rozálie sice nadále pro hraběte Šporka používá oslovení „můj manžel“ (*mein Ehegemahl*), jenže rozvodem od stolu a lože se fakticky rozumí pouze odloučení manželů, respektive rozdělení domácností, ale manželství jako takové nezaniká, tudíž je toto oslovení naprosto legitimní. Dále z jednoho z výše citovaných dopisů vyplývá, že zůstala bydlet v Praze.²⁸⁵ Pokud by však konzistoř rozhodla ve prospěch Ferdinanda Leopolda, musela by se k němu Apolonie vrátit.

Co se týká dalších osudů hlavních postav tohoto příběhu, hraběnka Šporková byla opatrovnící majetků svého muže až do roku 1710.²⁸⁶ V září toho roku totiž císař Josef I. kuratelu nad Ferdinandem Leopoldem zrušil, ovšem ze své znovunabyté svobody se hrabě neradoval dlouho. Zemřel 28. dubna 1711 v Badenu u Vídně, kam byl nedlouho předtím poslán na léčení. Správy rodových majetků se po jeho smrti opět ujala Apolonie Rozálie Šporková, tentokrát ovšem jen na pár měsíců²⁸⁷ a o tom, co se s ní dělo dále, nevíme vlastně nic, dokonce neznáme ani datum jejího úmrtí, což je rozebráno v jedné z předchozích kapitol.²⁸⁸

V prosinci 1711 se její synové po třech letech vrátili z kavalírské cesty,²⁸⁹ aby se sami chopili rodových sídel. Prvorozenému Janu Antonínu Šporkovi připadlo hlavní heřmanoměstské panství, které spravoval až do své předčasné smrti v červnu o tři roky později. V roce 1714 si dva starší bratři přerozdělili otcovo dědictví tak, že Jan Michal si po svém zesnulém bratrovi přisvojil Heřmanův Městec a Jan Josef (jenž se jako jediný ze všech čtyř bratrů dočkal potomků, čímž se postaral o to, že rod Šporků nevymřel po meči) se chopil správy panství v Královéhradeckém kraji s centrem v Hořiněvsi. Nejmladší Jan Rudolf se vydal na duchovní dráhu a roku 1720 se stal kanovníkem Metropolitní kapituly u sv. Víta.²⁹⁰

²⁸⁴ Viz PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 100.

²⁸⁵ NA, NM, sign. S 58/14, nefol., dopis A. R. Šporkové místodržícím z 29. dubna 1706.

²⁸⁶ Duchovní správce heřmanoměstského panství si roku 1708 dokonce poznamenal, že „*panství spravovala Apolonie za manžela, jenž zešilel*“. NOVOTNÝ, D. *Zbožnost a rodová reprezentace*, s. 17.

²⁸⁷ NOVOTNÝ, D. *Zbožnost a rodová reprezentace*, s. 19–20; PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 100.

²⁸⁸ V literatuře se na všech místech uvádí jako rok jejího úmrtí rok 1747. Toto tvrzení jsem se snažila vyvrátit výše, ovšem správný rok jejího narození se mi za tento zřejmě chybný dosadit nepodařilo. Viz strana 37 této práce.

²⁸⁹ Více o kavalírských cestách KUBEŠ, Jiří. *Náročná dospívání urozených*. Pelhřimov 2013.

²⁹⁰ NOVOTNÝ, D. *Zbožnost a rodová reprezentace*, s. 20, 28.

Závěr

Rozbroje mezi manželi, hádky, krize či rozvody nebyly ve vyšších vrstvách společnosti českých zemí ojedinělým jevem, avšak případ Ferdinanda Leopolda Šporka a Apolonie Rozálie Vratislavové z Mitrovic se v mnoha směrech odlišuje od většiny ostatních podobných příběhů. Krizi v jejich manželství nerozpoutala ani nevěra, ani peníze, ale ani absence vzájemného porozumění či tolerance. Specifičnost mnou zkoumaného případu je determinována především charakterem a jednáním hlavní mužské postavy, jenž v mnoha případech překračovalo meze slušného chování, společenských norem i zdravého rozumu.

Jednání hraběte Šporka bychom z dnešního úhlu pohledu mohli označit přinejmenším za kontroverzní. Dle výše popsaných skutečností v předchozích kapitolách lze Ferdinanda Leopolda považovat za násilníka, u něhož si nemůžeme být jistí, zda zločiny, kterých se během svého života dopustil, páchal ze vznětlivosti, v prudkých záchvatech vzteku či jen pro své potěšení. Nevypočitatelnost jeho jednání se projevovala kupříkladu v tom, že se na jedné straně neostýchal bavit se svými poddanými v hostincích nad korbelem piva, na straně druhé však s některými zacházel obzvláště surovým způsobem. Dosvědčují to – vedle mnoha dalších – případy zavražděného štolby Matyáše Wagnera, velmi vážně zraněného písaře Vavrušky či vyděšeného opata Snopka.²⁹¹ Tomu, že se Šporkovo nevhodné a nebezpečné jednání stupňovalo, nasvědčují i dvě víceleté kurately, jimž byl hrabě Špork podroben v posledních deseti letech svého života, z nichž jedna byla doprovázena dlouhodobým pobytem v chebské věznici.²⁹²

Apolonie Rozálie Šporková rozhodně neměla soužití s problematickým hrabětem jednoduché. Bakalářská práce ne náhodou opakovaně naráží na téma domácího násilí. Pokud je alespoň zlomek toho, co hraběnka uvádí ve svých výpovědích, pravda, nelze popřít její statečnost, kterou prokázala, když se útekem od manžela rozhodla dle svých slov ochránit sebe i své děti. Pohledem patriarchální společnosti 17. století šlo o velmi drzý a troufalý čin, jelikož bylo přinejmenším nepatřičné, aby žena podnikala jakékoli kroky na vlastní pěst bez vědomí a bez souhlasu svého muže. Z pohledu objektivního pozorovatele však Apolonie svým útekem prokázala velkou odvahu tím, že se rozhodla vzít svůj život do vlastních rukou. Vždyť pokud by její plán nevyšel a konzistoř by rozhodla ve prospěch hraběte Šporka zamítnutím její žádosti

²⁹¹ PREISS, P. *František Antonín Špork*, s. 95–98.

²⁹² Tamtéž, s. 100.

o rozvod, musela by se vrátit ke svému muži, jehož opakovaně označovala za tyrana, a v takovém případě lze předpokládat, že by se její situace ve společné domácnosti s manželem jen zhoršila. A co víc, jestliže ženu donutily okolnosti uchýlit se k takto radikálnímu řešení, během něhož riskovala čest nejen svou, ale i rodů Šporků a Vratislavů z Mitrovic, a ve vzduchu navíc visela hrozba velkého společenského skandálu a veřejného zostuzení, můžeme se nechat svést k myšlence, že to nebyly jen drobné nedostatky v soužití s manželem, které ji k takovému jednání vedly. Ačkoliv se jedná pouze o určitou spekulaci, chtěla bych poukázat na to, že pokud by se pro útěk rozhodla například i Marie Terezie z Ditrichštejna provdaná za Karla Adama Mansfelda, možná by si tím zachránila život.

Tyto dva příběhy toho mají ostatně mnoho společného. Povahy Mansfelda i Šporka vykazují spoustu společných rysů. Tím, co od sebe tyto případy odlišuje, je rozdílný přístup žen, které tito urození muži pojali za manželky. Zatímco se Apolonie Rozálie rozhodla jednat, chování Marie Terezie působí, jako by se rozhodla pasivně přijímat vše, co se bude dít, čímž nakonec velmi brzy zaplatila nejvyšší cenu.²⁹³

Další společné prvky najdeme i v jiných případech manželských konfliktů ze 17. století. Tak například Klára Rozálie Kounicová svého manžela Jaroslava Bernarda Martinice opustila poté, co ji fyzicky napadl. V případě této manželské krize hrály sice nejdůležitější roli peníze, ale Klára Rozálie se situaci rozhodla řešit – stejně jako Apolonie Rozálie – útekem od svého muže, což Martinicové vnímali jako útok na čest a pověst rodu. Vážnou krizi neustálo manželství Adama Pavla Slavaty s Marií Markétou z Eggenberku, jež bylo nakonec anulováno. V tomto případě můžeme sledovat v porovnání s naším příběhem obdobnou strategii, kterou před soudem vedla Marie Markéta ve snaze dosáhnout zániku manželského svazku. Před soudem mimo jiné uvedla, že byl Adam Pavel impotentní, a tak nebyl schopen plnit své manželské povinnosti, což vedlo k zostuzení Slavaty a očernění jeho cti. Chtěla tím dát najevo, že jejich manželství není a ani nemůže být funkční a o to samé se poté po 66 letech snažila i Apolonie Rozálie Šporková. Nicméně Marii Markétě tato argumentace u soudu jinak nepomohla. Rozvodem od stolu a lože skončilo manželství Marie Sidonie Šlikové, jež byla nevěrná svému muži Ottu Truchsessu von Waldburgovi. Pře těchto manželů tedy skončila stejně jako u Šporkových,²⁹⁴ ovšem rozdílnost těchto případů tkvěla jednak v odlišnosti důvodu

²⁹³ Viz strany 27–28 této práce.

²⁹⁴ Za předpokladu, že manželství Apolonie Rozálie a Ferdinanda Leopolda bylo skutečně rozvedeno, což nemůžeme stoprocentně potvrdit.

pro odloučení sňatku, jímž byla v případě Marie Sidonie nevěra, a jednak v tom, že žádost o rozvod zde podal manžel.²⁹⁵

Zbylé dva případy nevěry popsané v úvodní části textu dokazují, že se k násilí a brutalitě manželé uchýlovali ne tak zřídka, jak by se mohlo zdát. Nevěra byla totiž v obou případech – jak u Lobkoviců, tak u Martiniců – odhalena, přičemž oba milenci nevěrných žen byli zabití. Služebnictvo Adama Havla Lobkovice a Jiřího Adama Bořity z Martinic oba milence z podnětů svých pánů ubilo k smrti. Vlastní rukou se tedy ani Lobkovic ani Martinic násilí nedopustili, a i kdyby ano, jednali by v afektu. Nešlo zde tudíž o dlouhotrvající násilí, jemuž by jejich ženy byly v průběhu manželství vystavovány, jak tomu bylo v případě Šporka či Mansfelda.²⁹⁶

Věřím, že se mi v bakalářské práci podařilo alespoň částečně zrekonstruovat případ, kterým se doposud v české ani zahraniční historiografii nikdo podrobněji nezabýval, v čemž spatřuji hlavní přínos své práce. Tento příspěvek je tak dalším střípkem do mozaiky výzkumu o raně novověkém manželství a manželských sporech, ale i do výzkumu šlechty českých zemí raného novověku obecně.

Zároveň jsem poukázala na nepřesnosti a nedostatky, které v odborné literatuře o Ferdinandu Leopoldu Šporkovi kolují. Tyto problémy vycházejí především z toho, že současní badatelé (Mařa, Preiss) přebírají tvrzení starších autorů (Benedikt), která však často nemají oporu v pramenech – případně se opírají o materiály, jež jsou pro nás nenávratně ztraceny – a na žádné prameny zpravidla ani neodkazují.

Myslím, že jsem splnila většinu vytyčených cílů práce. Přiblížila jsem okolnosti vzniku celého sporu a podařilo se mi podchytit podstatu a průběh soudní pře, v níž se oba šlechtici opírali o své právní zástupce, kteří určovali, jakým směrem se bude jejich strategie před soudem ubírat. Svá tvrzení v textu opírám o důkladnou analýzu archivních dokumentů, které mi Národní archiv v Praze k případu poskytl.

Bylo velmi zajímavé sledovat, na čem obě strany stavěly svou argumentaci a jak na sebe vzájemně reagovaly. Žalující stranu reprezentovala žena, která se snažila před soudem co nejvíce očernit svého muže, aby poskytla soudcům dostatek důvodů k tomu, proč by od sebe oba manžele měli odloučit, přičemž svá tvrzení se snažila podpořit výpověďmi svědků, především z řad Šporkova služebnictva. Na straně žalovaného stál muž, který usiloval o obranu své cti, snažil se bránit nařčením své ženy, kterou zároveň na dálku „trestal“ tím, že jí posílal

²⁹⁵ Viz kapitola *Příklady manželských krizí, konfliktů a skandálů a jejich příčiny*.

²⁹⁶ Tamtéž.

jen minimální částky výživného a odpíral jí výchovu jejich nejmladšího syna, kterého se Apolonie tolik dožadovala.

Během výzkumu jsem však narážela i na různá příkoří. Zpočátku můj výzkum při analýze archivních pramenů nejvíce limitovala určitá jazyková bariéra, o níž soudím, že se mi pravidelným čtením barokních textů brzy podařila odstranit. Naopak v konečné fázi bádání jsem narazila na bariéru v podobě absence konečného rozsudku, jímž jsem tuto práci původně plánovala zakončit, ale který se mi i přes veškerou snahu nepodařilo dohledat. Nemám tedy přímý doklad toho, jak rozvodové soudní řízení u pražské arcibiskupské konzistoře skončilo, ale nabízí se hned několik nepřímých důkazů, na jejichž základě soudím, že příslušný církevní orgán rozhodl ve prospěch hraběnky Šporkové a manžele nakonec odloučil.²⁹⁷

Rozvodové řízení Apolonie Rozálie Vratislavové z Mitrovic a Ferdinanda Leopolda Šporka je dle mého názoru velmi zajímavým a atraktivním tématem v rámci dějin šlechty v českých zemích. Během svého bádání o něm jsem pracovala s archivními dokumenty, které nejenže byly historiky dosud přehlíženy, ale stále si uchovávají značný badatelský potenciál. Pro další výzkum nalezneme množství pramenů opět v Národním archivu v Praze (ve fondech Nová a Stará manipulace, fondu Staré české místodržitelství či ve Sbírci rukopisů A), dále na zámku v Dírné (fond Rodinný archiv Vratislavů z Mitrovic) či ve Státním okresním archivu Chrudim (fond Archiv města Heřmanův Městec).²⁹⁸ Na těchto místech se ukrývá ještě spousta informací o obou protagonistech, přičemž nejvíce pramenů zde pojednává o kuratelách hraběte Šporka,²⁹⁹ případně tu najdeme nové či podrobnější informace k jeho násilným činům.³⁰⁰

Životní osudy Apolonie Rozálie a Ferdinanda Leopolda toho tak nabízejí ještě mnoho k prozkoumání, má práce je pouhým střípkem snažící se popsat jednu z jejich nejdůležitějších životních cest.

²⁹⁷ Viz strany 64–65 v této práci.

²⁹⁸ Na většinu rozšiřujícího materiálu, ukrývajícího se na těchto místech, průběžně upozorňuji v textu své práce.

²⁹⁹ O první kuratele (1702–1704) více Stará manipulace a kopiáře korespondence Františka Antonína Šporka (ve fondu Sbirka rukopisů A). O druhé kuratele (1706–1710) Ferdinanda Leopolda, jeho pobytu v chebské věznici a správní činnosti kurátorky Apolonie Rozálie Šporkové více fond Staré české místodržitelství.

³⁰⁰ V tomto případě jsou zlatým dolem archiválie z Nové manipulace.

Summary

The bachelor's thesis deals with the divorce court proceedings of Apolonie Rosalie Vratislav of Mitrovice and Ferdinand Leopold von Sporck, which took place at the turn of the 17th and 18th centuries.

The text begins with introductory passages about marriage in the early modern period and marital conflicts in the aristocratic society of the Czech lands. The main task of this section is to outline the overall context in which I will place my narrative. I also dedicate space to the introduction of both protagonists and their families. In the main part, I focus on the court battle of the main actors, and everything related to it. The whole dispute began at the beginning of 1696, when countess Apolonia Rosalia decided to flee with her three sons from her husband to Prague, where she asked the church for a divorce from the table and bed. The couple hired their lawyers to devise a strategy that should lead to victory in court. In the text, I reflect on the arguments of both parties that emerged during the court proceedings. In the following chapters, I deal with various aspects that were strongly related to divorce proceedings, such as alimony that Ferdinand Leopold was to pay regularly to the countess. Furthermore, in the text I discuss, among other things, witness statements or how the whole situation was experienced by their four sons, who were still small children at the time.

I base all my claims on a careful analysis of documents from the National Archives in Prague, most of which date from 1696 and 1697, but overall, the set of correspondence is dated to 1706. The letters that form the source of this work were written almost exclusively in German.

I believe that in my bachelor's thesis I managed to at least partially reconstruct a case which no one in Czech or foreign historiography has dealt with in more detail so far, in which I see the main benefit of my work.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Národní archiv v Praze, fond Archiv pražského arcibiskupství I,

- inv. č. 22, sign. A 2/8;
- inv. č. 23, sign. A 2/9;
- inv. č. 24, sign. A 2/10;
- inv. č. 25, sign. A 2/11;
- inv. č. 28, sign. A 3/1;
- inv. č. 30, sign. A 3/3;
- inv. č. 30, sign. A 3/4;
- inv. č. 1489, sign. B21/8;
- inv. č. 4530, sign. E 35/2, kart. 3298;
- inv. č. 4609, sign. E 40/16, kart. 3379;
- inv. č. 4704, sign. E 45/1, kart. 3399;
- inv. č. 4705–4706, sign. E 45/2, kart. 3400;
- inv. č. 4707, sign. E 45/3, kart. 3401;
- inv. č. 4708, sign. E 45/4, kart. 3402.

Národní archiv v Praze, fond Genealogická sbírka Dobřenského, sign. 1011.

Národní archiv v Praze, fond Nová manipulace,

- sign. 58/14;
- sign. 58/16;
- sign. 58/23.

Národní archiv v Praze, fond Sběrka genealogicko-heraldická Wunschwitzova, sign. 1324.

Národní archiv v Praze, fond Stará manipulace, inv. č. 3131, kart. 2027.

Národní archiv v Praze, fond Staré české místodržitelství,

- inv. č. 21 999;
- inv. č. 22 000;
- inv. č. 22 001.

Státní oblastní archiv v Praze, fond Sběrka matrik, FÚ kostel sv. Jakuba, matrika Z 1713–1754, sign. JAK Z2.

Zámek Dírná, fond Rodinný archiv Vratislavů z Mitrovic,

- inv. č. 251, kart. 74, sign. III B2;
- inv. č. 282, kart. 135, sign. IIIB1g2.

Sekundární literatura

BACK, Arnošt (ed.). *Krátké vypravování o životě Jeho Excelence pana Františka Antonína hraběte ze Sporcků, sepsané jeho pážetem Ferdinandem Rakovským v Kuksu 1. září 1778*. Kuks 1938.

BAKEŠ, Martin. *Aristokratičtí studenti na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze v letech 1650–1750*. Bakalářská práce: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Pardubice 2012.

BASTL, Beatrix. *Mezi mocí a bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechticů v raném novověku*. In: *Dějiny a současnost* 3, č. 3 1994, s. 24–26.

BASTL, Beatrix. *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*. Wien – Köln – Weimar 2000.

BAŠTA, Petr. *Sochaři hraběte Františka Antonína Šporka*. Praha 2011.

BECKER, Rotraut. *Aus dem Alltag des Nuntius Malatesta Baglioni: Nichtdiplomatische Aufgaben der Wiener Nuntiatur um 1635*. In: *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* 65, 1985, s. 306–341.

BENEDIKT, Heinrich. *Franz Anton Graf von Sporck (1662–1738). Zur Kultur der Barockzeit in Böhmen*. Wien 1923.

BLAŽÍČEK, Oldřich Jakub – ROKYTA, Hugo. *Kuks: Hospitál a Betlém*. Praha 1963.

BOLOGNE, Jean-Claude. *Svatby: Dějiny stavebních obřadů na Západě*. Praha 1997.

BOROVSKÝ, Tomáš – JANIŠ, Dalibor – MALANÍKOVÁ, Michaela a kol. *Spory o čest ve středověku a raném novověku*. Brno 2010.

BUBÍK, Tomáš. Reformní snahy jansenismu a jejich vliv na osobnost hraběte Františka Antonína Šporcka. In: *Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. = Scientific Papers of the University of Pardubice. Series C.* Pardubice 2001, s. 175–181.

BURIÁNKOVÁ, Michaela. *Systémy právních poradců hraběte Ferdinanda Johanna Verduga (1653–1672) a hraběte Františka Karla Swéerts-Sporcka (1739–1742)*. Diplomová práce: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Pardubice 2013.

BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk. *Věk urozených: Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl 2002.

BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef. Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence. In: BŮŽEK, Václav (ed.). *Poslední páni z Hradce* (= Opera historica 6). České Budějovice 1998, s. 145–273.

BŮŽEK, Václav – SMÍŠEK, Rostislav (eds.). *Habsburkové 1526–1740. Země Koruny české ve střeoevropské monarchii*. Praha 2017.

CERMAN, Ivo. *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*. Praha 2011.

ČEČRDLE, Jan. Jiří Adam z Martinic a Giovanna Gonzaga. K 400. výročí počátku kavalírské cesty Jiřího Adama z Martinic. In: *Slánský obzor: ročenka společnosti Patria Vlastivědného muzea ve Slaném a Města Slaný 27*. Slaný 2020, s. 17–42.

DVORSKÝ, František (ed.). *Zuzana Černínová z Harasova. Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století*. Praha 1886.

FRANCEK, Jindřich. *Velké dějiny zemí Koruny české: Zločinnost a bezpráví*. Praha – Litomyšl 2011.

FRANCEK, Jindřich. *Zločin a sex v českých dějinách: Manželské spory a sexuální kriminalita v raném novověku*. Praha 2000.

HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty*. Praha 1992.

HALÍK, Tomáš. *Hospitál v Kuksu. Kuks za doby Fr. Ant. Sporcka*. Dvůr Králové nad Labem 1934.

HALÍŘOVÁ, Martina (ed.). *Oznamuje se láskám našim... aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí. Sborník z konference konané 13.–14. září 2007 ve Východočeském muzeu v Pardubicích*. Pardubice 2007.

HANZAL, Josef. Šporkova Lysá. In: *Středočeský sborník historický* 9. Praha 1974, s. 105–117.

HONSELMANN, Wilhelm. Johann Graf von Sporck (1600–1679) und seine Verwandten im Delbrücker Land. In: *Westfälische Zeitschrift* 136, 1986, s. 319–334.

HRDINA, Ignác Antonín. Byl hrabě Špork skutečně kacířem? In: *Časopis Společnosti přátel starožitností* 121, Praha 2013, s. 112–124.

HRDINA, Ignác Antonín. *Dokumenty tridentského koncilu: latinský text a překlad do češtiny*. Praha 2015.

HRDINA, Ignác Antonín. Hrabě Špork věznem v Daliborce: (k 350. výročí jeho narození). In: *Časopis Společnosti přátel starožitností* 121, č. 1, 2013, s. 45–54.

HRDINA, Ignác Antonín. Jak byl hrabě Špork obžalován z pokusu o vraždu na advokátu Neumannovi. Studie z českých právních dějin. In: *Časopis Společnosti přátel starožitností* 126, č. 1, 2018, s. 25–38.

HRDINA, Ignác Antonín – KUCHAROVÁ, Hedvika. *Kacířský proces s hrabětem F. A. Šporkem v právně-historickém a teologickém kontextu*. Brno 2011.

HRDINA, Ignác Antonín – KUCHAROVÁ, Hedvika. *Záhady kolem sňatku Anny Kateřiny Šporkové. Historicko-právní studie manželského práva*. Praha 2017.

HRDINA, Ignác Antonín. *O hraběti Šporkovi, jeho Kuksu a Královédvorsku*. Červený Kostelec 2020.

HRDINA, Ignác Antonín. *Prameny ke studiu kanonického práva*. Praha 2007.

HRDINA, Ignác Antonín. *Proč hrabě Špork seděl ve vězení pro dlužníky? Právně historická analýza jednoho sporu hraběte Šporka s advokátem Neumannem. (K 350. výročí narození hraběte Františka Antonína Šporka.)* Ostrava 2013.

HRDLIČKA, Josef. Synové „velkých“ otců. Vídeňský dvůr očima Adama Pavla Slavaty. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr, 1526–1740* (= Opera historica 10). České Budějovice 2003, s. 249–273.

- JANÁČEK, Josef. *Ženy české renesance*. Praha 1976.
- JIREČEK, Hermenegild (ed.). *Obnovené Právo a zřízení zemské dědičného království Českého. Vernuerte Landes-Ordnung des Erb-Königreichs Böhmen (1627)*. Praha 1888.
- KAŠE, Jiří – KOTLÍK, Petr. *Braunův Betlém. Drama krajiny a umění v proměnách času*. Praha – Litomyšl 1999.
- KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha 1962.
- KNOLL, Vilém – SCHELLE, Karel – VOJÁČEK, Ladislav. *České právní dějiny*. Plzeň 2010.
- KOLDA, Jindřich. Náměty k budoucímu šporkovskému bádání. In: *Theatrum historiae* 9, Pardubice 2011, s. 175–186.
- KOZÁKOVÁ, Anděla. *Postavení ženy v českém právu zemském*. Praha 1926.
- KRÁL, Pavel. Konec manželství Adama Pavla Slavaty z Chlumu a Košumberka a Marie Markéty z Eggenberku. In: *Opera historica* 16, č. 2, České Budějovice 2015, s. 185–206.
- KUBEŠ, Jiří. *Náročné dospívání urozených*. Pelhřimov 2013.
- KUBEŠ, Jiří – PAVLÍČKOVÁ, Radmila (eds.): *Šlechtic mezi realitou a normou. Miscelanea ze studentských prací k dějinám raného novověku*. Olomouc – Pardubice 2008, s. 95–121.
- KUBEŠ, Jiří. Rodinné vztahy pánů z Hradce a Rožmberků v předbělohorském období. In: BŮŽEK, Václav (ed.). *Poslední páni z Hradce* (= *Opera historica* 6), s. 273–318.
- KUBEŠ, Jiří a kol. *V zastoupení císaře. Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640–1740*. Praha 2018.
- KUBÍKOVÁ, Anna. Dcery Oldřicha II. z Rožmberka. In: *Archivum Trebonense: sborník studií pracovníků Státního oblastního archivu v Třeboni*. Praha 2007, s. 11–27.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 2.díl*. Praha 1997.
- LEDVINKA, Václav – MRÁZ, Bohumír – VLNAS, Vít. *Pražské paláce: Encyklopedický ilustrovaný přehled*. Praha 1995.
- LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009.

LENGYELOVÁ, Tünde (ed.). *Žena a právo: právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava 2004.

LESEMANN, Silke. Liebe und Strategie. Adelige Ehen im 18. Jahrhundert. In: *Historische Anthropologie* 8, Heft 2, 2000, s. 189–207.

LÍČENÍKOVÁ, Michaela. Kaple Nanebevzetí Panny Marie v Kuksu a prvotní záměr Františka Antonína Šporka. In: *Zprávy památkové péče. Časopis státní památkové péče* 68, č. 4, Praha 2008, s. 309–312.

LOJEK, Antonín. Právní úprava deliktu cizoložství v českých zemích od 16. do 19. století. In: SCHELLE, Karel – TUACHEN, Jaromír a kol. *Sexuální trestné činy včera a dnes*. Ostrava 2014.

MALÝ, Karel. *České právo v minulosti*. Praha 1995.

MAREK, Pavel. *Svědectví o ztrátě starého světa: Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovicové z Pernštejna*. České Budějovice 2005.

MAREK, Pavel. Poselství lásky a osamění. Manželské soužití Zdeňka a Polyxeny z Lobkovic. In: *Historický obzor* 12, č. 5–6, 2001, s. 114–119.

MATYÁŠ, Jaroslav. *Aféra Adama Havla Popela z Lobkovic. Nevěra a sebevražda v rudolfínské Praze*. Diplomová práce: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Fakulta filozofická. České Budějovice 2004.

MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700)*. Praha 2004.

MAUR, Eduard. Dětství za raného novověku. In: LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Velké dějiny zemí Koruny české. Dětství*. Praha 2021, s. 107–218.

NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve*. Praha 2006.

NOVOTNÝ, David. Zbožnost a rodová reprezentace na šporkovském panství Heřmanův Městec v 1. polovině 18. století. In: *Studia theologica* 17, č. 2, 2015, s. 10–39.

Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, 23. díl. Praha 1905.

Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí, 26. díl. Praha 1907.

PAVLÍČEK, Martin. POPVLVM RELIGIONE TVETVR. Několik poznámek k dílu Matyáše Bernarda Brauna v Kuksu. In: *Theatrum historiae* 9, Pardubice 2011, s. 419–434.

PAZAUREK, Gustav Eduard. *Franz Anton Reichsgraf von Sporck und seine Lieblingsschöpfung Kukus*. Leipzig 1901.

PILÁTOVÁ, Jana. *Kounicové a sňatková politika v raném novověku*. Diplomová práce: Masarykova univerzita, Fakulta filozofická. Brno 2016.

POSPÍŠILOVÁ, Pavla: „...daß er sie also tractiret, wie es auf eine adelige Dama sich gehört...“ Spor mezi Jaroslavem Bernardem z Martinic a jeho ženou Klárou Rozálií v letech 1675–1676. In: KUBEŠ, Jiří – PAVLÍČKOVÁ, Radmila (eds.): *Šlechtic mezi realitou a normou. Miscelanea ze studentských prací k dějinám raného novověku*. Olomouc – Pardubice 2008, s. 95–121.

POSPÍŠILOVÁ, Pavla: *Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka: Konflikt u Martiniců (1675–1676) a causa Mansfeld (1658–1666)*. Diplomová práce: Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Pardubice 2010.

POSPÍŠILOVÁ, Pavla: Násilí ve šlechtických manželstvích v období baroka: Causa Karla Adama z Mansfeldu. In: *Theatrum historiae* 8, Pardubice 2011, s. 63–97.

POSPÍŠILOVÁ, Pavla. *Šlechtická manželství a jejich problémy v druhé půli 17. století*. Bakalářská práce: Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta. Pardubice 2007.

PREISS, Pavel. *Boje s dvouhlavou saní. František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha 1981.

PREISS, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha – Litomyšl 2003.

PRCHAL, Vítězslav. *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentační strategie českomoravské aristokracie 1550–1750*. Praha 2015.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (eds.). *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží. Diskurzy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha 2009.

RYANTOVÁ, Marie. *Polyxena z Lobkovic: obdivovaná i nenáviděná první dáma království*. Praha 2016.

RYANTOVÁ, Marie. Život raně novověké šlechtičny v Českém království: Právní limity a skutečné možnosti. In: LENGYELOVÁ, Tünde (ed.). *Žena a právo: právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava 2004, s. 106–117.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého I: Chrudimsko*. Praha 1993.

SEDLÁČKOVÁ, Helena. *Krajští hejtmané v Čechách 1537–1848*. Disertační práce: Karlova univerzita, Fakulta filozofická. Praha 2016.

SHELLE, Karel (ed.). *Velké dějiny zemí Koruny české: Právo*. Praha 2017.

SCHREINER, Klaus – SCHWERHOFF, Gerd (Hgg.): *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaft des Mittelalters und der frühen Neuzeit*. Köln – Weimar – Wien 1995.

SKÝBOVÁ, Anna (ed.). *Listy Bílé paní rožmberské*. Praha 1985.

STONE, Lawrence. *Broken Lives. Separation and Divorce in England 1660–1857*. Oxford 1993.

SVÁTEK, Josef. Smrt hraběte Schönburga v Praze roku 1604. In: *Obrazy z kulturních dějin českých II.*, Praha 1891, s. 217–240.

SVATOŠ, Ladislav. Počátky hospitální nadace Františka Antonína Šporka v Kuksu. In: *Theatrum historiae* 9, Pardubice 2011, s. 97–122.

SWIDEROVÁ, Kristina. Adam František a Eleonora Amálie ze Schwarzenberku. Příčiny a průběh jejich manželské krize v letech 1710–1722. In: *Theatrum historiae* 9, Pardubice 2011, s. 357–374.

ŠÍL, Jiří. Šporkovský badatel a sběratel JUDr. Ernst Back (1876–1943): Příspěvek ke šporkovské historiografii. In: *Východočeský sborník historický* 11, 2002, s. 209–246.

TŘÍSKA, Karel. *František Antonín hrabě Špork*. Praha 1940.

UHLÍKOVÁ, Patricie. *Adam Pavel Slavata*. Bakalářská práce: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta. České Budějovice 2017.

Van GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. Praha 2018.

VALENTA, Aleš. *Lesk a bída barokní aristokracie*. Hradec Králové 2011.

- Van DÜLMEN, Richard. *Bezectní lidé: O katech, děvkách a mlynářích*. Praha 2003.
- VAŇURA, Oldřich. Šporkův Kuks 1. poloviny 18. století. In: *Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Pardubicích za rok 2007*. Pradubice 2008, s. 54–58.
- VLČEK, Pavel a kol. *Umělecké památky Prahy: Staré Město, Josefov*. Praha 1996.
- VOREL, Petr. Sídelní síť Františka Antonína Šporka ve světle vývoje raně novověkých šlechtických rezidencí v Čechách 16.–18. století. In: *Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Série C. = Scientific Papers of the University of Pardubice. Series C*. Pardubice 2001, s. 7–16.
- VÝBORNÝ, Josef. Šporkové v Heřmanově Městci. Generál Jan Karel Špork. In: *Chrudimské vlastivědné listy*, roč. 10, č. 5, 2000, s. 5–8.
- VÝBORNÝ, Josef. Šporkové v Heřmanově Městci. Hrabě Ferdinand Leopold Špork. In: *Chrudimské vlastivědné listy*, roč. 10, č. 2, 2001, s. 5–7.
- WUNDER, Heide. „*Er ist die Sonn, sie ist der Mond.*“ *Frauen in der Frühen Neuzeit*. München 1992.
- ŽITNÝ, Miroslav. Bitva u Mogersdorfu – Svatého Gottharda očima soudobých pozorovatelů. In: BŮŽEK, Václav – SMÍŠEK, Rostislav (eds.). *Habsburkové 1526–1740. Země Koruny české ve střeoevropské monarchii*. Praha 2017, s. 158–161.